

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky
Česká filologie

Stanislav Buček

**OBRAZ SVATÉHO HOSTÝNA V RANĚ NOVOVĚKÉ
LITERATUŘE**

The image of Saint Hostyn in early modern literature

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Jana Kolářová, Ph.D.

Olomouc 2014

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a uvedl v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci dne

.....

Na tomto místě bych rád poděkoval Mgr. Janě Kolářové, Ph.D. za její trpělivost a za cenné rady a připomínky k této práci, Prof. PhDr. Jiřímu Fialovi, CSc. za odbornou pomoc a také své rodině a blízkým za neustálou podporu, kterou mi poskytovali a i nadále poskytují.

Obsah

ÚVOD.....	7
1 Hostýn	8
1.1 Historie Svatého Hostýna	8
1.1.1 Pravěk	9
1.1.2 Nejstarší historie a tatarský vpád.....	9
1.1.3 První zmínky o Hostýně jako o poutním místě	10
1.1.4 Vznik a vývoj poutního místa	12
1.1.5 Historie poutního chrámu.....	14
1.1.6 Období dvou totalit	18
1.1.7 Historie po roce 1989.....	20
1.2 Původ jména Hostýn.....	20
1.3 Vznik hostýnské legendy	22
1.3.1 Jaroslav ze Šternberka	25
2 Vybraní autoři a jejich díla obsahující texty o Svatém Hostýně.....	26
2.1 Bohuslav Balbín	26
2.1.1 Diva Montis Sancti (1665).....	28
2.1.1.1 Svatý Hostýn v díle Diva Montis Sancti.....	29
2.2 Jiří Kruger (Crugerus)	31
2.2.1 O lásce Blahoslavené Panny Marie k zemím České, Moravské a Slezské a o pobožnosti Českého národu k též Blahoslavené Panně (1666).....	32
2.2.1.1 Svatý Hostýn v díle O lásce Blahoslavené Panny Marie k zemím České, Moravské a Slezské a o pobožnosti Českého národu k též Blahoslavené Panně.....	33
2.2.2 Sacri pulveres (1669).....	34
2.2.2.1 Svatý Hostýn v díle Sacri Pulveres	35
2.3 Jan František Beckovský	38

2.3.1	Poselkyně starých příběhů českých (1700, 1880)	39
2.3.1.1	Svatý Hostýn v díle Poselkyně starých příběhů českých.....	40
2.4	Jan Jiří (Ignác) Středovský.....	42
2.4.1	Sacra Moraviae historia sive vite Vita SS. Cyrilli et Methudii (1710).43	
2.4.1.1	Svatý Hostýn v díle Sacra Moraviae historia sive vite Vita SS. Cyrilli et Methudii.....	45
2.4.2	Rubinus Moraviae (1712)	45
2.4.2.1	Svatý Hostýn v díle Rubinus Moraviae	46
2.4.2.1.1	Události na hoře Kotouč.....	48
2.5	Jan (Bartoloměj) Tanner	48
2.5.1	Geschichte derer helden von Sternen... (1674, vyd. 1732).....	50
2.5.1.1	Svatý Hostýn v díle Geschichte derer Helden von Sternen oder des uralten Geschlechts von Sternberg von seinem Ursprung her gerechnet	51
2.6	Jan (Johann) Schmidl.....	52
2.6.1	Historia Societatis Jesu Provinciae Bohemicae (1747–1759).....	53
2.6.1.1	Svatý Hostýn v díle Societatis Jesu Provinciae Bohemicae	53
2.7	Písnička nová, horlivá o blahosladené Panně Marii Hostýnské (1754)	54
2.7.1	Svatý Hostýn v díle Písnička nová, horlivá o blahosladené Panně Marii Hostýnské	57
2.7.2	Další písně věnované Svatému Hostýnu.....	58
2.8	František Pubička	61
2.8.1	Chronologische Geschichte Böhmens unter den Slaven (1781)	61
2.8.1.1	Svatý Hostýn v díle Chronologische Geschichte Böhmens unter den Slaven.....	62
2.9	Adolf Pilař a František Moravec	63
2.9.1	Moraviae historia politica et ecclesiastica (1785)	64
2.9.1.1	Svatý Hostýn v díle Moraviae historia politica et ecclesiastica	64

3	Díla, která obsahují pouze krátké zmínky o Hostýně nebo jsou tematicky příbuzné s hostýnskou legendou.....	66
3.1	Mars Moravicus (1677)	66
3.2	Mons praemonstratus (1679)	67
3.3	Hora Olivetská (1704)	68
	SHRNUTÍ.....	72
	ZÁVĚR.....	75
	Anotace	77
	Resumé.....	78
	Seznam použité literatury.....	80
	Primární literatura	80
	Sekundární literatura	82
	Elektronické zdroje	86

ÚVOD

Hostýn je tajemná hora se zvláštní magickou atmosférou. Již po tři století je se svou mariánskou svatyní cílem tisíců poutníků z blízkého okolí i vzdálenějších krajů, kteří zde nacházejí útočiště ve svých strastech a potřebách. To, co pro Čechy a jejich národní povědomí znamená Říp, tím je pro Moravany Hostýn. Vedle Velehradu zřejmě nejslavnější poutní místo na Moravě a také nejnavštěvovanější. Právě sem a na Radhošť směřovaly první národní poutě v roce 1861, respektive 1862.

Ve svém námětu je ojedinělý známý hostýnský obraz Panny Marie s Ježíškem metajícím blesky. Připomíná dobu vpádu Mongolů na Moravu ve 13. století a vznikl na základě staré lidové pověsti. Vzhledem k tomu, že bydlím v obci Slavkov pod Hostýnem, která, jak už název napovídá, leží přímo pod tímto poutním místem, je mi tato legenda dobře známá. Hostýnská pověst vešla do povědomí lidí zejména po objevení Rukopisu královédvorského a básně Jaroslav, která je v něm obsažena. Mým zájmem je však doba mnohem starší, doba, kdy byla tato legenda poprvé zafixována písemně a začala si razit cestu do děl ostatních autorů. Chtěl bych se ve své diplomové práci zabývat tím, zda se tato legenda nějak v průběhu let změnila či nikoliv a také jakou funkci plnilo její zařazení do děl konkrétních autorů. Navíc bych rád zjistil, zda byl Svatý Hostýn vnímán pouze jako posvátné místo spojené se zázraky Panny Marie proti Tatarům, nebo o něm nalezneme zmínky i v jiných souvislostech.

V první části práce uvedu historii Hostýna od nejstarších dob až po současnost. Následně přejdu k rozboru vybraných textů, ve kterých nacházíme zmínky o Hostýně. V poslední kapitole pak zmíním několik textů, které se Hostýna dotýkají pouze okrajově, nebo souvisí s hostýnskou pověstí tematicky. Cílem této práce je tedy zmapovat zmínky o Svatém Hostýně v textech raně novověké literatury a poté z těchto zjištěných faktů na závěr vyvodit, jaký byl tehdejší obraz tohoto mariánského poutního místa.

1 Hostýn

Hostýn, nebo někdy také Svatý Hostýn, je jedním z hlavních vrcholů Rusavské hornatiny, která tvoří severozápadní část pohoří Hostýnské vrchy. Se svou nadmořskou výškou 735 metrů výrazně vyčnívá z jejího severního okraje, a to asi tři kilometry jihovýchodně od města Bystřice pod Hostýnem. Plochý pískovcový vrch je pokryt převážně smrkovým lesem, část západního svahu, Stráň, je pak chráněna jako přírodní památka. Kopec má dva vrcholy, které se oba nacházejí na katastru obce Chvalčov. Na nižším z nich, v nadmořské výšce 718 metrů, stojí významné mariánské poutní místo – barokní chrám Nanebevzetí Panny Marie.¹ Pod vrcholem vyvěrá pramen, jenž má podle lidové tradice zázračné léčivé účinky. U něj stojí Vodní kaple z roku 1700. Ve výšce 735 metrů nalezneme na vyšším z vrcholů kamennou rozhlednu s kaplí sv. Kříže, vedle níž byla v devadesátých letech zřízena větrná elektrárna. Hora Hostýn s charakteristickou siluetou kostela je již zdaleka viditelná díky rovinnaté krajině úrodné Hané.²

Hostýn není sice nejvyšším vrcholem Hostýnských vrchů, tím je Kelčský Javorník (865 m), ale rozhodně je vrcholem nejznámějším a také nejnavštěvovanějším. Proč tomu tak je, se dozvíme v dalších kapitolách této práce.

1.1 Historie Svatého Hostýna

V následující kapitole se dozvíme více o historii Hostýna, která je velmi bohatá a rozmanitá. Je důležitá zejména pro lepší pochopení textů věnovaných tomuto poutnímu místu, které budu rozebírat posléze. Kvůli větší přehlednosti jsem ji rozdělil do několika chronologicky řazených oddílů, od nejstarších dob až do současnosti.

¹ O chrámu více v kapitole 1.1.5 Historie poutního chrámu.

² POJSL, Miloslav. *Svatý Hostýn. Bazilika Nanebevzetí Panny Marie*. Velehrad: Hist. společ. Starý Velehrad, 1992, s. 3. Církevní památky; sv. 3. K tomu též ODEHNAL, František. *Poutní místa Moravy a Slezska*. 2. vyd., (v Glorii vyd. 1.). Rosice u Brna: Gloria, 2004, s. 36.

1.1.1 Pravěk

Jak nám napovídají četné archeologické nálezy, nacházelo se na Hostýně rozlehlé pravěké hradiště. Tato lokalita získala v pravěku díky svému umístění v prostoru Moravské brány rozhodující roli na severojižní spojnici mezi Moravou a Slezskem, v širším měřítku na trase označované jako Jantarová stezka. Vyjma ojedinělých nálezů ze starší a mladší doby kamenné spadají doklady nejstaršího osídlení Hostýna do nejmladší fáze doby bronzové (vznik ostrožného hradiště klademe do období kultury lidu popelnicových polí).

Na temeni hory se nachází staré keltské oppidum, které zde založili v prvním století před naším letopočtem západní Keltové (Galové), první známé etnikum na našem území. Výzkumy byla potvrzena domněnka, že Hostýn byl druhým keltským oppidem na Moravě, po Starém Hradisku u Protivanova.³ Toto keltské osídlení nebylo však příliš intenzivní. Hradisko nebylo nikdy trvale osídleno a jeho účel byl vojenský, obranný a strážný. Důležitost Hostýna byla spíše v jeho strategické poloze, při střežení tras dálkového obchodu procházejícího Moravskou branou.⁴

1.1.2 Nejstarší historie a tatarský vpád

Po Keltech zabírali od 6. století Moravu postupně východní Slované, kteří po roce 800 vytvořili Velkou Moravu. S ní a rozšířením křesťanství souvisejí i jména soluňských bratří, věrozvěstů Cyrila a Metoděje. Nelze zcela vyloučit, že mohli při svých misijních cestách navštívit i Hostýn a postavit zde kříž nebo nějaký jiný křesťanský symbol. Podle lidové pověsti soluňští bratři na vrcholu Hostýna, pohanského kultovního střediska, zničili sochu bůžka a zavěsili zde na strom obraz Matky Boží.⁵

³ POJSL, Miloslav. *Svatý Hostýn. Bazilika Nanebevzetí Panny Marie*. Velehrad: Hist. společ. Starý Velehrad, 1992, s. 4. Církevní památky; sv. 3.

⁴ Pravěká historie Hostýna. [online]. [cit. 2014–04–04]. Dostupné z: http://www.hostyn.cz/historie/historie1_pravek.htm

⁵ POSPÍŠIL, Jaroslav. *Svatý Hostýn v historii a povídkách*. 2. vyd. Vizovice: Lípa, 1998, s. 7. K tomu též BAUER, Jan. *Magická místa Čech a Moravy: putování po stopách dávných legend a tajemství*. 1. vyd. Brno: MOBA, 2004, s. 198.

O výše zmíněných hostýnských valech máme první písemné zmínky z 16. a z počátku 17. století, kdy byly dávány do souvislosti s tatarským vpádem na Moravu roku 1241. Archeologické průzkumy dokazují, že nejstarší zjištěná úprava opevnění spadá už do pozdní doby laténské, novější opravy jsou pak středověké až novověké. Obě epochy, kdy bylo opevnění upravováno, i když časově velmi vzdálené, ukazují na intenzivní osídlení areálu.

V dějinách Hostýna sehráli důležitou úlohu zejména Tataři. Tento původně nepatrný divoký asijský národ Mongolů od Bajkalského jezera, který měl pověst velké bojovnosti a krutosti, pod vedením Džingischána (Čingischána) pobil všechny okolní kmeny. V roce 1205 si podmanili střední a západní Asii, poté Čínu a Persii a nakonec Rusko. Po Džingischánově smrti v roce 1227 nastoupil na trůn jeho syn Ogotaj, který se roku 1237 vydal k novému tažení na západ. Po dobytí Kyjeva v roce 1240 si mohutné, asi pětisetisícové vojsko rozdělili jejich vůdci Battu, Peta a Kadan. Battu pak po tři roky pustošil Uhry, zatímco část vojska pod vedením Peta vtrhla do Polska. Tam kvůli nesvornosti knížat zvítězil a Tataři postupovali dál. Lidé před nimi v hrůze utíkali do hustých a nepřístupných lesů a krajiny se měnily v liduprázdnou poušť. Na základě těchto událostí lze předpokládat původ mariánské úcty na Svatém Hostýně.⁶ O lidové pověsti, která se váže k tatarskému vpádu na Moravu a k Hostýnu samotnému, se zmíním v další části práce.

1.1.3 První zmínky o Hostýně jako o poutním místě

Hostýn se stal brzy poutním místem, ale zpočátku zřejmě jen lokálního významu. Nejstarší zmínka o poutích na Hostýn se objevuje v archivu olomoucké konzistoře. Jedná se o zprávu z generální vizitace z roku 1625, kde se potvrzuje, že na Hostýně je kaple neznámého stáří, ke které chodí dvakrát ročně četná procesí.⁷

⁶ BAUER, Jan. *Magická místa Čech a Moravy: putování po stopách dávných legend a tajemství*. 1. vyd. Brno: MOBA, 2004, s. 203–207.

⁷ MAUR, Eduard. *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*. 1. vyd. Praha: Havran, 2006, s. 283. Krok; sv. 3. K tomu též VÍDENSKÝ, František Borgiáš. *Sv. Hostýn ve svém původu a svých osudech*. V Praze: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1913, s. 18. Knihy Dědictví Svatojanského; 124.

U jezuitského historika Johanna Schmidla (1693–1762) se v jeho zprávě zapsané roku 1747 dočteme, že na Hostýn se konaly poutě již roku 1567.⁸ V té době mělo bystřické panství, ke kterému patřil i vrch, katolickou vrchnost, a výskyt poutí byl tak možný. Předpokládejme však spíše raně novověký původ těchto poutí, protože ve středověku směřovaly poutě převážně do známých evropských center, jako byly například Řím nebo Compostella, a kult lokálních poutních míst byl poměrně vzácný. Nepravděpodobně se pak jeví existence poutí v období 1584–1620, kdy mělo bystřické panství nekatolické vrchnosti.⁹

Další zmínku o Hostýně jako o posvátném místě nalezneme ve zprávě bystřického faráře Mojžiše Arona Zemka, kterou zaslal 10. května 1635 generálnímu vikáři Janu Platejsovi, kde píše o své faře a dodává: *Hlavní má fara je v Bystřici pod Hostýnem. Filiální je Loukov, vesnice ležící na úpatí hor, blízko Holešova. Patronem našeho kostela je sv. Jiljí, v Loukově sv. Václav a na Hostýně je chrám starý, nekonekrovaný, patronkou je Nejblahoslavenější Panna Maria.*¹⁰

V kronice bývalého premonstrátského kláštera na faře v Zábrdovicích je zaznamenána zpráva o opatu Oleniovi, jež v roce 1658 putoval na pouť na Hostýn.

Další doklad o poutích, které se konaly na Hostýn, najdeme v latinské listině z 23. října 1651 bystřického faráře Tobiáše Maxmiliána Schwacha o stavu bystřické farnosti olomouckému generálnímu vikáři Ondřeji Dirremu.

V matrice holešovského děkanství našel doktor Augustin Neumann zápis z roku 1672 a protokol o stavu farnosti z roku 1691, kde se píše, že bystřickému kostelu náleží více než čtyři sta let stará kaple na hoře Hostýn ke cti Panny Marie.

V záznamu v Kronice Trinitářů holešovských se dočteme, že 27. července 1748 chválala Jeho eminence (olomoucký kardinál Toyer) okolo páté hodiny večerní na horu Hostýn, aby chrám nově a velkolepě vystavený konsekroval (posvětil) a obraz Nejblahoslavenější Panny Marie, který se v malém a prastarém kostele četným lidem uctíval, do tohoto nového chrámu přenesl.

⁸ Tamtéž, s. 18. Touto zmínkou se zabývám podrobně v kapitole 3.8, věnované zmínce o Hostýně ve Schmidlových *Dějínách Tovarýšstva Ježíšova*.

⁹ MAUR, Eduard. *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*. 1. vyd. Praha: Havran, 2006, s. 283. Krok; sv. 3.

¹⁰ VÍDENSKÝ, František Borgiáš. *Sv. Hostýn ve svém původu a svých osudech*. V Praze: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1913, s. 18. Knihy Dědictví Svatojanského; 124.

J. K. Hofmann, sekretář hraběte Rottala, píše v listině z roku 1748, uložené v holešovském zámku, „že starý hostýnský kostel viděl, že kostel byl mnohokrát přistavován a tím i znetvořen na spadnutí“.¹¹

Ve všech nejstarších listinách ze 17. století, ve kterých se mluví o Hostýně, se shodně píše o prastarém kostele (antiquissimum templum). Můžeme se tak domnívat, že se těmito záznamy myslí kostel nebo kaple už ze 13. století, postavený po odchodu Tatarů na počest Zachranitelky Panny Marie.

1.1.4 Vznik a vývoj poutního místa

Jak jsem již uvedl výše, podle jedné z legend dorazili na Hostýn i Cyril s Metodějem. Ti zde rozmetali pohanské obětiště a v 11. století zde byl pravděpodobně vystavěn mariánský kostelík.

Hodnověrné zprávy pak máme až z druhé poloviny 16. století, kdy nechal dřevěnou kapli na Hostýně postavit zřejmě tehdejší majitel bystrického panství Burian Žabka z Limberka¹² pro havíře, kteří tu pro něj dolovali železo a stříbro.¹³ Pro hornický původ kaple by svědčil i fakt, že původní obraz Panny Marie¹⁴ v hostýnské kapli měl podobu Panny Marie Ochránitelky. Zobrazoval Pannu Marii s korunkou na hlavě, oběma rukama rozevírající svůj plášť, pod kterým se ukrývá množství klečících lidí s rukama sepjatýma k prosbě.¹⁵ Tento typ mariánských obrazů a soch byl rozšířen především koncem 14. a v 15. století a mohl vyjadřovat důvěru neustále ohrožených havířů v pomoc Matky Boží.

¹¹ Tamtéž, s. 18.

¹² Roku 1544 dostal povolení k těžbě stříbra a železa.

¹³ ZAPLETAL, Florian. *Z minulosti Hostýna a Bystřice*. Dolní Újezd u Lipníka nad Bečvou, 1939, s. 19. K tomu též BAUER, Jan. *Magická místa Čech a Moravy: putování po stopách dávných legend a tajemství*. 1. vyd. Brno: MOBA, 2004, s. 198.; ODEHNAL, František. *Poutní místa Moravy a Slezska*. 2. vyd., (v Glorii vyd. 1.). Rosice u Brna: Gloria, 2004, s. 36.

¹⁴ V dosavadní literatuře se dočteme zásadně o obraze. Vycházíme však ze zprávy barokního historika Jiřího Crugeria, který ve svém latinském textu používá termín *imago*, kterým se však v minulosti označovaly i sochy. Pro tuto teorii by svědčilo to, že podle Crugeria byl „obraz“ zhotoven ze dřeva nebo z kamene. Více o tomto textu v kapitole 3.2 zabývající se zmínkou o Hostýně v Crugeriově díle *Sacri Pulveres*.

¹⁵ Tento popis a pozdější vyobrazení zachytily staré hostýnské písně.

Nejstarší zmínka o zděné mariánské kapli je již výše zmíněný záznam generální vizitace bystřické farnosti z roku 1625.

Mladší vyobrazení událostí z roku 1241 znázorňovalo Pannu Marii, jak se vznáší nad Hostýnem, kde jsou rozmístěny hořící nepřátelské stany a prchající Tataři na koni.¹⁶ Obraz však nechal v roce 1620 zničit majitel panství, luterán Václav Bítovský z Bítova.¹⁷ Ten byl po prohraném povstání proti císaři popraven a jeho panství připadlo Lobkovicům, kteří obnovili poutě na Hostýn.¹⁸

Opravdu účinnou rekatolizaci zahájili však až teprve Rottalové, kteří panství odkoupili v roce 1650. V tom samém roce nechal majitel bystřického panství hrabě Jan z Rottalu rozšířit tehdy již zděnou hornickou kapli o rozměrech 6 x 4 m na kostelík o velikosti 8 x 6 m ozdobený malou vížkou, patrně se zvonem. Tento kostelík však brzy přestal stačit rostoucímu počtu poutníků, a tak k němu byly přistaveny ještě dvě kaple. Toto své obnovitelské úsilí završil poutí moravské šlechty, kterou uspořádal.¹⁹

Nový obraz pro hostýnskou kapli nechala v roce 1655 pořídit jeho manželka Marie. Znázorňoval Pannu Marii Vítěznou s Ježíškem stojící na půlměsíci. Porážka tatarských vojsk byla zachycena na plastickém reliéfu ve spodní části obrazu. Tento obraz byl později přenesen do kostela sv. Jiljí v Bystřici pod Hostýnem, kde je dodnes, a posléze nahrazen nynější sochou Panny Marie Svatohostýnské.²⁰ Péči

¹⁶ Pod jedním z těchto obrázků ve starých modlitebních knihách je nápis: „*Panna Maryga Hostýnská, jak se od roku 1242 až po rok 1620 uctívala*“.

¹⁷ VÍDENSKÝ, František Borgiáš. *Sv. Hostýn ve svém původu a svých osudech*. V Praze: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1913, s. 23. Knihy Dědictví Svatojanského; 124. K tomu též ODEHNAL, František. *Poutní místa Moravy a Slezska*. 2. vyd., (v Glorii vyd. 1.). Rosice u Brna: Gloria, 2004, s. 36.

¹⁸ POJSL, Miloslav. *Svatý Hostýn. Bazilika Nanebevzetí Panny Marie*. Velehrad: Hist. společ. Starý Velehrad, 1992, s. 6–7. Církevní památky; sv. 3. K tomu též *Sv. Hostýn – popis Sv. Hostýna, chrámu a ostatních jeho památek*. nové přepracované vyd. Sv. Kopeček u Olomouce, 1912, s. 8–9.; JANALÍK, František, ed. *Svatý Hostýn perla Moravy*. V Olomouci: Fr. Janalík, 1933, s. 3–4.

¹⁹ POSPÍŠIL, Jaroslav. *Svatý Hostýn v historii a povídkách*. 2. vyd. Vizovice: Lípa, 1998, s. 7. K tomu též POJSL, Miloslav. *Svatý Hostýn. Bazilika Nanebevzetí Panny Marie*. Velehrad: Hist. společ. Starý Velehrad, 1992, s. 7. Církevní památky; sv. 3.; *Sv. Hostýn – popis Sv. Hostýna, chrámu a ostatních jeho památek*. nové přepracované vyd. Sv. Kopeček u Olomouce, 1912, s. 10.; JANALÍK, František, ed. *Svatý Hostýn perla Moravy*. V Olomouci: Fr. Janalík, 1933, s. 4.

²⁰ POJSL, Miloslav. *Svatý Hostýn. Bazilika Nanebevzetí Panny Marie*. Velehrad: Hist. společ. Starý Velehrad, 1992, s. 7. Církevní památky; sv. 3. K tomu též VÍDENSKÝ, František Borgiáš. *Sv. Hostýn*

o mariánský Hostýn odkázal Jan z Rottalu svým dědicům.²¹ Až jeho pravnuke František Antonín²² slib uskutečnil a nechal na Hostýně postavit velkolepý chrám.²³

1.1.5 Historie poutního chrámu

Velkolepý chrám se dvěma věžemi, stojící na místě bývalé mariánské kaple, je nejvyšše položenou sakrální stavbou na Moravě (718 metrů).

Základní kámen tohoto nového kostela byl sice položen již roku 1721, jenže jeho dokončení oddalovaly jak neklidné válečné poměry, tak samozřejmě i obtížné podmínky spojené s dopravou stavebního materiálu a tvrdé povětrnostní podmínky. Stavba v barokním slohu trvala celých 27 let a realizoval ji holešovský sochař a stavitel Tomáš Šturm, patrně podle projektu kroměřížského architekta italského původu Ignace Cirani von Bolleshaus.²⁴ Nový chrám Panny Marie Vítězné a jejího Nanebevzetí byla slavnostně posvěcen 28. července 1748 olomouckým biskupem a nově jmenovaným kardinálem Ferdinandem Juliem Troyerem. Této události se účastnilo třicet tisíc lidí. Do kostela byl přenesen mariánský obraz z roku 1655.²⁵

Po vybudování barokního chrámu putovalo na Hostýn, jak nám dokládají zápisy v knize celebrantů, každoročně velké množství poutníků v procesích a průvodech. Lidé zde u Matky Boží hledali útočiště ve svých každodenních starostech, zvláště pak v dobách epidemií, nepřízně počasí, za válek i jiného nebezpečí.

ve svém původu a svých osudech. V Praze: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1913, s. 27–28. Knihy Dědictví Svatojanského; 124.

²¹ Neměl mužské potomky, proto byl jeho majetek podle poslední vůle rozdělen mezi potomky jeho strýce Viléma, Jana Kryštofa a Julia Viléma.

²² Syn Jana Zikmunda, vnuk Jana Kryštofa.

²³ Vzhledem k vysokým nákladům byl majitel bystřického panství František Antonín z Rottalů jediný člověk v kraji, který mohl z vlastních prostředků nechat vystavět nový chrám.

²⁴ ODEHNAL, František. *Poutní místa Moravy a Slezska*. 2. vyd., (v Glorii vyd. 1.). Rosice u Brna: Gloria, 2004, s. 36.

²⁵ POSPÍŠIL, Jaroslav. *Svatý Hostýn v historii a povídkách*. 2. vyd. Vizovice: Lípa, 1998, s. 7–8. K tomu též POJSL, Miloslav. *Svatý Hostýn. Bazilika Nanebevzetí Panny Marie*. Velehrad: Hist. společ. Starý Velehrad, 1992, s. 8. Církevní památky; sv. 3.; VÍDENSKÝ, František Borgiaš. *Sv. Hostýn ve svém původu a svých osudech*. V Praze: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1913, s. 35–38. Knihy Dědictví Svatojanského; 124.; JANALÍK, František, ed. *Svatý Hostýn perla Moravy*. V Olomouci: Fr. Janalík, 1933, s. 4.

Smrt Františka Antonína Rottala v roce 1762 byla pro Svatý Hostýn velkým neštěstím, protože po sobě nezanechal žádného mužského potomka. Nezůstal tak nikdo, kdo by poskytoval Svatému Hostýnu ochranu a přízeň jako všichni Rottalové od doby, kdy získali bystřické panství. Poslední z Rottalů obnovil a zvýšil slávu a lesk Hostýna na úroveň, které nikdy předtím nedosáhl.

Ničivý požár kostela, který vypukl 24. září 1769 po zásahu bleskem, rozpustil tři ze čtyř zvonů a narušil pravidelný rytmus poutí a procesí na Hostýn.²⁶ Chrám byl sice opraven, ale brzy přišla pohroma daleko větší – císařský výnos o zákazu všech poutí a zrušení poutních míst z roku 1783.²⁷ Poutní chrám byl tak v důsledku tohoto výnosu 4. ledna 1787 zrušen a o měsíc později také odsvěcen.²⁸ Postupně z kostela zmizelo veškeré vnitřní zařízení a dokonce i střecha.²⁹ Poutní tradice a neochvějná víra však byla u lidu tak velká, že se poutníci spontánně vydávali i k zarůstající ruině. Nové a zostřené zákazy poutí sice následovaly (1785, 1792), ale po napoleonských válkách však už mnozí se procesí nikdo nezakazoval a od roku 1840 byly poutě konečně povoleny i úředně.³⁰

Obnova chrámu trvala dlouho.³¹ Už od začátku 19. století se začaly shromažďovat finanční dary. Rozhodujícím impulsem však byla finanční i morální podpora samotného císaře Ferdinanda V.

²⁶ Soudobá zpráva z 24. září: „*Okolo půl šesté hodiny odpoledne uhodil blesk do klenby chrámu, a okolo jedenácté v noci vzňal se požár a zachvátil celou střechu chrámovou i věž. Zároveň rozpustil všechny zvony (jediný vyjímaje, jenž s věže po schodech až dolů beze škody se zřítíl)*“⁴. In: POJSL, Miloslav. *Svatý Hostýn. Bazilika Nanebevzetí Panny Marie*. Velehrad: Hist. společ. Starý Velehrad, 1992, s. 9. Církevní památky; sv. 3.

²⁷ Kvůli tomu, že byl v roce 1779 postaven na Rusavě kostel a zřízena samostatná farnost, přestal Hostýn plnit funkci duchovní správy a vztahovalo se tak na něj císařské nařízení.

²⁸ VÍDENSKÝ, František Borgiáš. *Sv. Hostýn ve svém původu a svých osudech*. V Praze: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1913, s. 61. Knihy Dědictví Svatojanského; 124.

²⁹ ODEHNAL, František. *Poutní místa Moravy a Slezska*. 2. vyd., (v Glorii vyd. 1.). Rosice u Brna: Gloria, 2004, s. 36.

³⁰ POJSL, Miloslav. *Svatý Hostýn. Bazilika Nanebevzetí Panny Marie*. Velehrad: Hist. společ. Starý Velehrad, 1992, s. 9. Církevní památky; sv. 3. K tomu též *Sv. Hostýn – popis Sv. Hostýna, chrámu a ostatních jeho památek*. nové přepracované vyd. Sv. Kopeček u Olomouce, 1912, s. 11–14.; JANALÍK, František, ed. *Svatý Hostýn perla Moravy*. V Olomouci: Fr. Janalík, 1933, s. 5.

³¹ O stavu ruiny zrušeného kostela se dočteme v historických záznamech. V roce 1812 rostla na klenbě tráva a stromy, zbořenina se začínala pomalu rozpadat. O dvaadvacet let později však byla situace daleko horší, jak o ní referuje tehdejší kronikář: „*Hrůza obcházela člověka, když měl do*

K vlastní obnově tak bylo přistoupeno na jaře roku 1841 u příležitosti šestistého výročí hostýnského zázraku.³² Na chrámu se pracovalo dlouhých padesát let. Už v roce 1845 byl zrestaurován interiér s hlavním oltářem a novou mariánskou sochou,³³ a tak mohl být opravený chrám benediktován (požehnán).³⁴ Dvakrát sem zavítal i olomoucký arcibiskup kardinál Bedřich Fürstenberg (1855, 1878).³⁵ Hostýn se tak stal opět cílem mnoha poutníků, pro které tu však chyběla duchovní správa. Od roku 1881 sem chodil sloužit bohoslužby kněz z Bystřice pod Hostýnem. V tom samém roce bylo iniciováno založení spolku Družstvo svatohostýnské, jehož cílem bylo na Hostýně pomocí sbírek vybudovat klášter pro řeholní kněze. O pár let později přišli na Hostýn i první jezuité.³⁶ Ti začali s rozsáhlými stavebními úpravami poutního místa, hlavně však kostela.³⁷

Tovaryšstvo Ježíšovo přivedlo před první světovou válkou poutní místo k nebyvalému rozkvětu. Obnovenou hostýnskou svatyní slavnostně posvětil

zbořenin vkročit. Na klenbě nebylo ani kouska malty. Okna a dveře vyloupány a odklizeny... V klenbě jsem vypadlou cihlou uviděl oblohu a ty kvádry navenku ještě hojněji vylámané a zeď začernanou od ohňů jako v kovárně. Kde byl hlavní oltář, naznačoval jen velký kámen, vedle něhož vyrůstala na rumech kostela břízka...“ In: Historie Hostýna jako poutního místa. [online]. [cit. 2014–04–16].

Dostupné z: http://www.hostyn.cz/historie/historie3_pout_mista.htm

³² ODEHNAL, František. *Poutní místa Moravy a Slezska*. 2. vyd., (v Glorii vyd. 1.). Rosice u Brna: Gloria, 2004, s. 36.

³³ Socha Panny Marie s Ježíškem stojící na půlměsíci s bohatou září paprsků a s blesky, které usmrcují pohanské Tatary a obracejí je na útěk, jak zobrazuje nástěnný reliéf pod Madonou.

³⁴ POSPÍŠIL, Jaroslav. *Svatý Hostýn v historii a povídkách*. 2. vyd. Vizovice: Lípa, 1998, s. 10–12.

³⁵ *Sv. Hostýn – popis Sv. Hostýna, chrámu a ostatních jeho památek*. nové přepracované vyd.

Sv. Kopeček u Olomouce, 1912, s. 16. K tomu též JANALÍK, František, ed. *Svatý Hostýn perla Moravy*. V Olomouci: Fr. Janalík, 1933, s. 6.

³⁶ Prvními jezuiti, kteří přišli 5. května 1887 na Svatý Hostýn, byli superior P. Jan Nepomuk Cibulka, P. František Zimmerhackel a Jan Houf. Při svém příchodu na Hostýn popsal Zimmerhackel celý areál takto: „*Stál tu chrám, před ním sochy sv. Cyrila a Metoděje, kaplanka s jižním ambitem, klášteřík, hospoda, četné krámky, z nichž některé skoro u kostela stály, kaple sv. Jiljí bez pořádné střechy a sešlými zdmi, vedle ní severní ambit, který byl už tak rozpadlý, že strměly kusy zdí jako sloupy vzhůru.*“ In: Historie Hostýna jako poutního místa. [online]. [cit. 2014–04–16]. Dostupné z: http://www.hostyn.cz/historie/historie3_pout_mista.htm

³⁷ POSPÍŠIL, Jaroslav. *Svatý Hostýn v historii a povídkách*. 2. vyd. Vizovice: Lípa, 1998, s. 13. K tomu též POJSL, Miloslav. *Svatý Hostýn. Bazilika Nanebevzetí Panny Marie*. Velehrad: Hist. společ. Starý Velehrad, 1992, s. 10. Církevní památky; sv. 3.

15. srpna 1891³⁸ za nemocného olomouckého arcibiskupa kardinála Bedřicha Fürstenberga brněnský biskup František Saleský Bauer. V den svěcení se na Hostýně sešlo asi sto tisíc lidí a během tohoto roku se na vrchol konalo zhruba čtyři sta čtyřicet průvodů.³⁹

Významnou událostí byla i návštěva císaře Františka Josefa I., který poutní místo navštívil 1. září 1897.⁴⁰

V roce 1895 byla ustavena Matice svatohostýnská jako nástupní organizace Družstva svatohostýnského. Od samého začátku svého založení vyvíjela bohatou a velmi užitečnou činnost, což vyplývalo z jejich původních stanov, které stanovují účel své činnosti: „Povznášeti poctu blahoslavené Panny Marie na Svatém Hostýně i zvelebovati tamní služby Boží; křísiti, obnovovati a zvelebovati památky na sv. Hostýně; zvyšovati pobožnosti v kostele i mimo kostel; zabezpečovati lépe tamní duchovní správu i rozmnožovati přísluhu kněžskou v poměru k nastalé potřebě; ale zároveň i pečovati o potřeby poutníků tělesné, aby přístřeší i ostatní zaopatření jejich přiměřeně a slušně řízeno býti mohlo, přihlížejíc při všem ku platným při tom předpisům církevním.“⁴¹

Jezuitská správa se spolu s Maticí svatohostýnskou neustále snažily zvelebovat Svatý Hostýn. Tak byla na nejvyšším místě hory nad kaplí sv. Kříže postavena rozhledna, roku 1903 započala stavba nové křížové cesty podle návrhů Dušana

³⁸ 650 let od porážky Tatarů na Svatém Hostýně.

³⁹ POSPÍŠIL, Jaroslav. *Svatý Hostýn v historii a povídkách*. 2. vyd. Vizovice: Lípa, 1998, s. 14–15.

Chrám v konečné podobě má centrální, půdorysně orientovanou dispozici elipsovitého tvaru s osami 40,5 a 30,5 metru. Vnitřek chrámu je tvořen elipsovým válcem odděleným římsou, sedmi okny a prosvětlenou kopulí. Oválný půdorys chrámové lodě je rozčleněn a rozšířen o prostory vchodů a oltářů. Střecha kostela je vytvořena mohutnou helmicí, dvě věže postavené kose překrývají jednoduché jehlancové střechy se skosenými hranami. Dominantním prvkem je pak jistě mozaikový obraz Panny Marie Svatohostýnské o ploše 26 metrů čtverečních, složený z 260 tisíc barevných kamínků, jež byl v roce 1912 vytvořen malířem Viktorem Foersterem. Nad obrazem si poté můžeme přečíst nápis: ZŮSTAŇ MATKOU LIDU SVĚMU. Masivní hlavní vstupní dveře do kostela jsou ozdobeny šesti bronzovými čtvercovými poli s monogramy IHS a MARIA a čtyřmi reliéfy českých světců (sv. Václav, sv. Vojtěch, sv. Ludmila, sv. Hedvika). Jde o dílo brněnského sochaře Josefa Axmana z roku 1933.

⁴⁰ JANALÍK, František, ed. *Svatý Hostýn perla Moravy*. V Olomouci: Fr. Janalík, 1933, s. 8.

⁴¹ Historie Hostýna jako poutního místa. [online]. [cit. 2014–04–05]. Dostupné z: http://www.hostyn.cz/historie/historie3_pout_mista.htm

Jurkoviče⁴² a v roce 1910 bylo dokončeno rozsáhlé schodiště vedoucí od Vodní kaple až ke chrámu.⁴³

V den slavnosti Nanebevzetí Panny Marie 15. srpna 1912 byla socha Panny Marie s Ježíškem ozdobena vzácnými korunkami zhotovenými předními českými umělci ze zlata a drahých kamenů. Posvěcení korunek provedl osobně v Římě sám papež Pius X. Navíc na rok 1912 připadla řada výročí spojených s Hostýnem – 670 let od porážky Tatarů, 125 let od zpusťování svatyně a 25 let od uvedení Tovaryšstva Ježíšova na Svatý Hostýn. Těchto korunovačních oslav se zúčastnilo sto tisíc poutníků.⁴⁴

1.1.6 Období dvou totalit

Po okupaci Československa 15. března 1939 německé úřady zakazovaly procesí, ale lidé dál chodili na Hostýn a modlili se za osvobození země. Hostýnský chrám v tuto dobu přišel o tři zvony a z poutního domu, který sloužil fašistické německé mládeži, byla odvezena velká část vnitřního vybavení. Složitá situace dovolila konat jen skromné oslavy 700. výročí porážky Tatarů na Svatém Hostýně.

Několik jezuitských kněží bylo zatčeno a uvězněno, protože pro okupanty byla jejich činnost nežádoucí a považovali je za zvlášť nebezpečné odpůrce. Počet členů řádu na Svatém Hostýně se tak od roku 1943 do roku 1946 snížil z jednadvaceti na šestnáct.

Konec války znamenal zrušení zákazu procesí, a tak proudila k posvátné hoře každý týden velká procesí věřících. Řád Tovaryšstva Ježíšova se na Hostýně opět plně ujímá správy v roce 1945 a velmi se snaží obnovit duchovní život. Rok 1945 byl

⁴² Kapličky jednotlivých zastavení křížové cesty pojal Jurkovič ve stylu lidové architektury.

Mozaikové obrazy navrhl původně Joža Úprka, pro technické obtíže je však dohotovil Jano Koehler.

Nová křížová cesta byla dokončena až po první světové válce v roce 1933.

⁴³ POSPÍŠIL, Jaroslav. *Svatý Hostýn v historii a povídkách*. 2. vyd. Vizovice: Lípa, 1998, s. 16.

K tomu též POJSL, Miloslav. *Svatý Hostýn. Bazilika Nanebevzetí Panny Marie*. Velehrad: Hist. společ. Starý Velehrad, 1992, s. 11. Církevní památky; sv. 3.

⁴⁴ POSPÍŠIL, Jaroslav. *Svatý Hostýn v historii a povídkách*. 2. vyd. Vizovice: Lípa, 1998, s. 16–17.

K tomu též POJSL, Miloslav. *Svatý Hostýn. Bazilika Nanebevzetí Panny Marie*. Velehrad: Hist. společ. Starý Velehrad, 1992, s. 17. Církevní památky; sv. 3.; ODEHNAL, František. *Poutní místa Moravy a Slezska*. 2. vyd., (v Glorii vyd. 1.). Rosice u Brna: Gloria, 2004, s. 36.

ve znamení děkovných poutí a Svatý Hostýn navštívilo téměř tři sta tisíc poutníků. I v následujících dvou letech přesáhl počet poutníků dvě stě tisíc, ale už v roce 1947 se začaly projevovat změny společenského klimatu.

Ty se naplno projeví v roce 1948. Po srpnové pouti Orlů, která proběhla ve znamení odporu proti novému rodícímu se nedemokratickému řádu, zakázali komunisté, stejně jako předtím nacisté, procesí a zastavili vydávání Hlasů svatohostýnských.⁴⁵ Komunistické mocenské orgány v té době uskutečnily řadu represivních kroků vůči církvi. Proti Tovaryšstvu Ježíšovu na Svatém Hostýně zasáhla tvrdě Státní bezpečnost. V noci ze 13. na 14. dubna 1950 bylo před půlnocí uzavřeno temeno hory, kněží byli donuceni sbalit si pouze nejnútnější věci a surovým způsobem byli vyhnáni do připravených aut, která je odvezla do sběrného tábora v Bohosudově v Čechách. Stejný postup zvolili i při akci proti řeholním sestrám. Státní bezpečnost poté začala rozkrádat majetek na Hostýně. Zlikvidována byla například vzácná knihovna řádu. Uzavřít známé poutní místo si však komunisté nedovolili. Pokračovala však jeho devastace. Postupem času však začal opadat zájem moci na tvrdých zákrocích vůči tradici tohoto místa. Na tak významné poutní místo byli dosazováni kněží státní mocí. Komunisté se sice snažili o co největší utlumení náboženského života, ale nikdy se jim ho nepodařilo zlikvidovat. Na Hostýn docházelo množství zbožných lidí, především o významných svátcích a výročích, a to i přes zákaz tradičních poutí s průvody.⁴⁶

I přes množství strastí, kterými si Svatý Hostýn prošel v tomto pounorovém období, nalezneme zde i několik světlých bodů. V roce 1972 byla započata oprava chrámu, financovaná převážně z příspěvků věřících. Při příležitosti 70. výročí korunovace, roku 1982, povyšuje papež Jan Pavel II. hostýnskou mariánskou svatyni na Menší papežskou baziliku, aby byla ještě víc zvelebena úcta věřících a zajištěna přímluva Boží Rodičky.⁴⁷

⁴⁵ Kněží, sloužící mše v rámci komunisty zosnované takzvané Státní katolické akce, kázali často téměř před prázdným chrámem. Ti, kteří nepodlehli nátlaku, byli šikanováni a vystaveni komunistické zvlí.

⁴⁶ POJŠL, Miloslav. *Svatý Hostýn. Bazilika Nanebevzetí Panny Marie*. Velehrad: Hist. společ. Starý Velehrad, 1992, s. 18. Církevní památky; sv. 3.

⁴⁷ POSPÍŠIL, Jaroslav. *Svatý Hostýn v historii a povídkách*. 2. vyd. Vizovice: Lípa, 1998, s. 18–20. K tomu též ODEHNAL, František. *Poutní místa Moravy a Slezska*. 2. vyd., (v Glorii vyd. 1.). Rosice u Brna: Gloria, 2004, s. 37.

1.1.7 Historie po roce 1989

V roce 1990 se na Hostýn navrátilo Tovaryšstvo Ježíšovo a byla obnovena činnost Matice svatohostýnské. Církvi byl postupně navrácen zabavený majetek. Zejména vrácené budovy byly značně zdevastované a začalo se tedy s rozsáhlou rekonstrukcí.

V roce 1998 byla veřejnosti předána do užívání zrekonstruovaná silnice z Bystřice pod Hostýnem na Svatý Hostýn a v roce 2000 bylo na vrcholu vybudováno nové parkoviště u točny autobusů.

Byla rovněž zrekonstruována rozhledna, ze které začalo roku 1995 vysílat Radio Proglas.

K lepší informovanosti o dění na Svatém Hostýně přispěl časopis Listy svatohostýnské, který začala Matice svatohostýnská spolu s duchovní správou vydávat jako čtvrtletník v roce 1997. Od roku 1999 má Svatý Hostýn i své vlastní internetové stránky.⁴⁸

Matice svatohostýnská postupně zpřístupnila všechny objekty na Svatém Hostýně, aby mohly být celoročně využívány poutníky i ostatními návštěvníky.

Svatý Hostýn ročně navštíví asi tři sta tisíc poutníků, což z něj činí nejnavštěvovanější poutní místo na Moravě.⁴⁹

1.2 Původ jména Hostýn

Pojmenování vrchu jako Hostýn je doloženo poměrně pozdě, nejdříve v roce 1555 (podle některých autorů již v roce 1544) v přívlastku města Bystřice *pod Hostejnem*, roku 1579 i jako název samotné hory *Hostejn*.⁵⁰ Podle Oldřicha Králíka

⁴⁸ <http://www.hostyn.cz/>

⁴⁹ POJSL, Miloslav. *Svatý Hostýn. Bazilika Nanebevzetí Panny Marie*. Velehrad: Hist. společ. Starý Velehrad, 1992, s. 3. Církevní památky; sv. 3. K tomu též Historie po roce 1989. [online]. [cit. 2014-04-05]. Dostupné z: http://www.hostyn.cz/historie/historie7_po_roce_1989.htm

⁵⁰ LUTTERER, Ivan et al. *Zeměpisná jména Československa: slovník vybraných zeměpisných jmen s výkladem jejich původu a historického vývoje*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1982, s. 113. Malé encyklopedie; Sv. 11.

byla hora až do 16. století „bezvýznamná“⁵¹ a její jméno se poprvé objevilo ve spojitosti Jiříkem Žabkou z Limberka.⁵² Původ tohoto jména byl romanticky odvozován od některého z pohanských božstev,⁵³ nebo z keltského *dunum* (hrazené místo).⁵⁴ Vyloučíme-li tyto hypotézy, zůstanou nám v podstatě dva seriózní výklady.

Prvním z nich je domněnka Floriana Zapletala, že na horu byl přenesen název severomoravského Hoštejna u Zábřehu, který patřil pánům ze Šternberka, majitelům lokality s Hostýnem ve středověku. Hoštejn byl původně německý název tamního hradu (*Hohenstein* = Vysoký kámen, tj. hrad na vysoké skále).⁵⁵ Tato teorie se však zdá také nepravděpodobnou, neboť o takovém přenesení, nebo existenci hradu přímo na Hostýně, nenajdeme v historických pramenech sebemenší zmínky. Významný hrad se sice blízko Hostýna nacházel, a to tři kilometry na jihovýchod od něj, ve výšce 704 metrů nad mořem. Byl to hrad Obřany, dnes je z něj však pouze zřícenina. Byl založen ve 14. století, brzy však jeho funkci centra panství převzala tvrz a později zámek v Bystřici pod Hostýnem, přičemž hrad byl ponechán svému osudu. Jeho německý název však není dochován.

Na druhou stranu, jméno Hohenstein pro jihomoravský vrch nemuselo vzniknout jen přenesením, ale i zcela samostatně. Na kolonizaci horské oblasti v okolí se podílelo i německé obyvatelstvo, jak dokládají některá místní jména (Fryšták, Liptál), které se časem asimilovalo. Zapletalův, byť modifikovaný výklad, tedy nelze zcela odmítnout.

⁵¹ (...) a je prakticky vyloučeno, že by hora předtím bezejmenná byla měla před onou zmínkou nějaký význam.

⁵² KRÁLÍK, Oldřich. *Historická skutečnost a postupná mytizace mongolského vpádu na Moravu roku 1241*. Olomouc, 1969, s. 6.

⁵³ Josef Heřman Agapit Gallaš (1756–1840) ve svém rukopisném pojednání *Mythické Povídky o Bohoch a Bohyňách moravských Slovanů* z roku 1820 viděl v božstvech starých Slovanů původní antická božstva, jejichž jména si Slované přizpůsobili. Bůh *Hostin* byl tak podle něj poslovanštěný římský *Jupiter Hospitalis*, bůh slovanské pohostinnosti, jež byla podle něj charakteristickou slovanskou vlastností. Bohu Hostinovi vystavěli na Hostýně nákladný chrám a v háji, který ho obklopoval, o slavnostních dnech hodovali, z čehož podle Gallaše následně vzniklo slovo *hostina*.

⁵⁴ BAUER, Jan. *Magická místa Čech a Moravy: putování po stopách dávných legend a tajemství*. 1. vyd. Brno: MOBA, 2004, s. 197.

⁵⁵ ZAPLETAL, Florian. *Z minulosti Hostýna a Bystřice*. Dolní Újezd u Lipníka nad Bečvou, 1939, s. 2, 26.

Podle současných filologů je pak původ názvu Hostýn nejistý. Jednou z možností je odvozenina vytvořená z osobního jména *Host* „přivlastňovací“ příponou *-yně*. Pokud tedy pokládáme podobu *Hostýn*, *Hostein* se *-st-* za původní, mohl název hory vzniknout z obecného jména *Host* příponou *-yně*. Z pojmenování *Hostyně*, což znamenalo Hostův vrch nebo majetek, se měl časem vyvinout název *Hostýn*. Stejný typ jména se vyskytuje i u jména hory Radhošť.⁵⁶

Základ názvu *Hostýn* („*host*“) nalezneme v mnoha jiných místních názvech (*Hostěradice*, *Hostěradky*, *Hostice*, *Hostim*, *Hostivice*, *Hostinné*, *Častohostice*, *Hostišov*, *Hošťka*, *Hostivař*, *Bedihoště*, v Polsku *Gostów*, *Gostyn*, *Gostýn*, *Goscieszyn*, *Goszczyze* atd.). V bystrických knihách ze 16. století najdeme tvary „*Gostin*“ a „*Hostejn*“, Tomáš Pešina z Čechorodu kopec označuje roku 1677 jako „*Hosteyn*“, Jan František Beckovský pak „*Hostein*“ a Jan Amos Komenský na své mapě Moravy jako „*Hosteyn*“.⁵⁷

1.3 Vznik hostýnské legendy

Není jisté, jestli hostýnská legenda o zásahu Panny Marie proti tatarskému vojsku pustošícímu Moravu roku 1241 existovala již v dobách, kdy na vrcholu stála kaple, kterou nechal pro havíře postavit Burian Žabka z Limberka. Názory na to se různí.

Jako první přišel s tím, že legenda vznikla v době, kdy panství vlastnil Žabka, Florian Zapletal. Hlavní impuls k jejímu vzniku přišel podle něj po bitvě u Moháče roku 1526, kdy se posunula osmanská hranice do střední Evropy. Václav Hájek z Libočan pak v atmosféře strachu z Turků vytvořil ve čtyřicátých letech 16. století vyprávění o vítězství Jaroslava ze Šternberka nad Tatary u Olomouce v roce 1241, které pak bylo obecně přijímáno jako historický fakt. Podle Zapletala pak v návaznosti na Hájka vznikla i hostýnská pověst či legenda.⁵⁸ Tento předpoklad se

⁵⁶ LUTTERER, Ivan et al. *Zeměpisná jména Československa: slovník vybraných zeměpisných jmen s výkladem jejich původu a historického vývoje*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1982, s. 113. Malé encyklopedie; Sv. 11.

⁵⁷ ADÁMEK, František. *Tataři na Moravě*. 1. vyd. Praha: Neklan, 1999, s. 65.

⁵⁸ ZAPLETAL, Florian. *Z minulosti Hostýna a Bystřice*. Dolní Újezd u Lipníka nad Bečvou, 1939, s. 25–26.

zdá být logický, naráží však na skutečnost, že až do poloviny 17. století nemáme dochovány jakékoliv zmínky o hostýnské legendě.

Jak jsem již uvedl výše, na Hostýně se už v roce 1625 a snad i roku 1567 konaly poutě lokálního významu. Ty však nemusely nutně souviset s hostýnským zázrakem. Nezapomeňme, že nedaleko dnešního kostela se nachází pramen vody, považované za zázračnou, který hraje v hostýnské legendě důležitou roli. Možná byl na Hostýně nejdříve uctíván pouze léčivý pramen, u něhož dříve či později vznikla kaple, která byla, jako u většiny zázračných studánek, zasvěcena Panně Marii. Reálná je tedy i myšlenka, že díky vzájemné blízkosti pramene, kaple a pravěkých valů, mohla časem vzniknout pověst o zázračném zásahu Panny Marie lidem, kteří se ukrývali před nepřátelským vojskem za hostýnskými valy a trpěli žízni.⁵⁹ Již dříve zmíněné valy mohly sloužit okolním obyvatelům za útočiště v době nepřátelských vpádů na východě Moravy v 16. a 17. století, které přinesla právě blízkost osmanské hranice a neklidných Uher. Mariánský kult na Hostýně by tak nemusel mít počátek v zázračném zásahu Panny Marie proti Tatarům, ale v úctě k zázračnému prameni, k němuž bylo toto vyprávění připojeno až později a nemuselo být ani lidového původu. Ještě v první polovině 18. století totiž existovaly různé verze pověsti, ve kterých v roli nepřátelského vojska vystupovali střídavě Tataři a husité. V místních podáních bychom našli právě husity, zatímco v pramenech navazujících na práce historiků z Čech, většinou jezuitů, to byli Tataři.

Dostáváme se tak na půdu vlasteneckých tendencí českého a moravského barokního historismu. Jeho stopy nalezneme ve výtvarném umění, architektuře (barokní gotika), v kultu českých středověkých světců, ve vyzdvihování doby Karla IV. barokními autory, za které ještě české země nebyly nakaženy „husitským jodem“, a v oslavě hrdinských činů předků. U českých dějepisců se tato tendence týkala zejména tzv. druhé barokní generace, to znamená autorů narozených ve dvacátých a třicátých letech 17. století, jako byl například Bohuslav Balbín, Tomáš Pešina z Čechorodu nebo Jan Tanner. Důvodů jejich obratu k minulosti bylo hned několik. Důležité bylo podpořit rekatolizační úsilí, protože hlavním argumentem byla právě sláva staré předhusitské Čechie. Zároveň byla i určitou formou obhajoby Čech proti katolické Evropě, která pohlížela na český národ jako na národ zatvrzelých kacírů.

⁵⁹ BAUER, Jan. *Magická místa Čech a Moravy: putování po stopách dávných legend a tajemství*.

1. vyd. Brno: MOBA, 2004, s. 199.

Fungovala však také jako obrana proti vídeňskému centralismu, který následoval po porážce českého stavovského povstání.⁶⁰ Pohled do minulosti poskytoval lidem i bezpečnější životní oporu, což bylo důležité zejména v období třicetileté války a v těžkých poválečných letech.

Barokní historismus se však lišil v Čechách a na Moravě. Množství motivů, ze kterých mohl v Čechách čerpat, bylo nesrovnatelně větší. Už od dob Kosmy tu existovala plynulá historiografická tradice a bohatá tradice hagiografická. Hrdinské činy předků, obrazy slavných panovníků byly souvisle přejímány z jednoho zpracování českých dějin do druhého, a díky tomuto ustálenému výběru byla zakládána určitá historická paměť českého národa. Její osvojení v plném rozsahu však platilo jen pro jeho intelektuální elity. Do vědomí a podvědomí lidových vrstev pronikaly její prvky například prostřednictvím kázání, četbou spisů (Hájkova kronika, Beckovského *Poselkyně*), výtvarnými díly umístěnými v kostelích i ve volné krajině, nebo jinými cestami. Takováto tradice na Moravě dlouho neexistovala. Teprve koncem 16. století začínají vážné pokusy o zpracování moravských dějin: Bartoloměj Paprocký z Hlohol – *Zrcadlo slavného markrabství moravského* (1593); Tomáš Pešina z Čechorodu – *Moravopis* (1663), *Mars Moravicus* (1677). Na počátku 18. století na ně navázal Jan Jiří Středovský svými spisy, který jako jediný ze jmenovaných autorů byl s Moravou spjat rodem i působením.

Těmito autory byla vyzdvihována zejména doba velkomoravská a její cyrilometodějské tradice, a především výkony středověkých Moravanů za bojů proti Tatarům.⁶¹ Jak jsem již uvedl výše, šíření tradice boje proti Tatarům začalo být aktuální zejména díky blízkosti Osmanské říše. Důležité pro ni bylo rovněž to, že se Habsburkové stylizovali do role hlavních ochránců křesťanství před tureckým nebezpečím, a nakonec i konkrétní vpády Tatarů na Moravu v 17. století. V roce 1663 došlo ke třem vpádům tatarských oddílů na Moravu, která byla tehdy hrozivě vydrancována. I kdyby však nebylo těchto tatarských nájezdů, byl obraz boje proti středověkému tatarskému jezdcí vysoce aktuální, v kontextu konfrontace s osmanskou mocí, jako obraz boje proti pohanskému nepříteli z Východu.

⁶⁰ Porážku českého stavovského povstání vnímali barokní autoři samozřejmě jako vítězství pravé víry.

⁶¹ Boje proti Němcům, které se opakovaly ve zpracování českých dějin, ustupovaly na Moravě vzhledem k její poloze do pozadí.

Při vytváření moravských dějin se barokní autoři opírali zejména o Hájkovo zpracování historie tatarského vpádu roku 1241. Ten velmi stručné a nesoustavné zprávy ze starších kronik zpracoval do epického vyprávění o porážce Tatarů u Olomouce českým vojskem, do jehož čela postavil dosud zcela neznámého (a zřejmě nikdy neexistujícího) vojevůdce Jaroslava ze Šternberka.⁶²

1.3.1 Jaroslav ze Šternberka

Zde bych se jen krátce zmínil o postavě Jaroslava ze Šternberka, jehož jméno nalezneme ve spojitosti s hostýnskou legendou poměrně často.

Jaroslav ze Šternberka (1220–1287) je fiktivní postavou rodu Šternberků i celé moravské historie. Známým se stal jako šlechtic, který měl roku 1241 zachránit Moravu a v podstatě i celou Evropu před vpádem Mongolů (Tatarů). Jeho slavné vítězství se mělo udát u Olomouce.

O „urozeném muži ze Šternberka“, který zranil tatarského vůdce v bitvě u Olomouce, se dozvídáme již v polovině 14. století u kronikáře Přibíka Pulkavy z Radenína, když popisuje události roku 1253. V tomto roce na Moravu skutečně vtrhla vojska uherského krále Bély IV. Podstatnou část jeho vojska tvořili Kumáni, kteří svou vizáží a oblékáním mohli připomínat Tatary, kteří se přes Moravu přehnali již v roce 1241. Pulkava tak pouze omylem zaměnil Kumány za Tatary.

Jméno Jaroslava ze Šternberka jako vítěze nad Tatary v roce 1241 uvádí jako první Václav Hájek z Libočan v roce 1541 ve své *Kronice české* a od něj pak tuto zprávu přebírali další historici. Nejznámější zpracování jeho hrdinských skutků nalezneme v Rukopisu královédvorském, který byl prohlášen za falzum. Čeští historici začali Jaroslava ze Šternberka a jeho vítěznou bitvu z roku 1241 zpochybňovat od poloviny 19. století a postupně tuto záležitost zcela vyvrátili.⁶³

⁶² MAUR, Eduard. *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*. 1. vyd. Praha: Havran, 2006, s. 283–286. Krok; sv. 3.

⁶³ POKLUDA, Zdeněk. *Moravští Šternberkové: panský rod rozprostřený od Jeseníků ke Karpatům*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 251–257.

2 Vybraní autoři a jejich díla obsahující texty o Svatém Hostýně

Obdiv ke Svatému Hostýnu vyjádřilo ve svých pověstech nebo povídkách množství spisovatelů. Já se však zaměřím pouze na díla vydaná v období raného novověku.

Jako první toto místo v baroku oslavili jezuitští historikové Bohuslav Balbín a Jiří Crugerius. Oba ve svých dílech zachytili lidovou pověst o porážce Tatarů na Hostýně v roce 1241. Převedením legendy do češtiny na ně navázal Jan František Beckovský a o nové prvky a motivy ji pak rozšířil Jan Jiří Středovský. Jan Tanner zmínil hostýnskou pověst ve svých dějinách rodu Šternberků a Jan Schmidl ve svých dějinách jezuitů v Čechách. V poutních písních se objevuje Panna Marie Hostýnská od roku 1749 až 1754. Nakonec se s ní setkáváme ve zpracování českých, respektive moravských dějin od Františka Pubičky, Adolfa Pilaře a Františka Moravce. Ale nepředbíhejme, protože v následující kapitole si přiblížíme jmenované autory a jejich díla, ve kterých zmínky o Hostýně nalezneme. Řazení je chronologické podle data, kdy vyšla práce, ve které se text o Svatém Hostýně nachází.

V této části práce se tedy blíže seznámíme s autory, jejich díly, na která se budeme primárně zaměřovat a posléze i na konkrétní zmínky o Hostýně, které v nich nalezneme. Jde o delší plnohodnotné texty, ne jen o pouhé zmínky. Takovými zmínkám se budu věnovat v další části práce. Úryvky rozeberu jak po jejich obsahové, tak i po věcné stránce.

2.1 *Bohuslav Balbín*

Největší český barokní historik, jezuita a vlastenec se narodil 3. prosince 1621 v Hradci Králové. Už v dětství projevoval zájem o historii a byl vychováván v zaníceně věřícím a pověřčivém katolickém prostředí se silným mariánským kultem, který později ovlivnil i jeho historickou práci.⁶⁴ Už v patnácti letech vstoupil do

⁶⁴ FLAJŠHANS, Václav. Zázrak hostýnský a báseň „Jaroslav“. *Český časopis historický*. 1932, č. 28, s. 84–85. Balbín byl po celý život přesvědčen, že před smrtí v dětství ho zachránila pomoc Panny Marie Staroboleslavské.

jezuitského řádu. V Kladsku vystudoval humanitní studia, v Praze filozofická studia a stal se učitelem na řadových školách. V letech 1653–1661 působil na jezuitských kolejích v Kladsku, Praze, Brně a nejdéle v Jindřichově Hradci.⁶⁵ Zemřel 29. listopadu 1688 v Praze.

Od ryze nebo převážně hagiografických prací, jako byla například jeho historie poutního místa Varty (město Bardo v Polsku) nedaleko jeho dočasného působiště v Kladsku *Diva Wartensis, seu origines, et miracula magnae Dei, hominumque Matris Mariae, quae a tot retro saeculis Wartae, in limitibus Silesiae, Comitatusque Glacensis, magnâ popoulorum frequentiâ colitur* (1655) nebo historie jiného zázračného mariánského obrazu blízko jeho druhého působiště Brna *Diva Turzanensis, seu historia originis et miraculorum magnae dei hominumque Matris Mariae* (o Panně Marii v Tuřanech, 1658), přešel k pracím, u nichž jasně převažuje historický zřetel. Sepsal dějiny Svaté hory u Příbrami, známého poutního místa, pod názvem *Diva Montis Sancti, seu origines et miracula magnae dei hominumque Matris Mariae, quae in Sancto Monte Regni Bohemiae, ad Argentifodinas Przibramenses, quotidiana populi frequentia, in Stahua sua mirabili, aditur et politur* (1665), ve kterých odbočoval od historie zázračné sošky k vlastním dějinám kraje. Dále to byl životopis prvního arcibiskupa pražského Arnošta z Pardubic *Vita venerabilis Arnesti I. archiepiscopi Pragensis*, který už byl jako práce historická (sice s náboženskými tendencemi) vybaven určitou literaturou a poznámkovým aparátem. Až ve svém dalším díle *Epitome historica rerum bohemicarum seu historia Boleslaviensis (Výtah z dějin českých aneb historie boleslavská)*, věnovanému Panně Marii Staroboleslavské, opouští hagiografický rámec a naplno se věnuje vyprávění o dějinách království. Balbínův hlavní zájem se pak upnul k monumentálnímu dílu, které mělo podat jakýsi souhrnný obraz všech možných vědomostí o českém království. Jednalo se o vlastivědné dílo *Miscellanea historica Bohemiae (Rozmanitosti z historie Království českého)*. Z tohoto velkého souboru (původně bylo plánováno dvacet knih⁶⁶) vyšlo za Balbínova života jen osm knih prvního dílu o deseti svazcích a dvě knihy druhého dílu, taktéž o deseti svazcích.

⁶⁵ Z jeho učitelské praxe vznikly latinské vysokoškolské učebnice věnující se teorii řečnictví, poetice a původní dramatické tvorbě.

⁶⁶ Balbín pochopil, že jeho původní myšlenka na obsáhlé syntetické dějiny není možná, začal proto vydávat obrovský nahromaděný materiál v tematických řadách. Práce byla rozvržena do dvou řad po deseti knihách.

Později k nim přibyla ještě devátá kniha první dekády, vydaná pod názvem *Bohemia docta*, která byla vlastně první českou literární historií, a desátá kniha první dekády. Všechny tyto svazky však představují nejvýznamnější soubor zpráv o všech odvětvích českého života po stránce přírodopisné a historické, který u nás ze 17. století máme.⁶⁷ Hodnota díla *Miscellanea historica Bohemiae* je hlavně ve shromáždění a dochování množství unikátního historického materiálu.

Balbínovo latinské historické a vlastivědné dílo je vedeno v katolickém, protireformačním duchu. Zároveň je v něm i víra v zázraky a nadpřirozené síly, což není překvapivé, vezmeme-li v úvahu dobu, ve které žil, a také jeho osobní založení a výchovu. Nacházíme v něm lásku k vlasti, její slavné minulosti a k českému jazyku. Jeho dílo pomohlo v těžkých dobách k udržení a zachování znalosti historie českého národa, která se stala jedním ze zdrojů jeho obrody. Balbínovo dílo bylo také podnětem a inspirací pro jeho přátele a následovníky, jako byli například Jiří Crugerus, Tomáš Pešina z Čechorodu, Jan Tanner, Jan Kořínek nebo o generaci mladší Jan František Beckovský. Z obrovského materiálu nashromážděného Balbínem čerpal pak i osvícenský a obrozenecký dějepis.⁶⁸

2.1.1 *Diva Montis Sancti* (1665)

Balbín byl v barokní kultuře známý opěvováním mariánského kultu, což doložil svým takzvaným mariánským triptychem *Diva Wartensis* (1655), *Diva Turzanensis*

⁶⁷ Knihy obsahovaly přírodní a zeměpisné poměry, osídlení, místopis Čech, zvyky a jazyk, úvahu o původu Čechů, životopisy českých světců, dějiny far, pražských biskupů a českých panovníků a rodopisy české šlechty.

⁶⁸ KALISTA, Zdeněk. *České baroko: Studie, texty, poznámky*. Praha: Evropský literární klub, 1941, s. 325–327. K tomu též *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. I, A–G*. 1. vyd. Praha: Academia, 1985, s. 120–123.; KOUDELKOVÁ, Jarmila a KOUDELKA, František. BALBÍN Bohuslav. In: *KDO BYL KDO v našich dějinách do roku 1918* [online]. 2001 [cit. 2014–03–31]. Dostupné z: <http://www.libri.cz/databaze/kdo18/search.php?name=BALB%CDN+BOHUSLAV>; KUTNAR, František a MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 3. dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 101–106.; HOLÝ, Jiří et al. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Lidové noviny, 1998, s. 142. Česká historie; sv. 4.

(1658) a *Diva Montis Sancti* (1665).⁶⁹ Všechna tato díla napsal Balbín z příkazu představených a doplnil je regionální historií. Byla sepsána rovněž z důvodu, aby byla odhalena a popsána pamětihodná místa české země. Jedná se převážně o hagiografická díla. *Diva Montis Sancti* je z této trilogie nejrozsáhlejší, má 618 stran. Balbín na ní pracoval téměř pět let. Jejím hlavním tématem je socha Panny Marie Svatohorské u Příbrami. Kniha má kromě vlastního textu o Panně Marii Svatohorské také dva dodatky – o městě Beroun a genealogii rodu Malovců, kteří se z vděčnosti finančně podíleli na vytvoření této knihy. Pojednání bylo napsáno latinsky a brzy vyšlo i česky⁷⁰ a německy.

Diva Montis Sancti je nejvýznamnější z těchto tří knih zejména z hlediska historického, neboť Balbín se zde postavil k popisu zázraků, které samozřejmě nemohl vynechat, s větším odstupem a objektivitou než v předchozích pracích.⁷¹ *Diva Montis Sancti* můžeme považovat za zlom v Balbínově psaní, kdy poté od hagiografických děl s mariánskou tematikou přešel k historiografii.

2.1.1.1 Svatý Hostýn v díle *Diva Montis Sancti*

První větší zmínka o Hostýnu se objevuje v Balbínově *Diva Montis Sancti* z roku 1665. Tento spis je psán latinsky a dotyčné pasáže nalezneme v první knize v osmé a v deváté kapitole. Jde o první záznam svatohostýnské legendy o porážce Tatarů u Hostýna za pomoci Panny Marie v roce 1241.

Pověst zaznamenaná Balbínem je připojena za vyprávění o vítězství Jaroslava ze Šternberka nad Tatary a je poměrně stručná. Pro Balbína jsou důležité zejména dva zázraky, kterými Panna Maria pomohla Moravanům, kteří se uchýlili na Hostýn a byli zde obleženi Tatary. Ti dlouho nepřátelům odolávali, ale dolehl na ně nedostatek vody. Modlili se tedy k Panně Marii, která jejich prosby vyslyšela a poskytla jim studnu s vydatným pramenem, jež existuje dodnes. Druhý zázrak způsobila Panna

⁶⁹ FLAJŠHANS, Václav. Zázrak hostýnský a báseň „Jaroslav“. *Český časopis historický*. 1932, č. 28, s. 85. Pojednání o mariánských poutních místech v kladské Vartě, v moravských Tuřanech a v české Svaté Hoře u Příbrami.

⁷⁰ Do češtiny přeložil dílo Matěj Šteyer pod názvem *Přepodivná Matka Svatohorská Maria*.

⁷¹ Kritika směřuje především k *Diva Turzanensis*, kde je Balbínovi vyčítána přílišná důvěra v místní zázraky a zjevení.

María tím, že na Tatary padalo z nebe kamení, „ani ne tak pozemské, jako vytavené nebeským ohněm ze vzduchu“,⁷² a tím je přinutila, aby od obležení odtáhli. Dále se dozvídáme, že na památku této události dal postavit hrabě Jan Rottal na vrcholu Hostýna kostel. Do něj věnoval nový obraz Panny Marie. Této události se při pouti, kterou uspořádal, účastnila většina moravské šlechty. O této události Balbín píše, že „hrabě Rottal kaple stavěl za účastenství a nadšení téměř celé Moravy a že svěcení se dalo s největší okázalostí u přítomnosti skoro veškeré moravské šlechty.“⁷³ Balbín velmi chválí tohoto ctitele Panny Marie Svatohostýnské za jeho obnovitelskou práci.

Balbín také jako správný historik zmiňuje i jiná fakta, která nás uvádí do dějinného kontextu. Tažení Tatarů datuje do roku 1241. Pokračuje tím, že obsadili Polsko, odkud uprchli šlechta i král. Připomíná i smrt polského krále Jindřicha II. Pobožného (1196/1207 – 1241), který byl zabit Tatary v bitvě u Lehnice právě roku 1241. Zároveň vrch Hostýn situuje i místně, a to konstatováním, že leží na Moravě u Holešova.

Balbínův první spis *Diva Wartensis* se také dotýká Tatarů, avšak nezmiňuje se v něm o Hostýně. Ve své další práci *Diva Turzanensis* uvádí 36 zázračných Madon, ale opět se nedočteme o té hostýnské. Až ve třetí knize, kterou je právě *Diva Montis Sancti*, se Balbín omlouvá, že v předchozím díle opomenul uvést Pannu Marii hostýnskou na Moravě u Holešova na hoře Hostýně.⁷⁴

⁷² BALBÍN, Bohuslav. *Diva montis sancti, seu origines et miracula magnae dei hominumque Matris Mariae, quae in Sancto Monte Regni Bohemiae, ad Argentifodinas Przibramenses, quotidiana populi frequentia, in Stahua sua mirabili, aditur et colitur. V. Libris comprehensa*. Praeae: Typis Universit. Car. Ferd. in Coll. S. J. ad S. Clem. per Georgii Czernoch, 1665, s. 48. K tomu též MAUR, Eduard. *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*. 1. vyd. Praha: Havran, 2006, s. 287. Krok; sv. 3.

⁷³ BALBÍN, Bohuslav. *Diva montis sancti, seu origines et miracula magnae dei hominumque Matris Mariae, quae in Sancto Monte Regni Bohemiae, ad Argentifodinas Przibramenses, quotidiana populi frequentia, in Stahua sua mirabili, aditur et colitur. V. Libris comprehensa*. Praeae: Typis Universit. Car. Ferd. in Coll. S. J. ad S. Clem. per Georgii Czernoch, 1665, s. 49. K tomu též VÍDENSKÝ, František Borgiáš. *Sv. Hostýn ve svém původu a svých osudech*. V Praze: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1913, s. 27. *Knihy Dědictví Svatojanského*; 124.

⁷⁴ ADÁMEK, František. *Tataři na Moravě*. 1. vyd. Praha: Neklan, 1999, s. 70. K tomu též FLAJŠHANS, Václav. Zázrak hostýnský a báseň „Jaroslav“. *Český časopis historický*. 1932, č. 28, s. 85–86.

2.2 Jiří Kruger (*Crugerius*⁷⁵)

Český barokní historik Balbínova okruhu, pedagog a jezuita se narodil 6. listopadu 1608 v Praze. Do jezuitského řádu vstoupil v Brně roku 1625. Po studii filozofie a teologie v Olomouci a Vratislavi poté působil na různých jezuitských kolejích. Od čtyřicátých let 17. století se přátelil s Bohuslavem Balbínem,⁷⁶ se kterým si vyměňovali své výpisky a zápisky. Ten se ujal dokončení Crugeriova velkého a jediného tiskem vydaného díla *Sacri pulveres* (*Svatý prach*) po jeho smrti, o němž se podrobněji zmíním níže. Crugerius se přátelil i s dalším významným představitelem historiografie 17. století Tomášem Pešinou z Čechorodu. S ním spolupracoval už od počátku jeho vědecké historické činnosti a také mu předal první svazky svých právě dokončených *Sacri pulveres*.

Známe je jeho odmítnutí Hájkovy kroniky. Přílišnou důvěru k Hájkovi vyčítal i Pešinovi. Crugeriovi byl vytýkán drsný sloh, ne vždy zcela právem, i když jeho periody působí často dojmem jisté nepřehlednosti.

V prvním svazku *Sacri pulveres* si vytkl cíle své historické práce. V rovině náboženské se snažil svým dílem posloužit tehdejší protireformační práci v našich zemích, v rovině vlastenecky národní pak chtěl posunout slavné činy starých Čechů opět do popředí pozornosti tehdejšího evropského světa.

Pouze v rukopise zůstal jeho latinský spisek *Flori Austrio-Bohemici pars I. sive Compendium rerum gestarum in inclito regno Bohemiae* (*První část rakousko-českého Flora čili Souhrn událostí v slavném Českém království*), který stručně rekapituluje události z let 1500–1526.

⁷⁵ Podepisoval se převážně jako Georgius Crugerius.

⁷⁶ Balbín sice zcela nesouhlasil s Crugeriovým způsobem a postupem při psaní historie. Vytýkal mu (v dopise J. Tannerovi z 11. ledna 1659), že ve svých sepsáních „samé chvály sebral... napsal Encomia a nikoliv historii“ (vytýká mu kalendářovitost jeho díla, kterou hodnotí jako historiograficky neefektivní). Na druhou stranu ho však uznával, vysoce hodnotil jeho historickou erudici a respektoval ho jako „nade všechny učeného historika své doby“, kterému „co do znalosti dějin vlasteneckých rovno nebylo“. In: KALISTA, Zdeněk. *České baroko: Studie, texty, poznámky*. Praha: Evropský literární klub, 1941, s. 331.

Část Crugeriových prací se dochovala v pozůstalosti Bohuslava Balbína, s nímž spolupracoval i na některých částech jeho spisu *Diva Montis Sancti*. Jiří Crugerius zemřel 9. března 1671 v Litoměřicích.⁷⁷

2.2.1 O lásce Blahoslavené Panny Marie k zemím České, Moravské a Slezské a o pobožnosti Českého národu k též Blahoslavené Panně (1666)

K českému překladu Balbínova díla *Diva Montis Sancti* od M. Šteyera *Přepodivná Matka svatohorská...* z roku 1666 je připojen text Jiřího Crugeria s názvem *O lásce Blahoslavené Panny Marie k zemím České, Moravské a Slezské a o pobožnosti českého národu k též Blahoslavené Panně*. Jedná se v podstatě o „přehled“ milostných mariánských vyobrazení. Text je rozdělen na dvě kapitoly (*Rozdíly*), které pojednávají o mariánské úctě a o lásce k Panně Marii v Čechách.

Kapitola první nese název *První rozdíl... O Lásce Matky Boží k Českému, Moravskému a Slezskému Národu*. Crugerius uvádí, že Panna Maria kraluje ze Staré Boleslavi, její druhé království je pak v Brně a dalšími místy, kde se jí vyjadřuje úcta, jsou Koryčany, Štípa, Mikulov, Varta ve Slezsku a Čenstochová ve Slezsku. Dále se zde dočteme o uctíváních sochách a obrazech v Praze a jednotlivých krajích zemí Koruny české.

První kapitola je rozdělena do „šesti znamení“, ve kterých Crugerius píše o úctě k Panně Marii v Čechách.

Rozdíl druhý přináší informace o lásce českého národa k blahoslavené Panně Marii.

⁷⁷ KALISTA, Zdeněk. *České baroko: Studie, texty, poznámky*. Praha: Evropský literární klub, 1941, s. 331. K tomu též *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 2, H–L; Dodatky k LČL I, A–G. Svazek II, K–L*. 1. vyd. Praha: Academia, 1993, s. 1006–1007.; KUTNAR, František a MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 3. dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 110–111.

2.2.1.1 Svatý Hostýn v díle O lásce Blahoslavené Panny Marie k zemím České, Moravské a Slezské a o pobožnosti Českého národu k též Blahoslavené Panně

Hostýnského zázraku se tento doplněk k českému překladu Balbínovy historie svatohorského poutního místa pod názvem *Přepodivná matka svatohorská* dotýká pouze stručně.

Zmínku o Hostýně nalezneme v první kapitole (*Rozdílu*). Hovoří se o něm v šestém znamení úcty Panny Marie v Čechách.⁷⁸ Crugerius se tu letmo zmiňuje o tom, že stejně jako uničovská Panna Maria ochránila město před husity, tak hostýnská ochránila zemi před Tatary. Vzhledem ke krátkosti textu si dovoluji ho zde publikovat celý.

„O vrchu Hostina, míli od Holešova, táž pomocnice křesťanův Panenka Maria v týmž čase a proti týmž nepřátelům Tatarům spomoci ráčila křesťanskému lidu. Neb když dotčení Tatarové oblehli v dotčeném místě některý díl moravského zástupu, učinila Rodička Boží, že na Tatary padalo z nebe kamení, a tak je, aby od obležení odtrhli, přinutilo. Toho kamenného přívalu není za našich časův žádné znamení, ale jest na tom místě jedna studnice, o kteréž se praví, že ji Moravci svými horlivými prosbami k Rodičce Boží také zázračně obdrželi. Na obnovení památky tohoto obojího zázraku urozený pán, pan Jan Svaté římské říše hrabě z Rotálu, dal vystavěti tři pěkné kapličky na tom místě, kde se staly tyto divné věci. Ku kterýmžto kapličkám mnoho Moravcův putuje a láskou je k tak veliké Dobrodince své zapaluje.“⁷⁹

Výklad událostí na Svatém Hostýně je zde totožný s Balbínovým podáním. Což není překvapivé, vezmeme-li v potaz to, že Crugerius byl jeho přítel a tento doplněk náleží k Balbínově spisu.

⁷⁸ Viz kapitola 2.2.2 *O lásce Blahoslavené Panny Marie k zemím České, Moravské a Slezské a o pobožnosti Českého národu k též Blahoslavené Panně*.

⁷⁹ BALBÍN, Bohuslav. *Přepodivná Matka Swato Horská Marya, W Zázracých, a Milostech swých na Hoře Swaté nad Městem Přjbrami Hor Střjbrných, den po dni wjc a wjc se stkwěgjcy*. W Litomyssli: W Jana Arnolta, 1666, s. 462–463.

2.2.2 Sacri pulveres (1669)

Latinsky psané dílo Jana Crugeria *Sacri pulveres. Sacerrimae memoriam inclyti regni Bohemiae coronae et nobilium eiusdem pertinentiarum Moraviae et Silesiae* (*Svatý prach. Posvátné paměti slavného Království českého a jeho vznešených součástí Moravy a Slezska*) bychom mohli označit jako český církevní dějepis v kalendářní formě. Toto dvanáctisvazkové dílo vycházelo v letech 1667–1676. Crugerius se v něm odlišil od Balbína i Pešiny především svým způsobem práce. Zatímco oba výše zmínění historikové se ve svých dílech zaměřili na souvislé vyličení historických dějů a událostí, v *Sacri pulveres* najdeme pouze jakési kalendářové zápisy, připomínající ke každému dni v měsíci nějakou událost či více událostí, které se před lety toho dne staly⁸⁰ a týkají se hlavně církevního života v zemích Českého království, přičemž se Crugerius příliš nestará o jejich zařazení v širší dějové souvislosti. I přes toto zpracování dějin však zaujal kritické stanovisko k některým informacím. Jeho práce s prameny je dobrá a příznačný je jeho odpor k Hájkovi, jak jsem již zmínil výše. Svazky, jež jsou věnovány prvním osmi měsícům, doprovodil Crugerius latinskými veršovanými skladbami, které oslavovaly některé zvlášť ctěné světce připomínané v daném měsíci, jako například Vojtěch, Norbert, Štěpán, Hroznata a jiní. Dílo je psáno v duchu protireformačního patriotizmu a poukazuje na někdejší slávu Českého království z hlediska katolického názoru. Crugerius zaujímá negativní postoj k husitství a reformaci. Poslední dva svazky⁸¹ uspořádal po Crugeriově smrti Balbín v duchu jeho původní koncepce, jak jsem již uvedl výše.⁸²

⁸⁰ Někdy jde o pouhé Crugeriovy domněnky.

⁸¹ Vydal je až o sto let později jezuita M. Krammer.

⁸² KALISTA, Zdeněk. *České baroko: Studie, texty, poznámky*. Praha: Evropský literární klub, 1941, s. 331. K tomu též *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 2, H–L; Dodatky k LČL I, A–G. Svazek II, K–L*. 1. vyd. Praha: Academia, 1993, s. 1006–1007.

2.2.2.1 Svatý Hostýn v díle Sacri Pulveres

Zmínku o Hostýně v díle Jiřího Crugeria Sacri Pulveres nalezneme ve svazku věnovaném měsíci červnu, přesněji u 25. června. K tomuto datu a roku 1241 se podle Crugeria váže porážka Tatarů u Olomouce od Jaroslava ze Šternberka.

Crugerius se stejně jako Balbín věnuje líčení událostí hostýnské pověsti, kterou označuje za tradici moravského lidu.⁸³ Jelikož působil v letech 1659–1662 jako rektor koleje v Uherském Hradišti, je možné, že zde mohl uvedenou tradici skutečně zachytit. Ať už třeba ne v lidovém, ale v učeném prostředí. Oproti Balbínovi se však v jeho podání nachází odlišnosti. Moravané podle něho uprchli před Tatary na starou horu Hostýn, která je chránila vysokými a příkrými zalesněnými svahy.⁸⁴ Zde za valy a navršenými záseky statečně odráželi útoky nepřítele. V té době však byla Morava zasažena velkým suchem, a tak na obránce v horkém létě dolehl nedostatek vody. V nejvyšší tísní se obrátili k Matce Boží, na jejíž přímlovu vytryskl pod temenem hory ze skály pramen. Až do těchto míst se Crugeriovo podání svatohostýnské legendy shoduje s Balbínem. Odlišná je ale jejich verze toho, proč Tataři od Hostýna odešli. Zatímco u Balbína je to kamení padající z nebe, podle Crugeria Tataři po výronu pramene na Hostýně poznali marnost svého počínání, zanechali obléhání a obrátili se k Olomouci, kde došlo k rozhodující bitvě.⁸⁵ Jednou z možných verzí, proč Crugerius vynechal zázrak s blesky je to, že původní pověst o *legio fulminatrix*,⁸⁶ která mohla být vzorem pro Balbínovu verzi, uvádí na jiném místě svého historického kalendáře (17. března).⁸⁷

Pro srovnání uvedu Crugeriovu verzi legendy tak, jak je podána v jiných pracích: „Jakmile Tataři zpozorovali, že velmi mnoho křesťanů se uteklo na hostýnský vrch, počali jej obléhati. Mysl obležených svíral strach, tělo trápila a smrti vstříc hnala

⁸³ Uvádí lidové podání z okolí Holešova.

⁸⁴ Tataři vyslídili bezbranné uprchlíky na vrcholu za pomoci psů.

⁸⁵ U Balbína bylo pořadí opačné – nejdříve porážka Jaroslavem ze Šternberka, poté obléhání Hostýna.

⁸⁶ Pověst o zázračném záchráněni římské legie Marka Aurelia před Markomany. Roku 174 bylo římské vojsko obklíčeno nepřáteli a v letním vedru trpělo žízní. Následně se strhla bouře, jejíž déšť osvěžil Římany, zatímco nepřátelé byli zasaženi blesky a Římané je pak snadno pobili.

⁸⁷ MAUR, Eduard. *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*. 1. vyd. Praha: Havran, 2006, s. 287. Krok ; sv. 3. K tomu též KRÁLÍK, Oldřich. *Historická skutečnost a postupná mytizace mongolského vpádu na Moravu roku 1241*. Olomouc, 1969, s. 8.

žízeň. Jít do údolí k vodě znamenalo tolik, jako zemřít pod střelami nepřátel; na hoře však vody nebylo. Utekli se tedy po společné poradě k prameni milosti, Marii, a hle, nejen zdroj vody jim vytrysknul, nýbrž i blesky a hromy se ukázaly, jimiž nepřítel byl zahánán a křesťané od jisté záhuby zachráněni.⁸⁸

Crugerius je rovněž prvním autorem, který přišel s tvrzením,⁸⁹ že s největší pravděpodobností byl záhy po této příhodě na Hostýně pořízen dřevěný nebo kamenný obraz, či spíše socha Panny Marie⁹⁰ a každoročně se tam pořádají slavné průvody.⁹¹ Znamenalo by to tedy, že památka na tento zázrak by sahala dále než k hraběti Janovi z Rottalu. I o něm se však Crugerius zmiňuje. Nejdříve ale píše o luteránu Václavu Bítovském z Bítova (1580–1628),⁹² majiteli bystrického panství, který nechal zničit původní obraz Panny Marie. Po něm již nás Crugerius informuje o zásluhách hraběte Jana z Rottalu, který nechal rozšířit původní kostel o dvě kaple, a mohly ho tak navštěvovat tisíce poutníků. Zmiňuje i to, že Rottal nechal vodu ze zázračného pramene svést do velké kamenné nádrže,⁹³ kde mohou lidé unavení z cesty na Hostýn nabrat opět síly. Tato voda je podle něj zdrojem zázraků. O slavnostním svěcení chrámu, za účasti většiny moravské šlechty, nás Crugerius informuje takto: „Toto vše jsem viděl na vlastní oči. I přál jsem hraběti, jenž se tou

⁸⁸ JANALÍK, František, ed. *Svatý Hostýn perla Moravy*. V Olomouci: Fr. Janalík, 1933, s. 3.

⁸⁹ Tohoto tvrzení se prý dopátral v podání lidu.

⁹⁰ „S velkou pravděpodobností pořídili prý zachránění předkové buď dřevěný, nebo kamenný obraz zázračné Ochránkyně, aby potomci byli pamětlivi tohoto dobrodíní.“ In: POJSL, Miloslav. *Svatý Hostýn. Bazilika Nanebevzetí Panny Marie*. Velehrad: Hist. společ. Starý Velehrad, 1992, s. 6. Církevní památky; sv. 3.

⁹¹ VÍDENSÝ, František Borgiáš. *Sv. Hostýn ve svém původu a svých osudech*. V Praze: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1913, s. 22. Knihy Dědictví Svatojanského; 124.

⁹² Radikální představitel moravské stavovské opozice a vůdce moravských stavů za třicetileté války. Po porážce českých stavovských vojsk v bitvě na Bílé hoře uprchl do Vratislavi. V roce 1627 byl v Dolním Slezsku zajat vojáky Albrechta z Valdštejna. Byl poslán do Brna, kde byl mučen a posléze veřejně popraven.

⁹³ Za starých dob prýštil pramen ze skalní štěrbině přímo nahoře u opevnění a tvořil zde studánku. Roku 1659 dal hrabě Jan z Rottalu vodní tok zachytit do trub a klenutím v podzemí ho svést na svah do kamenné okrouhlé nádrže, z ní do koryta k napájení skotu a voda dále tekla dolů pod kopec. Až roku 1748 byl pramen upraven do dnešní podoby.

měrou o pohodlí poutníků postaral a nyní se nachází u dvora ve Vídni jako skutečný tajný rada a rytíř zlatého rouna, tu nejhojnější odplatu u Nejvyššího.“⁹⁴

Crugerus na začátku pasáže o Hostýně a událostech spojených s tažením Tatarů na Moravě roku 1241 zmiňuje i jména několika historiků – Abraham Buchholzer (1529–1584),⁹⁵ Václav Hájek z Libočan († 1553),⁹⁶ Jan Dubravius (1486–1553),⁹⁷ Bartoloměj Paprocký z Hlohol (1540/1543–1614),⁹⁸ Jan Tanner (1623–1694),⁹⁹ kteří ve svých pracích popisují tyto události. Crugerus tedy zná doklady z Hájka, Dubravia a Paprockého a připomíná, že zatímco vítězství Jaroslava ze Šternberku u Olomouce je zaznamenáno u mnoha badatelů, tak události na Hostýně z roku 1241 nezaznamenal dosud nikdo, přestože tradice o tom trvá až do dnešního dne.

Hostýn je rovněž místně situován jako stará hora blízko Holešova.

Na rozdíl od Balbína Crugerus Hostýn pravděpodobně okolo roku 1660 osobně navštívil,¹⁰⁰ tudíž znal zdejší situaci.¹⁰¹ Jeho text týkající se Hostýna je tedy podrobnější a informativnější než Balbínův. Ten klade líčené události neurčitě do „našeho věku“, zatímco Crugerus je klade do 13. století jako „velmi pravděpodobné“.

⁹⁴ CRUGERIUS, Georgius. *SACRI PULVERES MENSIS IVNII: Sub Auspicijis SACROMONTANAE VIRGINIS, ET SS: PATRIARCHAE NORBERTI, Candidissimi Ordinis PRAEMONSTRATENSIS editi ac publico donati*. PRAGAE, 1669, s. 152. K tomu též VÍDENSKÝ, František Borgiáš. *Sv. Hostýn ve svém původu a svých osudech*. V Praze: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1913, s. 27. Knihy Dědictví Svatojanského; 124.

⁹⁵ Německý evangelický teolog, pedagog a historik. Jeho největším dílem je *Index chronologicus* (1599), kde popisuje dějiny od stvoření světa až do roku 1580.

⁹⁶ Míněna *Hájkova kronika (Kronika česká)* z roku 1541.

⁹⁷ Míněno dílo *Historiae Regni Boiemiae, de rebvs memoria dignis, in illa gestis, ab initio Boiemorum, qui ex Illyria venientes, eandem Boiemiam, in medio propemodum superioris Germaniae sitam, occupauerunt* z roku 1552.

⁹⁸ Míněno *Zrcadlo slavného Markrabství moravského* z roku 1593.

⁹⁹ U Tannera spíše jako výsledek jeho práce na genealogii rodu Šternberků.

¹⁰⁰ VÍDENSKÝ, František Borgiáš. *Sv. Hostýn ve svém původu a svých osudech*. V Praze: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1913, s. 25. Knihy Dědictví Svatojanského; 124.

¹⁰¹ Ví o existenci zdejších valů.

2.3 Jan František Beckovský

Český katolický kněz, historik a spisovatel se narodil 18. srpna 1658 v Německém (dnešním Havlíčkově) Brodě. Ve Vídni vystudoval filosofii, roku 1685 vstoupil v Praze do řádu křižovníků s červenou hvězdou a v roce 1688 byl vysvěcen na kněze. Nejprve zastával funkci jakéhosi správce klášterního hospodářství, později byl ustanoven administrátorem nově zřízeného řádového špitálu sv. Anežky v Novém Městě pražském a v této funkci vydržel až do konce života. Zemřel 26. prosince 1725 v Praze.

I přes své vytížení řádovými funkcemi si našel čas na dlouhé cesty po vlasti a za hranice (do Uher) a také k zálibám, jakou byla jeho výtvarná tvorba,¹⁰² botanika,¹⁰³ a především pak studium historie a její sepsování. V oboru historiografie úzce navazoval na předchozí generaci vlasteneckého dějepisce doby barokní, na generaci Balbínovu¹⁰⁴ a Pešinovu. S ní mu zprostředkoval styk převor a administrátor řádu křižovníků Jiří Ignác Pospíchal, který byl zároveň velký vlastenec a důvěrný Balbínův přítel. Jeho nacionalismus se projevuje i hlubším zaujetím pro český jazyk a ve výtce, „že se málo na to oddává těch, kteří by jazyk český rozšířiti a zvelebiti upřímně mínili“.¹⁰⁵

Největší význam pro literární historii má Beckovský jako dějepisec. Jeho historiografická tvorba je psána většinou česky a podle Beckovského má mít nejen naučnou a nábožensky propagační funkci, ale i národně obrannou a uvědomovací. Nebyl už tolik ovlivněn humanistickou tradicí jako předchozí generace barokního dějepisce a nebyl ani spoután učenými vzory řádové historiografie jako Balbín. Staví se tak vědomě do role pokračovatele Hájka, a to proto, aby dal své době podobnou česky psanou kroniku, jako byla kdysi *Kronika česká*. Důvodem byla i obtížná dostupnost v té době oblíbené kroniky. Ta však měla být Beckovským prodloužena o vyprávění českých příběhů od roku 1526 až do současnosti.

¹⁰² Je možné, že vyzdobil malbami kapli v klášteře sv. Františka v Praze.

¹⁰³ Autor nejstaršího v rukopise zachovaného herbáře u nás. Ten má 117 listů se zhruba 200 druhy sušených rostlin, u kterých uvádí kromě latinských a německých názvů také pojmenování česká. Jako botanik byl však spíše amatér, protože některé rostliny jsou chybně pojmenovány.

¹⁰⁴ S Balbínem se znal osobně.

¹⁰⁵ KALISTA, Zdeněk. *České baroko: Studie, texty, poznámky*. Praha: Evropský literární klub, 1941, s. 327.

Výsledkem tohoto úsilí byla *Poselkyně starých příběhů českých*. O tomto díle více informací níže.

Psal latinsky i německy, ale hlavně česky, díky čemuž zaujímá zvláštní postavení mezi vlasteneckými spisovateli. V době protireformace po Bílé hoře, kdy upadala národní kultura, zejména písemnictví a jazyk, a kdy se vyšší vrstvy národa odcizovaly a poněmčovaly, pomáhal J. F. Beckovský udržovat lásku a úctu k jazyku a národu. Řadíme ho k vlasteneckým spisovatelům, kteří právě v době úpadku českého národa oživovali jeho slavnou minulost.¹⁰⁶

2.3.1 Poselkyně starých příběhů českých (1700, 1880)

Jak jsem již uvedl výše, Beckovského *Poselkyně Starých Příběhů Českých, Aneb Kronika Česká, Od prvního do nynější Země České Příchodu Dvou Knížat Charvátských Čecha i Lecha Vlastních Bratří Až do Šťastného Panování Císaře Římského, Krále Českého, ec. Ferdinanda Prvního Vždycky Vítěze Slavného* měla nahradit oblíbenou a v tehdejší době již těžko dostupnou Hájkovu *Kroniku českou*. V podstatě jde pouze o její adaptaci, často je doslovně přetištěna. Dílo bylo reprezentativně vydáno na více než tisíci stranách foliového formátu.

V roce 1700 vyšel první díl, který byl vypracován do roku 1526. Beckovský vycházel přímo z Hájka, ale mnohé údaje opravil nebo doplnil.¹⁰⁷ Kniha je psána v přísně katolickém, protireformačním duchu, který nalezneme i u Hájka, ale Beckovský ho zde ještě více vyhrocuje. Ve druhém díle *Poselkyně* jsou projevy národní hrdosti a propagace zachování českého národa jako jazykově osobitého kulturního celku, ještě výraznější. Ten vznikl v letech 1700–23, zůstal však jen v rukopise a vydán byl až roku 1880 jako historický dokument. Zachoval se ve dvou nestejně velkých částech – větší první část, která obsahuje kroniku let 1526–1657, má již definitivnější podobu, druhá, menší, vyvedená do roku 1715, je pouze

¹⁰⁶ KALISTA, Zdeněk. *České baroko: Studie, texty, poznámky*. Praha: Evropský literární klub, 1941, s. 327–328. K tomu též *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 1, A–G*. 1. vyd. Praha: Academia, 1985, s. 167–168.; KUTNAR, František a MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 3. dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 111–112.

¹⁰⁷ Beckovský doplňuje Hájka o nové údaje z literatury (uvádí excerpce z 50 spisů) i z ústní tradice.

koncept. Druhý díl *Poselkyně* je hodnotný především z pohledu historického pramene, neboť Beckovský v něm užil také údaje, které sám ověřil nebo pořídil, a rovněž údajů, jež byly později zničeny, například klášterní archiválie.¹⁰⁸

2.3.1.1 Svatý Hostýn v díle *Poselkyně starých příběhů českých*

V prvním dílu Beckovského kroniky nalezneme pasáž věnovanou hoře Hostýn, a to ve 43. kapitole. Textu předchází, stejně jako u Balbína, líčení vítězství Jaroslava ze Šternberka nad Tatary u Olomouce. Úryvek opět není dlouhý, proto ho zde uvedu v celé jeho délce.

„Vrch Hostein slavný¹⁰⁹

Téhož času když Tataři do Moravy vpadli, a kamkoliv přišli všudy pálili, hubili a lid mordovali, Moravané blíž Holešova bydlicí na jeden vrch, Hostejn nazvaný, jakožto na místo bezpečné se zběhli, však coby pili, neměli, neboť na tom celém vrchu žádné vody se nenalézalo. I utekli se s prosbami svými k Marii Panně, a k ní na pomoc jedním srdcem když volali, nenadále velký příval i hromobití se strhlo a Tataři od toho vrchu odehnalo. Vyprejštila se také na témž vrchu čistá i hojná z jedné skály voda, která dosavád hojně teče a těm velmi jest užitečná, kteří bolavé oči mají, neboť se jich nescíslný počet již uzdravil, což potvrzuje kostel Panny Marie dávných časův na témž vrchu postavený, do něhož velké množství lidu každoročně v neděli po na nebe vstoupení Krista Pána putuje, a v něm od Otce Nebeského na přímluvu Marie Panny mnohé milosti poutníkům se udělují, odkudž také pověst toho vrchu daleko rozhlášena jest.“¹¹⁰

¹⁰⁸ KALISTA, Zdeněk. *České baroko: Studie, texty, poznámky*. Praha: Evropský literární klub, 1941, s. 327–328. K tomu též *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. I, A–G*. 1. vyd. Praha: Academia, 1985, s. 167–168.

¹⁰⁹ Poznámka uvedená na okraji textu.

¹¹⁰ BECKOVSKÝ, Jan František. *Poselkyně Starých Příběhův Českých, Aneb Kronyka Česka, Od prwnjho do nyněgssy Země České Příchozu Dwauch Knjzat Charwátských Czecha y Lecha Wlastnjch Bratřj Až do Sstiasného Panowánj Cýsaře Ržjmského, Krále Českého, ec. Ferdynanda Prwnjho Wždyckny Wjtěze Slawného: K Rozmnoženj Obecného Dobrého, k Zwelebenj Gazyka Českého, A k Prospěchu Bližnjho, Od Kněze Jana Beckowskýho Křjžownjka s Czerwenau Hwězdau na Swětlo wydaná. Djl Prwnj, W němž se někteřj Cyzy Příběhowé nacházegj, kterj k Domácým*. W Královském Starém Městě Pražském: u Jana Karla Geřábka, 1700, s. 399.

Beckovský dal ve svém díle hostýnské pověsti definitivní podobu. Spojil zde několik starších vyprávění. Výklad hostýnského zázraku a vítězství nad Tatary u Olomouce převzal od Crugeria a přidal k němu vyprávění o příčině vpádu Tatarů na Moravu. To navazuje na pozdní verzi slezské legendy o sv. Hedvice,¹¹¹ pocházející z 16. století. V této legendě se tatarská císařovna, manželka Batyj chána, s jeho svolením vypravila procestovat Evropu, aby poznala zvyky tamějších lidí. Byla však spolu se svými průvodci ve Slezsku zabita a Batyj chán se rozhodl její smrt pomstít a vyslal své vojsko do Slezska, které zde zvítězilo nad lehnickým knížetem Jindřichem Pobožným. Po tažení Moravou byli Tataři nakonec poraženi až u Olomouce českým vojskem pod vedením Jaroslava ze Šternberka, což ve své kronice vylíčil Hájek.¹¹²

Dalším společným prvkem Beckovského verze hostýnské legendy je zázrak s vymodlením pramene, který najdeme u Balbína i Crugeria. Autor sám neopomene připomenout jeho léčivou moc.

Beckovský se od podání obou historiků liší v tom, proč Tataři nakonec zanechali obléhání Hostýna. Připomeňme si, že u Balbína bylo důvodem kamení padající z nebes, u Crugeria to, že po zázračném vytrysknutí pramene poznali Tataři marnost svého počínání a odešli. Podle Beckovského však zahnilo Tatary od Hostýna velké hromobití. Vzorem pro tuto část svatohostýnské legendy může být pověst o zachránění římské legie Marka Aurelia před Markomany podobným způsobem, tzv. *legio fulminatrix*, o které jsem se zmínil již dříve. Ta byla dobře známá v baroku i na Moravě.

Na straně 431 ještě nacházíme doklad o pohřebišti Tatarů padlých v boji u Hostýna. Beckovský klade hroby na louku přiléhající k dědině Slavkovu.

V této podobě doznala legenda největšího rozšíření, neboť díky tomu, že byla psána česky, se stala pro mnoho lidí přístupnější než latinské verze Balbína a Crugeria. Od Beckovského verze už se měnila jen málo, a pokud ano, tak jen v detailech.

¹¹¹ Hedvika Slezská (1174–1243) byla slezská kněžna, světice a patronka.

¹¹² ADÁMEK, František. *Tataři na Moravě*. 1. vyd. Praha: Neklan, 1999, s. 11–12.

2.4 Jan Jiří (Ignác) Středovský

Historik, katolický kněz a spisovatel se narodil 16. dubna 1679 v Brumově. Navštěvoval jezuitské gymnázium v Uherském Hradišti, dva roky studoval filozofii ve Vídni a poté bohosloví v Olomouci. V roce 1702 byl v Olomouci vysvěcen na kněze. Od roku 1701 se stal zámeckým kaplanem v Dřevohosticích u svého mecenáše hraběte Jiřího Fridricha z Oppersdorfu, moravského zemského hejtmána. Roku 1703 byl jmenován farářem v Pavlovicích u Přerova, kde působil až do své smrti 18. srpna 1713.

Středovský patří spolu s T. Pešinou z Čechorodu k předním barokním historikům zaměřujícím se na dějiny Moravy. Často bývá nazýván „moravským Liviem“. Svůj zájem o moravské dějiny chtěl završit mnohostranně založenou syntetickou prací. Byl to také velký sběratel listinných materiálů. Sbíral staré kroniky, zápisy, listiny a rukopisy. Shromáždil tak velké množství pramenů, ale jejich vyhodnocování prováděl jen s velmi malou kritičností.

Jeho dvě největší díla, jedenáctidílná *Apographa Moraviae sive Copiae variarum litterarum* (*Opisy rozličných moravských listin*) a pětidílná *Caementa historica sive Apparatus pro conficiendis universalibus Moraviae chronicis* (*Stavební kameny dějin neboli nástroje k napsání celkových moravských dějin*),¹¹³ se však dochovala pouze v rukopisech.¹¹⁴ Jeho první vydanou knižní prací byl spis *Mercuries Moraviae memorabilium* (*Posel moravských pamětihodností*, 1705), ve kterém podává informace o původu Moravanů a jejich dějinách. Dále přináší také množství vlastivědných informací o významných místech, jako jsou Velehrad nebo Olomouc. Zajímavá je v tomto díle zejména kapitola, která pojednává o slovanském jazyku. Středovský v ní vyzdvihuje jeho přednosti a dokonce doporučuje, aby byl užíván v úřední a vládní oblasti. Můžeme se tak setkat s tím, že tato část je někdy označována jako nejstarší tištěná obrana českého jazyka. Ve spisu *Sacra Moraviae historia sive vite Vita SS. Cyrilli et Methudii* (*Posvátné dějiny Moravy neboli Život sv. Cyrila a Metoděje*, 1710) jsou obsaženy informace o dějinách olomouckého biskupství. Středovským upravený životopis Jana Sarkandra nalezneme v díle

¹¹³ Náčrt neuskutečněné moravské vlastivědy.

¹¹⁴ Ty jsou uchovány v bývalé arcibiskupské knihovně v Kroměříži.

Rubinus Moraviae (*Rubín Moravy*, 1712).¹¹⁵ Stranou jeho historiografického zaměření pak stojí česky psané pojednání *Medicus domesticus* (*Domácí lékař*, 1701).

Jeho díla byla psána většinou latinsky. Snažil se o barvitý, umělecky stylizovaný výraz. Vědecká hodnota jeho spisů však není nikterak velká, neboť Středovský často míchal historická fakta s nepodloženými smyšlenkami. Středovský se hlásil k Balbínovi a zejména k Pešinovi, jehož byl bezprostředním následovníkem.

Za svou činnost kněžskou a spisovatelskou byl oceněn titulem apoštolský protonotář s právem nosit biskupskou mitru. Stal se také rytířem zlaté růže.¹¹⁶

2.4.1 Sacra Moraviae historia sive vite Vita SS. Cyrilli et Methudii (1710)

Tento spis nám kromě životopisu Cyrila a Metoděje podává rovněž dějiny olomouckého biskupství, jak jsem již uvedl výše. Tato práce vznikla sestavením ze starších pramenů a byla do ní zahrnuta řada místních pověstí a odvážných nehistorických hypotéz a smyšlenek. Jejím prvořadým cílem byla, stejně jako u předchozího spisu *Mercurius Moraviae memorabilium*, propagace myšlenky moravského vlastenectví, které bylo projevem takzvaného barokního slavismu.

Jedná se o běžné politické a církevní dějiny Moravy, které jsou ovšem nově rozvity cyrilometodějskou tradicí. Středovský však v široce založených počátcích dějin Moravy a Čech nepokračoval, jak bychom očekávali, ale zakončil je přenesením velehradského arcibiskupského sídla do Olomouce. Cenný je jeho historický přehled cyrilometodějské úcty v českých a slovanských zemích, který je doveden až do jeho doby. Dílo je poměrně rozsáhlé, obsahuje 482 stran.

¹¹⁵ Díly *Sacra Moraviae historia...* a *Rubinus Moraviae* se zabývám podrobněji v kapitolách 2.4.1 a 2.4.2.

¹¹⁶ *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4, S–Ž; Dodatky k LČL 1–3, A–Ř*. 1. vyd. Praha: Academia, 2008, s. 393–394. K tomu též KALISTA, Zdeněk. *České baroko: Studie, texty, poznámky*. Praha: Evropský literární klub, 1941, s. 317.; SÁBA, František. *650 let brumovské farnosti 1342–1992: sborník, věnovaný na věčnou památku J. J. I. Středovského rodáka brumovského*. Brumov-Bylnice: Farní úřad, 1992, s. 15–33.; KUTNAR, František a MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 3. dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 106.

Středovského práce obsahuje mnoho nepřesností a údajů vymyšlených samotným autorem. V množství různých chronologických údajů o nejstarších dějinách moravských Slovanů, počátcích křesťanské víry a působení Cyrila a Metoděje bylo pro Středovského obtížné se vyznat. A to i přes to, že znal všechny soudobé historiky a kronikáře. Tak kupříkladu jako rok příchodu soluňských bratrů na Moravu se udával rok 856, ale on sám si vypočítal jejich příchod k roku 862. Nejistý byl i v roku úmrtí sv. Metoděje. Středovský pod vlivem jiných kronik vsouval do moravských dějin vymyšlená jména a data, aby zachoval nerušenou časovou kontinuitu. Tam kde může, se však odvolává na mínění jiných historiků. Tato činnost je ukázkou jeho snahy o idealizaci moravské minulosti.

V této práci ale Středovskému nešlo o přesná data a zasazení událostí do logického dějinného celku. Jeho snahou bylo ukázat zásluhy Cyrila a Metoděje o Moravany, Čechy, Slezany a další slovanské kmeny. Chtěl u čtenářů podnítit úctu a obdiv k oběma soluňským bratrům, přičemž nehleděl na to, zda všechny uvedené informace odpovídají časovému rozmezí života obou bratrů, ani na to, že se mnohá data překrývají a vzájemně si odporují.

V *Sacra Moravia historiae...* se Středovský snažil nebýt jen církevním historikem. Cyrila a Metoděje vidí nejen jako největší slovanské misionáře, ale také jako tvůrce politické a státní moci moravského a českého kmene, jež byly poté skrze jejich odkaz spojeny k budoucím společným osudům. Ve svém díle sleduje Středovský vizi o přenesení moravského království z mojmírovského Svatopluka na české Přemyslovce, které pak později vyvrcholilo přenesením moravského arcibiskupství velehradského do Prahy.

Středovský rozvíjí historickoprávní fikci, kterou vyznávali barokní vlastenci. Moravané a Čechové přes to, že jsou to odlišné kmeny, dostali od Cyrila a Metoděje společnou historickou cestu, úděl, program, víru, kulturu, mateřský jazyk, královskou slávu a arcibiskupskou hodnost z Velehradu. Moravany je tak třeba budit k dávné hrdosti, k úctě slovanského jména, k původnímu poslání Moravy mezi Slovany. Je třeba ji hájit před různými pomluvami a naopak ukázat na vyvolení moravského národa a jeho schopnost být učitelem a vzorem okolním národům.

Středovského názory inspirovaly řadu následovníků, kteří se snažili napodobit jeho historickou práci. Jeho vlastenecký historismus se udržel na Moravě téměř dvě stě let a pronikl i za její hranice, kde přispěl k respektu jejího slovanského rázu.

Samostatnou součástí tohoto díla jsou *Diversa memorabilium monumenta* (*Různé památky historických pamětihodností*). Jde o nejstarší sbírku pramenů k dějinám Moravy.¹¹⁷

2.4.1.1 Svatý Hostýn v díle *Sacra Moraviae historia sive vite Vita SS. Cyrilli et Methudii*

V šesté kapitole první knihy nalezneme zmínku Jana Jiřího Středovského o Hostýně. Středovský jako barokní historik přinesl do hostýnské historické paměti jeden prvek, který bezprostředně nesouvisí s tatarským vpádem. Tím byla představa o existenci jakéhosi pohanského božstva uctívaného před rozšířením křesťanství na Moravě. Jméno tohoto hostýnského božstva bylo přitom etymologicky spojováno s názvem hory,¹¹⁸ na níž údajně stála jeho svatyně. Středovský označil v této pasáži Hostýn jako pohanské obětiště. Podle něj zde byl, stejně jako na Radhošti, uctíván slovanský bůh Radegast.¹¹⁹ Další slovanská božstva umístil Středovský do Brna a na Velehrad.

Středovský se zde tedy vůbec nezabývá hostýnskou legendou, ale nejstarší dobou, která předcházela uctívání mariánského kultu a hostýnského zázraku. Tomu se věnuje až ve svém dalším díle.

2.4.2 Rubinus Moraviae (1712)

Jedná se o životopis blahoslaveného Jana Sarkandra, faráře v Holešově a mučedníka. Nejde však o původní dílo Středovského. Autorem byl holešovský farář Ondřej Eustach Schwarz, kterému ale cenzura nedovolila knihu vydat. Středovský

¹¹⁷ *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4, S–Ž; Dodatky k LČL 1–3, A–Ř*. 1. vyd. Praha: Academia, 2008, s. 393. K tomu též SÁBA, František. *650 let brumovské farnosti 1342–1992: sborník, věnovaný na věčnou památku J. J. I. Středovského rodáka brumovského*. Brumov-Bylnice: Farní úřad, 1992, s. 47–52.

¹¹⁸ *Radgosti* → *Radhosti* → *Hostin*.

¹¹⁹ Jeho uctívání máme doloženo jen u Polabských Slovanů, a to poměrně pozdě.

tak dílo přepracoval (opravil její vady a opatřil ji poznámkami) a vydal ho v Brně pod svým jménem.

Kniha má celkem 222 stran. Schwarz ji rozdělil do dvanácti kapitol, neboli „paprsků“, přičemž z každého z nich září Sarkandrovy ctnosti od narození až po mučednickou smrt a jeho posmrtnou oslavu. Zajímavé jsou zejména Středovského dodatky uvedené jako věcné poznámky na okraji, čímž se stalo původní dílo přehlednějším. Za každou kapitolu pak připojil své poznámky. Ty buď osvětlují prostředí a dobu, v níž Sarkander žil a působil, nebo s jeho životem souvisí jen vzdáleně.

Také díky osobní zkušenosti¹²⁰ byl Středovského vztah k Sarkandrovi velmi vřelý. Dává ho za vzor zejména kněžím, jako horlivého duchovního pastýře, kterého by měli nejen obdivovat, ale především následovat.¹²¹

2.4.2.1 Svatý Hostýn v díle Rubinus Moraviae

Zmínku o Hostýně vložil v tomto spise Středovský do třetího „paprsku“.¹²² Navázal zde na Beckovského, ale k olomouckému a hostýnskému bojišti přidal ještě třetí – u Štramberka. Jeho podání událostí po vpádu Tatarů na Moravu je tedy následující: V roce 1241 přišli Tataři pod vedením vojevůdce Pety na Moravu, kde loupili a vraždili nevinné křesťany. Jako první přepadli opavské vévodství, přičemž se obyvatelé snažili zachránit útekem na Štramberský hrad a nedaleký vrch Kotouč, kde se opevnili záseky a vzdorovali nepřítelům. Rovněž je trápila žízeň, proto devátého května v noci tajně prokopali hráze blízkých rybníků a voda odnesla tatarský tábor pryč. Vojevůdce Peta tedy se svým vojskem zanechal obléhání a vydal se na jih. Jak už se ukázalo na vrchu Kotouči, tak k obraně před Tatary je příhodná

¹²⁰ Středovský trpěl šest let nesnesitelnými bolestmi zubů. 21. května 1701 prosil Boha u Sarkandrova hrobu, aby mu na přimluvu blahoslaveného mučedníka ulehčil jeho utrpení. Bolesti zubů pak natrvalo přestaly, což ho utvrdilo v přesvědčení, že Jan Sarkander je světec a mocný přimluvce u Boha.

¹²¹ *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4, S–Ž; Dodatky k LČL 1–3, A–Ř.* 1. vyd. Praha: Academia, 2008, s. 393. K tomu též SÁBA, František. *650 let brumovské farnosti 1342–1992: sborník, věnovaný na věčnou památku J. J. I. Středovského rodáka brumovského.* Brumov -Bylnice: Farní úřad, 1992, s. 52–54.

¹²² Viz kapitola 2.4.2 Rubinus Moraviae.

vysoká a strmá hora. Tou byla hora Hostýn, do jejíchž lesů se ukryli obyvatelé z okolí Bystřice, Holešova a Dřevohostic. Opevnili se na vrcholu hory a statečně se bránili Tatarům. Jenže nahoře ani v okolí nebyl dostatek vody pro tolik lidí. Ti se tedy modlili k Panně Marii o vodu a pomoc proti nepříteli. Následně vytryskl 12. května ze skály pramen vody a strhla se veliká bouře. Vyděšení Tataři byli zabíjeni blesky z mraků. Bylo tam tehdy pobito velké množství Tatarů a dodnes Bystřičtí ukazují šachty, do nichž byly naházeny jejich mrtvoly. Z vděčnosti nad těmito zázraky a vítězstvím nad Tatary postavili na vrcholu kapli, ke které každoročně putuje zbožný a vděčný lid. Tyto poutě nepřestaly ani v protestantském 16. století, neboť tamní mariánská úcta je stará, nepřerušovaná od roku 1241, a holešovští páni se neodvážili tuto starou tradici vyhladit. Dále se dozvídáme o snaze majitelů bystřického panství, pánů z Víckova a Václava Bítovského z Bítova, zamezit uctívání Panny Marie na Hostýně, jejichž činnost hodnotí Středovský jako svatokrádež.¹²³ Mariánská úcta pak od povstání roku 1620 jen klesala. Vyzdvihován je naopak přínos hraběte Jana z Rottalu, majitele bystřického a holešovského panství, který mariánskou úctu na Hostýně obnovil a zvelebil místní kostel, což přilákalo nespočet lidí. Středovský rovněž neopomene zmínit zázračné účinky vody z pramene, která nejen, že osvěžuje tělo po náročné cestě na vrchol, ale také léčí mnohé nemoci v těle, obzvláště pak nemoci očí.¹²⁴

Objevuje se zde tedy rozšíření původní pověsti o boje u Štramberka. Lokální štramberskou tradici boje s Tatary roku 1241 zachytil už v baroku v šedesátých letech 17. století jezuita Jan Tanner, Balbínův přítel, který tehdy působil v Olomouci.¹²⁵ Nejznámější zpracování těchto událostí pochází pravděpodobně od bratra Jana Tannera, Matěje, v jeho díle *Hora olivetská*, jemuž se podrobněji budu věnovat ještě později.

¹²³ Jak jsem již uvedl v kapitole o historii Hostýna, Václav Bítovský z Bítova dal v roce 1619 zničit obraz hostýnské Madony, jež byl uctíván už od doby vítězství nad Tatary roku 1241.

¹²⁴ STŘEDOVSKÝ, Jan Jiří Ignác. *Rubinus Moraviae Id est: Venerabilis Joannis Sarcandri de Skoczovia, Holeschoviensis apud Moravos Parochi, ob Catholicae Religionis odium et sanctae servantum Confessionis Sigillum, crudelissime ab Haereticis excarnificati invictique Martyris admiranda Patientia*. Brunae: Apud Georgium Lehmannum, 1712, s. 32–39.

¹²⁵ MAUR, Eduard. *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*. 1. vyd. Praha: Havran, 2006, s. 288. Krok; sv. 3.

Jinak je ale Středovského podání hostýnské legendy stejné jako u Beckovského. I další udávaná historická fakta uvádí pravdivě.

2.4.2.1.1 Události na hoře Kotouč

Na tomto místě si jen v krátkosti shrneme, co se vlastně podle Středovského a dalších historiků stalo roku 1241 na hoře Kotouč, nacházející se v těsné blízkosti města Štramberk.

Bylo na ní mocně opevněné pravěké hradiště z období lidu popelnicových polí. V 17. století jezuité Kotouč přejmenovali na horu Olivetskou, potok Bělou pod kopcem na Cedron a údolí u hory na Jozafat. Hora vždy sloužila okolním obyvatelům za útočiště, zejména pak při vpádu Tatarů na Moravu v roce 1241. Tatarské vojsko oblehlo Kotouč a snažilo se dostat k lidem opevněným na vrcholu hory. Ti však v noci před Nanebevstoupením Páně tajně prokopali hráze všech okolních rybníků a voda zaplavila nepřátelské ležení v údolí. Tataři potom ve strachu před potopou zamířili k Olomouci. Od té doby chodívala na horu četná procesí nejen Štramberských, ale i obyvatel okolních panství, v den Nanebevstoupení Páně.

Ve Štramberku dodnes nalezneme zajímavý historicko-národopisný zvyk. Jako památka na záchranu křesťanů před Tatary se pečou perníkové uši, které upomínají na to, že Tataři křesťanům uši utínali.

Podle Františka Adámka nelze událostem u Kotouče upřít historický základ. Podle něj zde byl přítomen menší oddíl Tatarů někdy před 9. květnem, tedy brzy po jejich průniku na Moravu.¹²⁶

2.5 Jan (Bartoloměj) Tanner

Jezuita a spisovatel se narodil 17. srpna 1623 v Plzni. V roce 1641 vstoupil do jezuitského řádu. Nejdříve působil jako pedagog v Praze a později v Olomouci jako

¹²⁶ ADÁMEK, František. *Tataři na Moravě*. 1. vyd. Praha: Neklan, 1999, s. 58, 62–63.

profesor filozofie a spekulativní teologie. Zabýval se ale také historií.¹²⁷ V Olomouci se stal roku 1666 děkanem teologické fakulty a v roce 1677 kancléřem univerzity. Společně se svým mladším bratrem Matějem se výrazně účastnil misijní práce na Těšínsku. Na počátku osmdesátých let se vrátil opět do Prahy, kde se stal děkanem teologické fakulty a roku 1681 správcem jezuitského konviktu u sv. Bartoloměje. Tímto přesunem se jen upevnilo jeho spojení s vlasteneckou skupinou pražského kléru, k níž patřil například B. Balbín, T. Pešina z Čechorodu, J. Crugerius a další, s kterou udržoval styky, zejména díky Balbínovi, už dříve. Díky tomu, že byl zpovědníkem Jana Bedřicha z Valdštejna, vlasteneckého arcibiskupa pražského, otevřela se pro něj a jeho přátele cesta k literárním pramenům uschovaným v kapitulní knihovně při katedrále sv. Víta, ale také možnost, aby arcibiskup mohl zasahovat v důležitých věcech, které mohl ovlivnit svým úřadem a autoritou. Spolu se svým bratrem se stal Tanner jejich vlivným ochráncem a podporovatelem. Zemřel v Praze 4. listopadu 1694. V okolí Prahy ho dodnes připomíná hustá síť kapliček, kterou nechal vybudovat.

Tannerovu literární činnost lze rozdělit do dvou směrů. Nejvýznačnějším z nich jsou jeho práce hagiograficko-legendické. Mezi ně řadíme legendické zpracování životopisu jezuitského misionáře Albrechta Chanovského *Muž apoštolský aneb Život a ctnosti ctihodného pátera Albrechta Chanovského z Tovaryšstva Ježíšova v českém království*¹²⁸ (1680), *Trophaea sancti Wenceslai Bohemiae regis ac martyris*¹²⁹ (1661, 1669 česky) a modlitebně úvahové knížky ryze náboženského zaměření *Fons Marianus centum devotionis rivulis irriguus*¹³⁰ (1653) a *Svatá pouť z Prahy do Boleslavi vedoucí skrze 44 stací*¹³¹ (1680). Na druhé straně stojí pak jeho práce historické, jež ovlivnil hlavně Bohuslav Balbín. Jde o genealogická pojednání

¹²⁷ B. Balbín mu 3. října 1661 napsal: „Vím, že Vaše Důstojnost miluje slávu a zbožnost starých Čech; lásku k té věci dosvědčila nejen v životě ct. P. Chanovského, ale daleko více ještě v životě sv. Václava a v Pamětech Valdštejnských a Šternberských, které se mi líbí...“

¹²⁸ Od ostatních podobných děl se liší smyslem pro konkrétnost a beletristickým zabarvením.

V latinské verzi mělo toto dílo odpovědět na kritiku jezuitských metod při rekatolizaci Čech. V české verzi mělo potvrdit svatost tohoto misionáře a podat příklad hodný následování.

¹²⁹ Tanner zde zpracoval životopis sv. Václava z Hájkovy kroniky. Do češtiny přeložil F. Kadlinský pod názvem *Život a sláva sv. Václava, mučedníka, knížete, krále a patrona českého*. Dílo bylo velmi oblíbeno, což dokazují četná opakovaná vydání.

¹³⁰ Česky *Pramen mariánský*, obsahuje životopisy ctitelů Panny Marie.

¹³¹ Text je doplněn o reprodukce maleb z jednotlivých kaplí poutních zastavení.

Amphitheatrum gloriae spectaculis leonum Waldsteiniorum adornatum (1661), *Vestigia virtutis et nobilitatis Sternbergicae* (1661), *Geschichte derer helden von Sternen oder dess Uhralten und Ruhmwürdigsten Geschlechtes von Sternberg von seinen ersten Uhrsprunge an, hergerechnet, und zusammengetragen, mit Lieb und Fleiss...* (posmrtně 1732) a dějiny rodné Plzně *Historiae urbis Pilsnae*¹³² (1890). Věnoval se hlavně rodům Valdštejnů a Šternberků. Tanner byl rovněž kazatelem a zabýval se životem španělského jesuity Luise de la Puente.¹³³

2.5.1 *Geschichte derer helden von Sternen...* (1674, vyd. 1732)

Jan Tanner se zabýval obsáhlým zpracováním dějin šternberského rodu. Rukopis *Historia Heroum de Stellis seu vetustissimae et gloriosissimae Sternbergicae...familiae...* (*Historie hrdinů „z Hvězdy“ neboli o nejstarším a nejslavnějším šternberském rodě*) dokončil v roce 1674, avšak kniha vyšla v Praze německy až posmrtně v roce 1732 jako *Geschichte derer Helden von Sternen...*¹³⁴ Tanner se zde mimo jiné samozřejmě zabývá hrdinským činem Jaroslava ze Šternberka v bitvě u Olomouce, který tak zachránil České království před tatarským vojskem.

¹³² Rukopisná kronika, jejíž první část obsahuje vlastní dějiny Plzně, druhou tvoří listář a soubor pramenů.

¹³³ KALISTA, Zdeněk. *České baroko: Studie, texty, poznámky*. Praha: Evropský literární klub, 1941, s. 347–348. K tomu též *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4, S–Ž; Dodatky k LČL 1–3, A–Ř*. 1. vyd. Praha: Academia, 2008, s. 844–846.; KUTNAR, František a MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscství: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 3. dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 110.

¹³⁴ POKLUDA, Zdeněk. *Moravští Šternberkové: panský rod rozprostřený od Jeseníků ke Karpatům*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 9.

2.5.1.1 Svatý Hostýn v díle *Geschichte derer Helden von Sternen oder des uralten Geschlechts von Sternberg von seinem Ursprung her gerechnet*

Vzhledem k tomu, že tato Tannerova práce se primárně věnuje genealogii rodu Šternberků, není překvapením, že zmínka o Hostýně je poměrně krátká. Překvapivá již není skutečnost, že Hostýn je zmíněn v části knihy, která se věnuje životu Jaroslava ze Šternberka. Dovolím si uvést text nacházející se na straně 124 v plném znění.

„Zu jener Zeit, da die Tartarn, Mähren verwüsteten, hatten die Christliche Inwohnere dess Marggraffthumbs Mähren, sich auss den Gipffel dess Berges Hostein geflüchtet, unweit Holeschow, allwo sie aber vor einem einheimischen Ubel, nemblich vom Durst, auss Mangel dess Wassers, sehr hart geplaget wurden; so bald sie aber ihre demüttige Zuflucht zur Jungfräulichen Gottes Gebährerin genommen, hat sich alsobald ein greuliches Ungewitter erhoben, und die Belägerenden Tartarn verjaget. Zu diesem entsprunge auch auss einen Felsen zu oberst am Berge, ein hell klarer Brunn, so häuffig, und fast einem Bache gleich, der biss auff heutigen Tage noch, zu grossen Nussen der umbliegenden fliesset, und sonderlichen denen, so einigen Mangel am Augen spühren, sehr heilsamb ist. Zu Erhaltung dess Andenkens diesel Wunders, ware nachmahlens eine Kirche zu Ehren der Allerseeligsten Gottes Gebährerin, auff den Gipffel dess Berges erbauet, die mit grossem Zulauffe dess Volks am Sonntage nach Christi Himmelfarth besucht wird, allwo Gott durch seine unendliche Gütte mit vielen Wunderwerken, denen Nothleidenden Hülss leistet, also dass von derowegen der Beruff dieses Berges weit und breit erschallet.“¹³⁵

Jan Tanner v tomto úryvku zpracovává pověst o Hostýně podle stejného schématu jako autoři před ním. Když Tataři pustošili Moravu, našli obyvatelé Markrabství moravského útočiště na hoře Hostýn blízko Holešova. Tvrdě na ně však dolehla žízeň kvůli nedostatku vody na vrcholu. Začali se tedy modlit k Rodičce Boží o záchranu. Poté vytryskl ze skály pod vrcholem proud vody a strhla se velká bouře, která zničila ležení Tatarů pod Hostýnem. Zázračný pramen je na Hostýně

¹³⁵ TANNER, Jan Bartoloměj. *Geschichte derer helden von Sternen oder dess Uhralten und Ruhmwürdigsten Geschlechtes von Sternberg von seinen ersten Ursprunge an, hergerechnet, und zusammengetragen, mit Lieb und Fleiss...* Zu Prag gedruckt: bey Carl Johann Hraba, 1732, s. 124.

dodnes a léčí zejména nemoci očí. Jako vzpomínka na tento zázrak byl na vrcholu postaven kostel zasvěcený Rodičce Boží, ke kterému se schází velký počet lidí ze širokého okolí, zejména o nedělích, a Bůh zde ve své nekonečné dobrotě poskytuje mnoho zázraků všem potřebným. Pověst se tedy v ničem neliší od předchozích verzí.

2.6 Jan (Johann) Schmidl

Významný jezuita z České církevní provincie a moravský dějepisec se narodil 22. prosince 1693 v Olomouci. Do jezuitského řádu vstoupil roku 1710 a později vyučoval na různých řádových kolejích. V roce 1743 byl ustanoven historiografem České jezuitské provincie.¹³⁶ Známy je pro své hlavní dílo, kterým je práce *Historia Societatis Jesu Provinciae Bohemicae*¹³⁷ (*Dějiny Tovaryšstva Ježíšova české provincie*). Z jeho dalších děl jen zmiňme například *Brevis instructio secundum Deum et divinum ejus bene placitum vivendi* (1740) nebo *Tria charissima Vener. Ionannis Berchmanns S. I. Scholastice, historice, symbolice, elogiastice proposita* (1732). Jan Schmidl zemřel 13. března 1762 v Praze.

O Schmidlovi se zmiňuje i významný český osvícenec, vědec a spisovatel František Martin Pelcl, který ve svých dílech psal o důležitých postavách českých, moravských a slezských zemských dějin, přičemž mezi nimi nedělal žádné etnické či jazykové rozdíly, hlavní pro něj byl především význam a kvalita dané osobnosti z hlediska země Koruny české. V jeho práci *Boehmische, Mährische und Schlesische Gelehrte und Schriftsteller aus dem Orden der Jesuiten von Anfang der Gesellschaft bis auf gegenwaertige Zeit* nacházíme zmínku o Schmidlovi. Pelcl v něm viděl literárně nadaného člověka, který přednášel gramatiku a poezii a připravoval mladé jezuity na liturgické činnosti právě z literárního hlediska.¹³⁸

¹³⁶ WURZBACH, Constantin von. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. 30, Schindler–Schmuzer. Wien, 1875, s. 205.

¹³⁷ O této knize více níže v kapitole 2.6.1.

¹³⁸ PELCL, František Martin. *Boehmische, Mährische und Schlesische Gelehrte und Schriftsteller aus dem Orden der Jesuiten von Anfang der Gesellschaft bis auf gegenwaertige Zeit*. Prag: Im Verlag des Verfassers, 1786, s. 189. K tomu též KUTNAR, František a MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 3. dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 111–112.

2.6.1 Historia Societatis Jesu Provinciae Bohemicae (1747–1759)

Toto čtyřsvazkové dílo vycházelo v letech 1747–1759 v Praze a Schmidl v něm mapuje dějiny jezuitů v České církevní provincii od jejich počátků v roce 1555, kdy jezuité přišli do Čech, až do roku 1653, do doby, kdy jezuitský řád v českých zemích stál v čele rekatolizace a jeho členové se snažili obnovit v Čechách a na Moravě katolickou víru.¹³⁹

2.6.1.1 Svatý Hostýn v díle Societatis Jesu Provinciae Bohemicae

Kroměřížský rektor Jan Schmidl ve svých *Dějínách Tovaryšstva Ježíšova české provincie* rovněž neopomněl zaznamenat zprávy o Hostýně. Dotyčné texty nalezneme v prvním a ve čtvrtém svazku.

První ze čtyř svazků Schmidlových dějin vyšel sice až roku 1747, ale nacházíme zde nejstarší datovanou zmínku o Hostýně jako o poutním místě, neboť tato zpráva je datována do roku 1576. Schmidl v prvním díle popisuje řádění Tatarů na Moravě. Ti se podle něj obrátili na Moravu 9. dubna 1241 po porážce vévody Jindřicha II. Pobožného, syna sv. Hedviky, o kterých jsem se již zmínil dříve. Přepadli Opavské vévodství, jehož obyvatelé se snažili zachránit útekem na štramberský hrad a horu Kotouč. Tatarům se nepodařilo Štramberk dobýt, a tak pronásledovali místní obyvatelstvo do nitra území a oblehli horu Hostýn, která se stala útočištěm tisíce Moravanů nejméně na dobu tří měsíců. Obležení lidé na vrcholu Hostýna zoufale prosili Pannu Marii o pomoc před nepřítelem a také o vodu, které se jim na hoře nedostávalo. Na přímmluvu Panny Marie pak vytryskl pod temenem hory pramen. Poté se přihnala velká bouře a blesky zapálily tatarský tábor. Když Tataři viděli, že jejich úsilí je marné, odtáhli k Olomouci. Když viděl tatarské nebezpečí, snažil se král Václav I. posílit hranice Čech a Slezska a také vojsko, kterému velel Jaroslav ze Šternberka. Nepřítel zatím zaútočil na premonstrátský klášter Hradisko u Olomouce, který vypálil a všechny v něm pobil. Jaroslav, ač měl jen počtem nepatrné vojsko, čekal moudře na neopatrnost protivníka, protože si byl vědom toho, že silou by jej

¹³⁹ WURZBACH, Constantin von. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. 30, Schindler–Schmuzer. Wien, 1875, s. 205.

nepřemohl. Podařilo se mu překonat spící stráž a zabít tatarského vojevůdce Petu. Bez svého vůdce podlehl Tataři panice a dali se na útěk do Uher.¹⁴⁰

Jak vidno, k pověsti hostýnské připojuje Schmidl opět vyprávění o vrchu Kotouči, které jsme viděli již u Středovského.

Ve čtvrtém svazku popisuje Schmidl obnovené poutě na Hostýn. Zápis je datován rokem 1641 a je tu vzpomenut i Jan z Rottalu, který se velkou měrou postaral o to, aby se Hostýn stal vyhledávaným místem pro poutníky z širokého okolí. Z tohoto dokladu je patrné, že se na horu Hostýn u Holešova, proslulou památkou na vítězství nad Skyty,¹⁴¹ konaly po Nanebevstoupení Páně poutě k prastaré mariánské kapli. Schmidl zde píše, že členové „řádu Tovaryšstva Ježíšova z Kroměříže častěji zavítávali do Holešova, kde dříve měli bydliště a odtud na horu Hostýn, proslulou v tatarské válce, aby poutníkům hrnoucím se tam ze všech stran ku prastarému kostelu, úctě nejblahoslavenější Rodičky zasvěcenému svátostmi přisluhovali.“¹⁴²

2.7 Písnička nová, horlivá o blahoslavené Panně Marii Hostýnské (1754)

Hostýnská legenda se zachovala samozřejmě i v lidové tradici. Její ústní podání se nám zachovalo ve starých písních. Tato byla vytištěna v Olomouci roku 1754. Z jejího titulu „nová“ vyplývá, že se podobné písně zpívaly již dříve. Tato píseň nám potvrzuje, že se ústní tradice svatohostýnská předávala v podobných písních. Píseň zní:

¹⁴⁰ SCHMIDL, Jan. *Historiae Societatis JESU provinciae Bohemiae / Ab anno Christi 1555 ad annum 1592*. Praeae: Typis universitatis Carolo Ferdinandae in Collegio S. J. Ad S. Clementem, per Jacobum Schweiger Factorem, 1747, s. 240–244.

¹⁴¹ Dr. Augustin Neumann (1891–1948) dokázal, že Skyty jsou míněni Tataři a záměna těchto jmen je prastará.

¹⁴² SCHMIDL, Jan. *Historiae Societatis JESU provinciae Bohemiae / Ab anno Christi 1633 usque ad annum 1653 inclusive*. Praeae: Typis universitatis Carolo Ferdinandae in Collegio S. J. Ad S. Clementem, per Jacobum Schweiger Factorem, 1759, s. 717. K tomu též ADÁMEK, František. *Tataři na Moravě*. 1. vyd. Praha: Neklan, 1999, s. 80.; VÍDENSKÝ, František Borgiáš. *Sv. Hostýn ve svém původu a svých osudech*. V Praze: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1913, s. 22. *Knihy Dědictví Svatojanského*; 124.

1. Pohlédněte Moravcové proti východu slunce,
uhlídáte horu krásnou, vysokou velice,
na ní Panenku Marii Hostýnskou, tak ji jmenují,
chvátejte tam všichni její služebníci.
2. Krásné písně ji zpívejte, řkouce: Zdravas Maria,
skrže Srdce Krista Pána budiž pozdravená,
Panno slavná a spanilá, všecka krásná ušlechtilá,
Královno hostýnská, Ochrano moravská!
3. Když sobě na Tě vzpomenu, Růžičko hostýnská,
hned mé srdce všecko hoří, radostí proniká;
když sobě to rozvažuji, co Pán Bůh učinil s lidmi
na hoře hostýnské v zlé časy vojenské.
4. Neb když před pěti sty lety Tataři přijeli
a v Moravu všechno všudy v popel obraceli,
tu se lidé předěsili, k horám všichni utíkali
se svými životy, chtíc je zachovati.
5. Mnozí velcí národové, sedláci, pánové,
v jednotu se domluvili, Moravci krajané,
by na tu horu vysokou sešli se hostýnskou,
aby tudy byli, odsud se bránili.
6. Když se tam všichni spravili, silně ohradili,
šancemi všudy po vrchu dokola obtáhli,
Tatar tu hnedky přitáhl a všecek kopec oblehl,
chtíc je tam dobýtí a v nic obrátiti.
7. Právě po veliké noci na čtvrtou neděli,
když Tataři všecek kopec dokola oblehli; –
proto na památku toho schází se tam lidu mnoho,
pěkně tam zpívají, Pána Boha chválí.
8. Když ti lidé na tom kopci své ležení měli,
pro tatarské obelžení nikde jít nemohli,
vody se nedostávalo, nebo jí tam málo bylo
pro tak mnoho lidí, kteří tam bydleli.

9. V tom žalostivém soužení tu se domluvili,
aby skrz Marii Pannu za vodu prosili,
hned všichni klekli v tom místě, na té hoře převysoké:
jménem na Hostýně v moravské krajině.
10. Na prosbu Panny Marie Pán Bůh milostivý
ráčil vyvést z tvrdé skály čerstvý pramen vody;
tu se lidé občerstvili a Pána Boha chválili
i Pannu Marii s jejím Synem milým.
11. Tataři okolo kopce přece jsou leželi,
jak by ten lid mohli dobýt, vždy času čekali,
ale Pán Bůh milostivý, svého lidu lítostivý,
křesťany zachoval, sám za ně bojoval.
12. Nebo lidé obležení vždycky se modlili
k nebeské, slavné královně, Panence Marii,
aby se Pán Bůh smiloval, sám za křesťany bojoval,
pohany zahubil, jméno své oslavil.
13. Proto Pán Bůh milostivý skrz Marii Pannu
ráčil se jest k lidu sklonit skrz přímlovu její,
na den Panenky Marie, nanebevzetí jenž sluje,
Pán Bůh je hned ztrestal, na hlavu roztřískal.
14. Hned se tu dolů spustili černí oblakové,
nad Tatarem se spatřili ohniví sloupové,
hned hrom třískal tudy dolů, krev, kamení, kroupy spolu,
i ohně přšely, Tatara hubily.
15. Tu hle, Pán Bůh milostivý učinil svobody,
lidi jest pustil s té hory. Ptactvo mělo hody,
nebo těl suma velká okolo kopce ležela,
Pán Bůh to vše zhubil, na hlavu porazil.
16. Tu se všichni domluvili křesťané pospolu,
aby Tatary vházali do nějakých dolů;
však aby lidé věděli, kteří je pochovali,
jaká suma velká Tatarů tam byla:

17. Tatarské vše oficíry, též spolu i sprosté,
rejtárstvo (jízdu), také pěchotu i tu celou rotu,
sečtlo se na sto tisíc, někteří píšou, že i víc
té roty ukrutné, v pravdě Boha prázdné.
18. Za to všichni Pánu Bohu, Panence Marii
vzdávejme chválu my vždycky na té hoře její,
na té hoře na Hostýně v naší moravské krajině,
chvátejte tam všichni Boží služebníci.
19. Podnes na tom svatém místě Pán Bůh divy činí
na prosbu Panny Marie a přímlyvu její;
kdo jenom k Panně Marii jde se svým srdcem ponížený,
na přímlyvu její přijde v milost Boží.¹⁴³

2.7.1 Svatý Hostýn v díle *Písnička nová, horlivá o blahoslavené Panně Marii Hostýnské*

Hostýnská legenda se po tom, co jí Beckovský dal ve své *Poselkyni* definitivní podobu, měnila již jen v detailech. Dobrou ukázkou je právě tato píseň, neboť líčení nadpřirozeného zásahu proti Tatarům zde nabývá daleko dramatičtější podoby: *Hned se tu dolů spustili černí oblakové, / nad Tatarem se spatřili ohniví sloupové, / hned hrom třískal tudy dolů, krev, kamení, kroupy spolu, / i ohně pršely, Tatara hubily.* Právě takovéto tisky pomáhaly šířit hostýnskou pověst a slávu Hostýna jako poutního místa mezi prostým moravským lidem, který ho ve stále větší míře navštěvoval.

Jinak zde nacházíme pověst v takové podobě, v jaké ji publikoval Beckovský. Zajímavá je především část, ve které se zmiňuje, že křesťané mrtvé Tatary vházeli do nějakých dolů. Lidé totiž vyprávěli, že v místě zvaném „Na šachtách“ u Slavkova byli pobití Tataři pohřbeni.¹⁴⁴

¹⁴³ VÍDENSKÝ, František Borgiáš. *Sv. Hostýn ve svém původu a svých osudech*. V Praze: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1913, s. 16–17. Knihy Dědictví Svatojanského; 124. K tomu též DOLÁK, Petr, ed. *Ozvěny ze Svatého Hostýna v básních a písních od desítek ctitelů*. 1. vyd. v MCM. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1997, s. 200–203.

¹⁴⁴ ADÁMEK, František. *Tataři na Moravě*. 1. vyd. Praha: Neklan, 1999, s. 87.

2.7.2 Další písně věnované Svatému Hostýnu

Na konci 17. století a na počátku 18. století žilo České království v hrůze před možným novým vpádem tureckých vojsk na Moravu. Úcta k Panně Marii, která pomáhá lidem v boji proti Turkům, se stala opět velmi aktuální. Tisky písní vycházejících od poloviny 18. století svědčí o tom, jak moc bylo toto poutní místo oblíbené.

Určit přesný rok nebo místo vydání těchto písní je poměrně obtížné, protože u nich tyto údaje nejsou často uvedeny. Následující data berme tedy pouze jako orientační. Jako příklad uvedu *Píseň o Panně Marii Hostýnskej...* (1750–1800), *Píseň horlivá o blahoslavené Panně Marii Hostýnské, v Markrabství moravském* (1780–1800), *Píseň nová, k Panně Marii Hostýnské* (asi 1750), *Nábožná píseň k blahoslavené Panně Marii Hostýnské* (1775–1820), *Nábožná píseň k Panně Marii Hostýnské, všem pod její ochranu se utíkajícím na světlo vydaná* (1775–1820), *Nová píseň k Panně Marii Hostýnské* (1775–1820) nebo *Píseň nová k Panně Marii Svatohostýnské, všem důvěrně k ní putujícím potěšení na světlo vydaná* (1770). Obsahem všech těchto písní je v různých podobách oslavný zpěv k Panně Marii Hostýnské. Dále je popisováno obléhání Hostýna tatarskými vojsky a zázraky spojené s touto událostí.¹⁴⁵

Roku 1830 byla ve Skalici vytištěna *Nábožná píseň k blahoslavené Panně Marii Hostýnské*.¹⁴⁶ Nacházíme zde oslavu Panny Marie a její připodobnění k „růžičce“. Věřící by měli putovat na Hostýn a uctívat ji tam.

V knize *Památka Hostýnská, čili, Kratičkový výpis o počátku pauti k chrámu Panny Marye na Hostýn* z roku 1845 je na závěr připojena *Píseň ku Panně Marii*. Obsahem je opět oslava Panny Marie Svatohostýnské, které by měli všichni vzdávat

¹⁴⁵ Manuscriptorium: Building Virtual Research Environment for the Sphere of Historical Resources, <http://www.manuscriptorium.com/apps/main/index.php> [online], heslo „hostýn“ [cit. 2014–04–18]. K tomu též Knihopis Digital Database – FLÚ KKS AV – katalog Clavius, <http://db.knihopis.org/> [online], heslo „hostýn“ [cit. 2014–04–18].; VESELSKÁ, Jiřina. *Soupis kramářských písní ve sbírce Okresního vlastivědného muzea ve Frýdku-Místku*. Frýdek-Místek, 1982.

¹⁴⁶ Nebo také *Pobožná píseň k blahoslavené Panně Marii Hostýnské*.

čest a chválu, obzvláště pak na hoře Hostýn. Panna Marie je zde znovu označena jako „krásná, libá růže“.¹⁴⁷

Připojit bychom zde mohli i dílo *Píseň nová k Panně Marii Hostýnské* (první polovina 18. stol.), které rovněž obsahuje chválu hostýnského vrchu, Panny Marie Hostýnské a zázraků, jež jsou s ní spojeny.

Rozšířenější verzí těchto písní je pak *Nová píseň k Panně Marii Hostýnské. Tatarské obležení v roku 1249, a kterak nyní ten chrám Páně roku 1842 k opravení a zvelebení přišel* z roku 1850, vytištěná ve Znojmě.

Je zde využito symbolů nebeských těles, přičemž Panna Marie je přirovnávána k zářící hvězdě, která rozsvítila temnotu. Tato píseň se opět věnuje hrozbě tatarského vpádu na Moravu. V úvodu jsou osloveni všichni Moravané a počáteční strofy jsou věnovány oslavě Matky Boží a výzvě všem, aby přišli k ní: *Pod' ke mně slavní císaři, pod' mocní pápeži, nemežkejte přistoupiti, duchovní pastýři, náměstci Krista Ježíše, celé katolické říše, pod'te k Matce Boží.*

Píseň je vzpomínkou na zázrak, který se na Hostýně odehrál. Moravský lid byl v obležení Tatarů sto čtyři dny a poté už neměl vodu. Marie zde má roli prostřednice, která se přimlouvá u Boha, aby učinil zázrak. Poté se rozestoupila skála a z ní vytryskl pramen. Lidé děkovali za poskytnutou vodu a také se modlili za záchranu. Panna Maria je opět oslovována jako „růžička“. Druhý zázrak, tak jak ho známe už z předešlé části práce, se odehrál v den Nanebevzetí Panny Marie. Na jasném nebi se nejprve ukázala duha, ale vzápětí se nebe zatáhlo a tatarský tábor byl zničen: *V tom se znikla veliká tma, / Maria stupla dolu, / zastínili blankýtovou nebeskovou oblohu, / pod duhou ohnivě sloupy, /krev, kamení spolu kroupy, padali v tu dobu. / K tomu veliké hromobití, / a strašné blýskání, / od prutkého větru stromy na zem poražení, / na Tatary padal oheň, / myslili, že je soudný den, / smutné nařikání.* Znovu zde nalézáme velmi expresivní líčení zásahu Panny Marie proti Tatarům. Tento motiv ohnivých sloupů nalezneme jako znamení boží přítomnosti již ve Starém zákoně, kde je výstrahou pohanům, kteří škodí věřícím (židům).

V poslední části písně se dočteme o opravě kostela. Tato pasáž je podána velmi poeticky. Marie si toto místo velmi oblíbila, a proto poutníci přinášeli cihly a kamení, aby vystavěli chrám Páně. Poslední strofa je pak v podstatě modlitbou za

¹⁴⁷ *Památka Hostýnská, čili, Kratičkův výpis o počátku pauti k chrámu Panny Marye na Hostýn.*

W Brně: [s.n.], 1845, s. 15–16.

ochranu Panny Marie: *Ach zvolajme všichni: / spolu Zdravas bud' Maria! / by mor, hlad, vojnu odvrátil, / od pádu dobytka chránil, / zdravas bud' Maria*. Lidé v ní prosí za vše, co ohrožovalo jejich živobytí, tedy nemoci, hlad způsobený neúrodou a válka.

Ve skladbě *Nová píseň k svatému Jánů Nepomuckému. Všem rouhačom na světě vydaná* (1798, Pardubice) je propojen kult sv. Jana Nepomuckého a mariánský kult. Vdova, která má nemocné dítě, putuje od Trenčína k hrobu sv. Jana Nepomuckého. Cestou navštěvuje různá mariánská poutní místa, přičemž za uzdravení svého dítěte prosí i Pannu Marii Hostýnskou. Hlavním námětem je zde tedy pouť k hrobu světce a Panna Marie Svatohostýnská je zde zmíněna jen okrajově.

K této písni je ještě připojena epizoda o potrestání tří luteránů,¹⁴⁸ kteří se v hospodě rouhají obrazu Panny Marie Svatohostýnské. Souvislost s předchozí skladbou nalézáme pouze v postavách sv. Jana Nepomuckého a Panny Marie Svatohostýnské. Autor se totiž příliš nesnažil o propojení těchto dvou příběhů (uzdravení nemocného dítěte a potrestání rouhajících se luteránů). Text je k hlavní písni připojen velmi nepřirozeně: *V jedný hospodě o tom rozmlouvali, / kdež tu tři luteráni víno pili, / ty nic nevěřili v panenku Maryi, / ani v Krista Pána, svatého Jána*. Děj je poměrně rychlý (5 strof) a rozuzlení tak přichází rychle: *Nad nima na stěně visel / milostný obraz Marky Boží Svatohostejnský, / oni řka: může-li necht' at' do nás hodí hrom, / který drží Syn v ruce její*.¹⁴⁹ Po tomto sdělení jsou dva z nich zasaženi hromovými ranami, stejně jako v hostýnské pověsti byli zasaženi Tataři. Třetí z nich, který to vše viděl, začne volat Ježíše, Marii a Jana Nepomuckého, prosí je o ochranu a slibuje, že se nechá pokřtít (rozumí se katolickým křtem). I přes to, že dva z luteránů zemřeli, končí tato píseň smírně.¹⁵⁰

Písni věnovaných Panně Marii Svatohostýnské bylo mnoho, ale věnoval jsem se jen těm, které mohou spadat do mnou zkoumaného období raného novověku, nebo jsou vydány nejpozději do roku 1850. Důvodem tohoto vymezení je i skutečnost, že v roce 1817 byl Václavem Hankou „nalezen“ Rukopis královédvorský obsahující

¹⁴⁸ Protestanti jsou zde připodobňováni k pohanům, protože údajně nevěří v Pannu Marii, ani v Krista Pána.

¹⁴⁹ Jde pravděpodobně o zobrazení Panny Marie Vítězné s Ježíškem, jak je zmíněno již v kapitole 1.1.5 Historie poutního chrámu.

¹⁵⁰ LHOTECKÁ, Jitka. *Člověk a víra v kramářských písních*. Brno, 2007. Diplomová práce magisterská. Masarykova univerzita v Brně. Vedoucí práce PhDr. Hana Bočková, Dr.

báseň Jaroslav. Lze se tedy domnívat, že pozdější písně již budou touto skladbou ovlivněny.¹⁵¹

2.8 František Pubička

Český historik a českými stavy jmenovaný historiograf Českého království se narodil 19. srpna 1722 v Chomutově. V roce 1738 vstoupil do Tovaryšstva Ježíšova a po studiích se věnoval učení na jezuitských kolejích. Pubička byl současníkem G. Dobnera. Stal se však jeho protivníkem, protože Dobner nikdy nesouhlasil s metodami a obsahem jeho práce. V roce 1773 se po zrušení jezuitského řádu Marií Terezií stal Pubička světským knězem. Roku 1785 získal doktorát filozofie na pražské univerzitě a rok poté byl zvolen děkanem.

V roce 1767 byl českými stavy jmenován oficiálním historiografem české provincie a byl pověřen sepsáním dějin Českého království. Nazval je *Chronologische Geschichte Böhmens unter den Slaven*¹⁵² a vyšlo celkem šest dílů v deseti svazcích. První díl byl vydán roku 1768.¹⁵³

2.8.1 Chronologische Geschichte Böhmens unter den Slaven (1781)

Pubička své dějiny Českého království zpracoval ve starém stavovsko-dynastickém pojetí, neboť byly oficiálním dílem českých stavů, jak jsem již uvedl dříve. Pojal je velmi podrobně a umístil do nich množství pramenných citací. Důkladná práce s materiály a přesně chronologický princip dějin staví toto

¹⁵¹ Například ve skladbě *Nová píseň k hostýnské Panně Marii* (druhá polovina 19. století) lze již vysledovat větší dějovost a jisté prvky z básně Jaroslav (například postava zrádce, který se chce vzdát Tatarům).

¹⁵² O tomto díle podrobněji dále v následující kapitole 2.8.1.

¹⁵³ KOUDELKOVÁ, Jarmila a KOUDELKA, František. PUBIČKA František. In: *KDO BYL KDO v našich dějinách do roku 1918* [online]. 2001 [cit. 2014–03–31]. Dostupné z: <http://www.libri.cz/databaze/kdo18/list.php?od=p&start=67&count=1>. K tomu též KUTNAR, František a MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 3. dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 166.

dílo vysoko. Jako první zpracoval Pubička nejstarší dějiny, především slovanské období, zakončeny pak byly rokem 1618. Již ve své době však tyto dějiny nevyhovovaly ani kritikou pramenů ani vyprávěcím stylem. Hlavním problémem byly zejména rozsáhlé citace a nepřehledný rozsah. Přes četné formální nedostatky, šlo po koncepčně nezdařeném Dobnerově pokusu a před přehlednými dějinami F. M. Pelcla o první vědecké syntetické zpracování českých dějin. Až do doby F. Palackého byly Pubičkovy rozsáhlé dějiny brány jako základ pro ostatní podobné práce.

Je známo, že F. Palacký chtěl pouze navázat na Pubičkovo dílo a stát se jeho pokračovatelem. Po zjištění mnoha zmíněných nedostatků se však rozhodl zpracovat téma dějin českého národa od počátku znovu.¹⁵⁴

2.8.1.1 Svatý Hostýn v díle Chronologische Geschichte Böhmens unter den Slaven

Ve svých dějinách Českého království neopomenul František Pubička zaznamenat zmínku o Hostýně. Objevuje se ve čtvrté části druhého dílu z roku 1781. Textu opět předchází líčení skutků Jaroslava ze Šternberka v boji s Tatary u Olomouce. Události líčené v ukázce jsou poznámkou na okraji textu autorem datovány do roku 1241. Text je krátký, proto ho zde uvedu celý.

„Diesem ist noch billig beuzufügen: dass ein anderer Theil eben dieser Barbarn die auf den Berg Hostein, unweit Holeschau, flüchtige Christen verfolget, und wegen Abgang des Wassers sich zu ergeben gezwungen hätten, wenn nicht ein wunderbar entsprungener Wasserquell den Christen zu gute gekommen wäre: der Himmel aber selbst die Barbarn durch ein schreck bares Donnerwetter zu fliehen genöthiget hätte. Noch im vorigen Jahrhundert hat Graf Johann von Rothal die Gedächtniss davon durch Errichtung dreier schönen Kapellen erneuert.“¹⁵⁵

¹⁵⁴ Tamtéž s. 166.

¹⁵⁵ PUBIČKA, František. *Francisci Pubitschka Priesters von der Gesellschaft Jesu Chronologische Geschichte Böhmens vom König Przemisl Ottokar bis zur Erlöschung des Przemislischen Stamms. Vierter Theil Zweyter Band.* Leipzig; Prag: Bey Franz Augustin Höchenberg und Compagnie, 1781, s. 202.

Dozvídáme se zde, že část Tatarů oblehla pronásledované křesťany, kteří se ukryli na hoře Hostýn, nedaleko Holešova. Ti by se kvůli nedostatku vody museli nepřátelům vzdát, kdyby se zázračně neobjevil pramen vody. Pak se přihnala velká hrozivá bouře, před kterou zděšení Tataři uprchli. Jako vzpomínku na tyto události a tento zázrak nechal v minulém století hrabě Jan z Rottalu zřídit tři krásné kaple (obnovil starý kostel a přistavil k němu dvě další kaple).

Jak vidno, pasáž se opět věnuje hostýnské pověsti a líčí ji téměř stejně jako předchozí autoři. Jediná odlišnost je v tom, že zde není uvedeno, z jakého důvodu se na vrcholu Hostýna zázračný pramen vody objevil. Ve všech předešlých verzích se obléhaní křesťané modlili k Panně Marii, aby jim pomohla a zachránila je, načež vytryskl ze skály pramen vody a strhla se bouře, která zahнала Tatary. V Pubičkově podání je sice uznán zázračný podklad těchto událostí, ale není zde explicitně uvedeno, že by se o ně zasloužila Panna Marie.

2.9 Adolf Pilař a František Moravec

Adolf Pilař, rektor kroměřížské piaristické koleje a historik se narodil v roce 1742 v Kroměříži. Byl blízkým spolupracovníkem Františka Moravce, se kterým vydal latinské dílo o moravských dějinách. Ty začal překládat i do němčiny a pořídil z nich výtah pro školy, který však nebyl vytištěn. Zemřel roku 1795 v Kyjově.¹⁵⁶

Moravský historik František Moravec se narodil roku 1734 ve Strážnici. Po vstupu do piaristického řádu vyučoval na kroměřížské koleji hermeneutiku, biblické studium a orientální jazyky. Společně s rektorem piaristické koleje v Kroměříži Adolfem Pilařem sepsal moravské dějiny pod názvem *Moraviae historia politica et ecclesiastica*.¹⁵⁷ Oba byli členy Patriotické společnosti. Zemřel v roce 1814 v Lipníku.¹⁵⁸

¹⁵⁶ *Ottův Slovník naučný: illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Sv. 19, P – Pohoř. 1. vyd. Praha, 1902, s. 739.*

¹⁵⁷ Více o tomto díle níže v kapitole 2.9.1.

¹⁵⁸ *Ottův Slovník naučný: illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Sv. 17, Median – Navarrete. 1. vyd. Praha, 1901, s. 713.*

2.9.1 Moraviae historia politica et ecclesiastica (1785)

Toto třísvazkové dílo vycházelo v letech 1785–87 v Brně. Jednalo se o první kritické politické a církevní dějiny Moravy dovedené až do 18. století. Byly psány v Dobnerově duchu a měly sloužit i jako oficiální učebnice, k čemuž nedošlo kvůli tomu, že text nebyl zkrácen a přeložen do němčiny. Při jejich tvorbě použili oba autoři všechny známé české, polské, rakouské a uherské prameny.¹⁵⁹

2.9.1.1 Svatý Hostýn v díle Moraviae historia politica et ecclesiastica

Moravec s Pilařem nemohli ve svých dějinách Moravy Hostýn opomenout. Zmíněn je v prvním díle tohoto souboru. Před pasáží, která je mu věnována, se nachází vyličení obléhání křesťanů na vrchu Kotouč u Štramberka, tak jak jsem ho již zmínil dříve. Po záznamu o Hostýně následuje opět popis činů Jaroslava ze Šternberka. Poznámkou na kraji textu jsou události v něm datovány do roku 1241. Vlastní text není rozsáhlý a váže se k němu obsáhlejší poznámka pod čarou. Dozvídáme se tedy, že na Moravě se na hoře Hostýn opevnili tisíce křesťanů před Tatary. Nebesa pak vyslyšela prosby obležených a seslala na Tatary blesky. Celý jejich tábor se pak rozutekl. Toliko tedy zkrácená verze svatohostýnské pověsti. Bližší podrobnosti najdeme právě až ve zmiňované poznámce pod čarou. V ní se objevuje záznam o tom, že na vrcholu Hostýna byl nedostatek vody a obležení křesťané trpěli žízní. Na přímluvu Panny Marie pak vytryskl hojný pramen vody, který vytéká dodnes. Dále je v ní uvedeno, že Tataři byli poraženi Bohem a byli pohřbeni na louce u vesnice Slavkov, které se říká „Na šachtách“. Z vděčnosti za tento zázrak postavili kostel zasvěcený Blahoslavené Panně Marii. Ten nechal v roce 1658 hrabě Jan z Rottalu opravit a rozšířil ho o dvě kaple. Jeho vnuk hrabě František Antonín z Rottalu, pán v Holešově, Bystřici, Napajedlech a Zborovicích, nechal postavit od základů nový kostel, který byl dokončen roku 1748.¹⁶⁰

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 713.

¹⁶⁰ PILARZ, Adolf. *Moraviae historia politica et Ecclesiastica cum Notis et animadversionibus criticis probatorum auctorum. Pars I.* Brunae: typis Joannis Siedler, 1785, s. 145.

Moravec s Pilařem uvádějí, že tyto informace čerpali z Beckovského *Poselkyně českých příběhů*. Není proto divu, že se jejich podání neliší. Je jen rozšířeno o informaci o stavbě nového chrámu Františkem Antonínem z Rottalu, kterou Beckovský logicky uvést nemohl.

3 Díla, která obsahují pouze krátké zmínky o Hostýně nebo jsou tematicky příbuzné s hostýnskou legendou

3.1 *Mars Moravicus* (1677)

Hlavním historickým dílem katolického kněze a historika Tomáše Pešiny z Čechorodu je bezesporu *Mars Moravicus. Sive bella horrida et cruenta, seditiones, tumultus, praelia, turbae & ex ijs enatae crebrae et funestae rerum mutationes, dirae calamitates, incendia, clades, agrorum depopulationes, urbium vastitates, aedium sacrarum et prophanarum ruinae, arcium et oppidorum eversiones, pagorum cineres, populorum excidia, & alia id genus mala, quae Moravia hactenus passa fuit* z roku 1677. Jedná se o latinsky psané dějiny válek, bitev a nepokojů na Moravě. První díl je doveden do roku 1526, druhý do třicátých let 17. století, ten však zůstal pouze v rukopise.

Baroční historikové přidávali ke starším líčením o mongolském vpádu na Moravu ve 13. století stále další a další smyšlené informace. Stejně tak učinil i Pešina ve svém díle. Z původní porážky Zdislava ze Šternberka Kumány z 25. června 1253 učinil definitivně monumentální vítězství Jaroslava ze Šternberka nad Mongoly u Olomouce dne 25. června 1241.¹⁶¹ Událost se oproti původním verzím změnila téměř k nepoznání. Uvádí například informace o hrdinné obraně Kladska Vilémem ze Skály a Břetislavem Theobaldovým, nebo nám líčí celý velitelský sbor vojska Jaroslava ze Šternberka.¹⁶² Pešina rovněž přesně popsal trasu, kudy pochodovalo Jaroslavovo vojsko (přes Jihlavu a Brno) a počet Jaroslavových mužů. Zná také podrobnosti z bitvy u Olomouce, jako vypálení kláštera Hradiště a olomouckých předměstí. Dokonce nám podává i Jaroslavův proslov k vojákům v předvečer bitvy.¹⁶³ Všechny tyto údaje jsou již dnes považovány za nespolehlivé.

¹⁶¹ Jde o první přesnou dataci této bitvy.

¹⁶² Podle Pešiny se skládal z velitele jízdy Václava Berky a vůdců moravského lidu – olomouckého kastelána Bluda z Kravař, komorníka Slavaty, Jaroslava ze Šumberka, Fabeše z Hůrky a Sudka Skrbena.

¹⁶³ PEŠINA Z ČECHORODU, Tomáš. *Mars Moravicus: Sive Bella Horrida Et Cruenta, Seditiones, Tumultus, Praelia, Turbae: et ex ijs enatae Crebrae Et Funestae Rerum Mutationes, Dirae*

Důležité je zde především Pešinovo odmítnutí Balbínova přenesení bitvy u Olomouce na Hostýn.

Další zmínka o Hostýně v této knize se týká místní těžby kovů. Pešina uvádí, že na Moravě není nedostatek zlata a stříbra, ale dnešní obyvatelé moc nehledí na dolování. Ale za časů našich předků oplývala hora Hostýn množstvím zlatých žil.¹⁶⁴ Tímto se dostáváme k dalšímu pohledu na Hostýn, a to jako místa, kde se dolovalo zlato, stříbro a železo.¹⁶⁵

3.2 *Mons praemonstratus* (1679)

Menší zmínku o Hostýně nalezneme v díle premonstrátského kněze a opata Klášterního Hradiska u Olomouce Bernarda Wanckeho (1651–1714). Ten svou knihu, zabývající se posvátnými horami, které jsou zasvěceny Panně Marii a klášterům řádu premonstrátů v okolí Olomouce, nazval *Mons praemonstratus* (*Hora premonstrátská*). Celým názvem pak *Mons praemonstratus, Das ist: Außführliche Beschreibung Des heilig- und mit Gnaden leuchtenden MARIAE Bergs Welchen die Gebenedeyte Mutter Gottes Unweit der Königlichen Hauptstadt Ollmütz in Mähren Unter dem Gebiet des Marggräfflichen Stifts und Kloster Radisch Praemonstratenser Ordens jhr selbsten zu einer Wohnung zu Schutz und Nutz deß Vatter-Landes zu Trost Zuflucht und Heyl deß Volckes auß erwöhlet, Und wunderlicher Weise hat vorgewiesen*. Hostýn je zde zařazen mezi nejpřednější poutní místa na Moravě, kupříkladu spolu s Brnem, Tuřany, Vranovem nebo Koryčany.¹⁶⁶

Calamitates, Incendia, Clades, Agrorum Depopulationes, Urbium Vastitates, Aedium Sacrarum Et Prophanarum Ruinae, Arcium Et Oppidorum Eversiones, Pagorum Cineres, Populorum Excidia, et alia id genus mala, quae Moravia hactenus passa fuit. Pragae: Typis Joannis Arnolti de Dobroslawina, 1677, s. 339–349.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 57.

¹⁶⁵ Jak jsem již uvedl výše, právo k dolování stříbra v hostýnských dolech obdržel od císaře Ferdinanda I. Jiří Žabka z Limberku se svým synem Burianem 25. ledna 1544. I další bystřičtí páni se dolování věnovali, například Přemek z Víckova nebo Václav Bítovský z Bítova. Dalším důkazem je známá Komenského mapa Moravy z roku 1627, na které Komenský označil Hostýn jako „Hosteyn mons“ a připojil označení „aurifodinae“, což znamená „zlaté doly“.

¹⁶⁶ WANCKE, Bernard. *MONS PRAEMONSTRATUS, Das ist: Außführliche Beschreibung Des heilig- und mit Gnaden leuchtenden MARIAE Bergs Welchen die Gebenedeyte Mutter Gottes Unweit der*

Vidíme zde tedy další důkaz toho, že poutě na Hostýn se musely konat již dávno před rokem 1679. Autor také chválí Moravany pro jejich úctu k Rodičce Boží.

3.3 Hora Olivetská (1704)

Tato kniha z roku 1704¹⁶⁷ se explicitně o Hostýně nezmiňuje, ale s tématem hostýnské legendy úzce souvisí. Její plný název zní *Hora Olivetská, na rozličné stanoviště bolestným Krista Pána tajemstvím posvěcené, rozdělená u Štramberka na panství novojičínském v Moravě vyzdvižená*. Dílo stojí na pomezí mezi historiografií, když v něm jsou líčeny dějiny poutního místa, a nábožensko-vzdělávacího textu, neboť obsahuje rady poutníkům a modlitby či písně k jednotlivým zastavením.

Matěje Tannera neřadíme mezi přední barokní historiky, ale jedno z jeho děl je často v různých souvislostech zmiňováno, a to *Hora Olivetská*. Zájem vzbuzovala především její první část, která obsahuje místní pověsti, především pak tu o obléhání Štramberka Tatarů a o úspěšné obraně místních občanů. Na jejím základě se pak vysvětloval vznik poutního místa a zdůrazňoval jeho prastarý původ. Tato část knihy se tematicky váže k pověsti o vpádu Tatarů na Moravu ve 13. století.

Poutě na horu Kotouč se konaly již v 16. století, ale jejich rozmach datujeme právě až do poloviny 17. století, kdy se o místo začali zajímat olomoučtí jezuité. Prefekt olomouckého konviktu Michael Tamasti navštívil Štramberk i Kotouč v roce 1646. Do roku 1649 zde již stálo sedm křížových zastavení a dřevěná kaple a o Velikonocích roku 1660 byla zahájena stavba zděného kostela. Jezuité tomuto místu přikládali velký význam.

Matěj Tanner navštívil Kotouč roku 1660. Tam se rozhodl pro vzdělání a rozšíření pobožnosti poutníků vydat tiskem obsáhlejší spis o Kotouči. Požádal tedy správce novojičínského panství, aby svolal všechny staré pamětníky, aby mu pod

Königlichen Hauptstadt Ollmütz in Mähren Vnter dem Gebiet des Marggräfflichen Stifts und Kloster Radisch Praemonstratenser Ordens jhr selbsten zu einer Wohnung zu Schutz und Nutz deß Vatter-Landes zu Trost Zuflucht und Heyl deß Volckes außewöhlet, Vnd wunderlicher Weise hat vorgewiesen. Gedruckt in Ollmütz: Bey Johann Joseph Kylian, 1679, s. 3–4.

¹⁶⁷ Přestože schvalovací podpis připojil k rukopisu provinciál 1. ledna 1667, k prvnímu vydání došlo zřejmě až roku 1704 v Nise. O první vydání se však vedou spory. Je předpokládáno, ale dodnes neobjeveno. K jeho vydání došlo pravděpodobně v letech 1665–1667.

přisahou sdělili, co ví o Kotouči, nebo co slyšeli od svých předků. Chtěl tedy sepsat spolehlivé a nezkrácené vyprávění o událostech u Štramberka.

Jak už jsem zmínil výše, Kotouč byl místem bez poutní minulosti a katolicky zabarvených legend. Tanner mohl vyslechnout pouze místní báje o skřítcích z jeskyně a o neznámém černém vojsku. Podle studie Jindřicha Šebánka je pověst o Tatarech obléhajících Štramberk pouze výplodem Tannerových kombinačních schopností a konstrukcí. Má jít o výtvar jezuitské kulturní politiky rozvíjené při pobělohorské rekatolizaci. Poutní tradici tak na Kotouči ustanovili olomoučtí jezuité a Tanner „pod dojmem kvetoucí pověsti olomoucké a probouzející se hostýnské uměle spojil tuto pobožnost s historií vpádu tatarského“.¹⁶⁸

Důležitou postavou v otázce štramberské pověsti se stal Oldřich Králík. Ten rozlišil historickou rovinu tatarského vpádu na Moravu¹⁶⁹ od roviny mytologické. Ta byla spjata se třemi místy – Olomoucí, Hostýnem a Štramberkem. Podle Králíka se hostýnská legenda stala vzorem pro štramberskou pověst, přičemž proces mytizace byl podobný právě proto, že obě místa disponovala prehistorickou minulostí.¹⁷⁰ Králík zejména ukazuje význam barokní historiografie a hagiografie a dovede postřehnout pozitivní úlohu mýtu. Například barokní legenda o Hostýnu umožnila později z tohoto místa učinit symbolické středisko národního života Moravy.¹⁷¹ Štramberk jako silný symbol inspirující národní a umělecký život rozhodně nefungoval.

Jaromír Linda ve své studii vysvětluje vznik štramberské legendy a její napojení na poutní tradici kontakty bratrů Tannerů se šlechtickým rodem Šternberků. Ti se samozřejmě hrdě hlásili ke svému údajnému hrdinskému předkovi Jaroslavu ze Šternberka. V pověsti, kterou nám podává v knize Matěj Tanner, dopomohla Jaroslavovi k vítězství zázračná hostie. Podle Lindy převzal tento prvek od svého bratra Jana, který stejnou scénu sepsal ve spisech *Vestigia Virtutis et Nobilitatis*

¹⁶⁸ ŠEBÁNEK, Jindřich. Pověst štramberská. *Časopis Matice moravské*. 1935, roč. 59, Sešit 1–2, s. 325–340.

¹⁶⁹ Podle Králíka například jeden ze dvou mongolských proudů v roce 1241 Moravou jen protáhl, a proto zde nemohlo dojít k žádnému význačnějšímu vojenskému střetnutí. Reálnější je podle něj obléhání Olomouce v roce 1253.

¹⁷⁰ KRÁLÍK, Oldřich. *Historická skutečnost a postupná mytizace mongolského vpádu na Moravu roku 1241*. Olomouc, 1969, s. 7.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 46.

Sternbergicae (1661) a *Historia Heroum de Stellis* (výše zmíněný rukopis vznikající již od šedesátých let 17. století).¹⁷²

Poutní tradice štramberské hory Kotouč byla cílevědomě formována a propagována jezuitskou rekatolizační strategií, ke které nacházela dostatek podnětů v dávné minulosti místa. V legendistické tradici a ve vzpomínce na děkovaná procesí minulých generací (pravděpodobně z 30. let 16. století) našla oporu pro záměrné posílení místního kultu.

Doba rozkvětu štramberských poutí a jejich intenzita je předmětem dohadů. Jistě víme pouze to, že ve druhé polovině 18. století už Kotouč nepatřil k hojně navštěvovaným místům. V olomouckých seznamech nejnavštěvovanějších poutních míst *Consignatio processionum* z roku 1771 Štramberk nenajdeme.¹⁷³ Procesí na horu Kotouč nepřežila dobu osvícenských reforem a v roce 1786 byly kostely na vrcholu definitivně uzavřeny.

Jak jsem již zmínil, v *Hoře olivetské* nalezneme kromě obvyklých modliteb a popisů jednotlivých zastavení křížové cesty i několik kapitol o vpádu Tatarů na Moravu v polovině 13. století. Tanner zde identifikuje černé vojsko z podání pamětníků jako vojsko tatarské. Na úvod mluví o jeskyni, která „jestli někdy buď švédské vojsko, buď Turci nebo Tataři v tu krajinu vpadli, byla jest okolním obyvatelům za útočiště“.¹⁷⁴ Tanner pak dochází k závěru, že díky vyprávění pamětníků a převzaté pověsti, „nescíslný počet toho vojska černého okolo Štramberka byl, na žádné jiné vojsko hodnověrněji se to nevztahuje, jako na ono tatarské, které přes třikráte sto tisíc zbrojného lidu v sobě obsahovalo.“¹⁷⁵

V šesté kapitole nazvané O vpádu tatarském a obležení Hory olivetské a jiných moravských pevností popisuje Matěj Tanner bitvu u Olomouce a činy Jaroslava ze Šternberka. Činí tak na základě Hájkovy kroniky a Spontanovy *Historie církevní*.

¹⁷² LINDA, Jaromír. Hora Olivetská Matěje Tannera. *Knihovní obzor: Čtvrtletník Státní vědecké knihovny Olomouc*. 1993, roč. 1, č. 4, s. 21–26.

¹⁷³ BZDILOVÁ, Jana. „Consignatio Processionum ex Decanatus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annue Duci Solitarum“ a další prameny ve fondu olomoucké arcibiskupské konzistoře. In: *Staré stezky: poutní cesty: soubor referátů z 4. pracovního setkání*. 1. vyd. Brno: Památkový ústav, 1999, s. 21–25. Hostýn se v tomto seznamu nejnavštěvovanějších poutních míst objevuje. Podle návštěvnosti jednotlivých míst (počtu poutí) se nachází na 8. – 9. místě.

¹⁷⁴ TANNER, Matěj. *Hora Olivetská*. 1. vyd. Brno: Host; Ostrava: Ústav pro regionální studia Ostravské univerzity, 2001, s. 49.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 52.

Zajímavé je to, že vpád Tatarů na Moravu klade až do roku 1253. K hlavnímu textu kapitoly je připojena část popisující obléhání Štramberka, která rozmnožila typologicky obdobnou hostýnskou pověst. Tanner obležení hory Kotouč popisuje následovně: „V tom tehdy čase, jako nějakým rozvodněním na zem moravskou, ten divoký a krve křesťanské žíznivý národ se uvalíc, mezi jinýma i Štramberka Horu Olivetskou oblehl, tak že to prostranné a široké oudolí (které my oudolí Jozafat jmenujeme) pod Horou Olivetskou ležící naplnil, všecko ohněm, mordy, zajetím, náramným ukrutenstvím zohavil. Ačkoliv pak celou mocí je vybojovati se snažil, nicméně s obzvláštní pomocí Boží, a chytrostí obyvatelův odehnán jest, když všickni okolní rybníci nočním časem prokopaní a na něj do oudolí vpuštění jsou. Tu teprv pohané aby neztonuli se obávající, nechtíce také při dobývání jednoho zámku déleji se zdržovati, k Holomoucu pospíšili, aby v něm všecku sílu a moc Moravanův shromážděnou zahladili, a tak beze vší překážky, jak by se jim líbilo, v zemi bezpečně hospodařili.“¹⁷⁶

Nalézáme zde přirovnání vpádu Tatarů na Moravu k záplavě, přičemž tento motiv vtipně obrácený proti původci tuto část i uzavírá. Údolí Jozafat odkazuje na proroctví Joelovo (3. 12 „Probudit' se a přitáhnou národové ti do údolí Jozafat (...):“). Z obléhání hory je vyloučen mariánský prvek, což je dáno zasvěcením místa. Právě tímto prvkem se štramberská legenda výrazně odlišuje od té hostýnské. Podobné je však líčení záplavy, popřípadě v pozdější podobě přívalu deště, který zvedl hladiny okolních rybníků. Zdá se, že právě tento příbuzný motiv má rozhodující význam při vzniku legend spojených s vpádem Tatarů na Moravu. Podobné motivy nalezneme již u klasických historiků v souvislosti se zmiňovanou tzv. legio fulminatrix. Nemůžeme však samozřejmě vyloučit ani to, že Tanner tento příběh o záplavě převzal z vyprávění pamětníků.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 53–54.

SHRNUTÍ

V této práci jsem se pokusil zmapovat zmínky o Svatém Hostýně v textech raně novověké literatury a vyvodit z nich poté, jaký byl tehdejší obraz tohoto mariánského poutního místa.

V úvodu práce jsme se seznámili s bohatou hostýnskou historií sahající od pravěkého hradiště a keltského oppida, přes možnou návštěvu slovanských věrozvěstů Cyrila s Metodějem, až po postavení svatostánku k uctívání Panny Marie, která vyvrcholila stavbou velkolepého chrámu, tak jak ho známe dnes.

Poté jsem mohl přistoupit k hlavní části této práce, a to rozboru textů, ve kterých nalezneme zmínky o Hostýně. Postupoval jsem chronologicky, od nejstaršího vydaného díla po nejnovější.

První analyzovaný text se nacházel v díle *Diva Montis Sancti* (1665) známého barokního jezuitského historika Bohuslava Balbína. Jde o první záznam hostýnské pověsti o porážce tatarského vojska u Hostýna v roce 1241, která do té doby existovala jen v ústním podání a šířila se mezi lidem.

Dalšími zkoumanými texty byly ty od Jiřího Crugeria, který byl rovněž jezuitským historikem. V prvním z nich, v textu s názvem *O lásce Blahoslavené Panny Marie k zemím České, Moravské a Slezské a o pobožnosti českého národu k též Blahoslavené Panně* (1666) se opět dočteme o hostýnské legendě. Crugerius nám ji zde podává stejně, jako to činí již o rok dříve Balbín. Svou verzi hostýnské pověsti uvádí Crugerius až ve svém dalším díle *Sacri Pulveres* (1669). Líčí legendu tak, jak ji zaslechl v tradičním podání moravského lidu. Crugeriovo znění pověsti se shoduje s Balbínovým, avšak liší se v důvodu odchodu tatarských vojsk.

Dalším v řadě vybraných textů byla *Poselkyně starých příběhů českých* (1700, 1880) od katolického historika Jana Františka Beckovského. V prvním díle této kroniky se opět nalézá zmínka o hostýnské pověsti. Beckovský zde dal svatohostýnské legendě konečnou podobu. Spojil zde několik starších vyprávění a přidal k nim příběh o příčině vpádu Tatarů na Moravu. Největší rozdíl znovu nalezneme v důvodu, proč tatarské vojsko odtáhlo od Hostýna.

Historik a kněz Jan Jiří Středovský se ve svých dvou dílech rovněž zmiňuje o Hostýně. Prvním z nich je *Sacra Moraviae historia sive vite Vita SS. Cyrilli et Methudii* (1710), ve kterém se autor poprvé ve výčtu našich textů nezmiňuje o Hostýně v souvislosti se zázračnou porážkou Tatarů v roce 1241. Podle

Středovského existovala na Hostýně svatyně, kde bylo před rozšířením křesťanství uctíváno jakési pohanské božstvo. Ve své další práci *Rubinus Moraviae* (1712) však již Středovský svatohostýnskou legendu neopomenul. Navázal na Beckovského verzi pověsti, ale k již tradičním bojištím u Olomouce a Hostýna přidal ještě třetí, u Štramberka.

Dalším z řady barokních autorů zmiňujících se o Hostýně byl jezuita Jan Tanner. Zmínku o Hostýně najdeme v jeho zpracování genealogie rodu Šternberků *Geschichte derer helden von Sternen...* (1674, vyd. 1732). Ta je logicky připojena k vyprávění, které se věnuje životu Jaroslava ze Šternberka, který je s vpádem Tatarů na Moravu ve 13. století neodmyslitelně spjat. Svatohostýnská pověst se v Tannerově podání nijak neliší od předchozích verzí a není již rozšířena o žádné nové prvky.

Jezuita a moravský dějepisec Jan Schmidl píše o hostýnské pověsti ve svých dějinách jezuitů v Čechách *Historia Societatis Jesu Provinciae Bohemicae* (1747–1759). V prvním svazku těchto dějin z roku 1774 nacházíme nejstarší datovanou zmínku o Hostýně jako o poutním místě, která je datována do roku 1576. Schmidl, stejně jako Středovský, připojuje k vlastnímu textu vyprávění o vrchu Kotouči. Znění pověsti je pak stejné jako u Beckovského a Středovského. Ve čtvrtém svazku popisuje Schmidl obnovené poutě na Hostýn. Tento zápis je datován rokem 1641. Podle Schmidla konali jezuité poutě k prastaré mariánské kapli na tomto vrchu.

V druhé polovině 18. století začala doba tisku kramářských písní věnovaných Svatému Hostýnu. Tyto kramářské písně existovaly zřejmě již dříve, ale až z této doby je máme zachovány. Obsahem většiny těchto písní je v různých podobách chvála Panny Marie Svatohostýnské. Zároveň je v nich popisováno obléhání Hostýna tatarskými vojsky a zázraky, jež jsou s touto událostí spojeny. Hostýnská pověst je zde líčena stejně jako u Beckovského, jen určité pasáže, například líčení nadpřirozeného zásahu proti Tatarům, zde nabývají dramatičtější podoby. Tyto tisky pomohly šířit slávu Hostýna a hostýnskou pověst mezi prostým moravským lidem.

Ve svých dějinách Českého království *Chronologische Geschichte Böhmens unter den Slaven* (1781) nezapomněl historiograf Českého království František Pubička ani na Svatý Hostýn. Pubička popisované události datuje do roku 1241. Pověst se opět neliší od předchozích verzí a je poměrně stručná. Jsou zde sice zaznamenány oba zázraky spojené s obléháním Tatarů, ale Pubička výslovně

neuvádí, že by se o ně zasloužila Panna Marie. Nepopírá tím však jejich zázračný původ.

Poslední větší zmínku o Hostýně najdeme v dějinách Moravy *Moraviae historia politica et ecclesiastica* (1785) od historiků Adolfa Pilaře a Františka Moravce. Události jsou opět datovány do roku 1241. Vzhledem k tomu, že oba autoři uvádějí, že čerpali informace z Beckovského *Poselkyně...*, je výsledná podoba hostýnské pověsti v tomto díle totožná právě s Beckovského podáním.

Dále jsem se věnoval třem dílům, která obsahují pouze krátké zmínky o Hostýně nebo jsou tematicky příbuzné s hostýnskou legendou. Analyzoval jsem je opět chronologicky, to jest od nejstaršího vydání po nejnovější.

Prvním z nich byly dějiny válek, bitek a nepokojů na Moravě *Mars Moravicus* (1677) historika Tomáše Pešiny z Čechorodu. Ten odmítnul Balbínovo přenesení bitvy u Olomouce na Hostýn a dokonce ji přesně datoval do 25. června 1241. Pešina původní líčení porážky tatarských vojsk u Olomouce změnil téměř k nepoznání. Do příběhu vnáší spoustu smyšlených informací, které sice dotvářejí iluzi věrohodnosti těchto událostí, ale dnes už jsou považovány za nespolehlivé. V této práci se dozvídáme také to, že hora Hostýn oplývala za dávných časů množstvím zlatých žil a tehdejší obyvatelé zde dolovali cenné kovy.

Další analyzovaný text nalezneme v díle premonstrátského kněze Bernarda Wanckeho *Mons praemonstratus* (1679), ve kterém je Hostýn zařazen mezi nejvýznamnější poutní místa na Moravě, což jen podporuje tvrzení, že se poutě na Hostýn musely konat již dávno před tímto datem.

Posledním textem, kterým jsem se zabýval, je *Hora olivetská* od jezuitského historika Matěje Tannera. Zde sice není Hostýn explicitně vůbec zmíněn, ale inspirace hostýnskou legendou je zřejmá. Podoba obou pověstí je nesporná. Podstatné je však to, že zatímco při obléhání Hostýna hraje důležitou roli mariánský prvek a zázraky s ním spojené, ve štramberské pověsti je tento motiv vyloučen. To nejspíše vedlo k tomu, že se z Kotouče nestalo tak důležité poutní místo jako právě z Hostýna.

ZÁVĚR

Jaký si tedy učinit závěr ze zjištěných faktů? Raně novověcí autoři nejčastěji v souvislosti s Hostýnem zmiňují pověst o zázračné porážce Tatarů v roce 1241. Výjimku tvoří pouze dílo *Sacra Moraviae historia sive vite Vita SS. Cyrilli et Methudii* od Jana Jiřího Středovského, ve kterém se zabývá nejstarším obdobím hostýnských dějin, kdy klade na Hostýn pohanské obětiště, a dále pak zmínky o Hostýně jako o místu, kde se dolovalo železo a stříbro.

Hostýnskou legendu nalezneme ve všech žánrech, které jsou obvykle spojovány s poutními místy – v barokních legendách, kramářských písních a historiografických dílech. Odchytky v jejím zpracování jsou minimální. Bohuslav Balbín dal této pověsti základní podobu, kterou pak nepatrně rozšířil a pozměnil Jiří Crugerius. Definitivní podobu pověsti, tak jak ji známe dnes, nalezneme u Jana Františka Beckovského. V tomto podání se svatohostýnská legenda dočkala největšího rozšíření, neboť *Poselkyně...*, bylo dílo psané česky a pro většinu lidí tak bylo mnohem přístupnější než latinské spisy Balbínovy nebo Crugeriovy.

Vyvstává tu však otázka, jakou funkci plnilo zařazení pověsti do děl jednotlivých autorů? Bohuslav Balbín byl zaníceným českým vlastencem barokního typu a neúnavně šířil mariánskou úctu. Těžce pak nesl nedostatek zázraků a zázračných mariánských míst. Nesmírně litoval, že během „kacířských“ dob byly zapomenuty všechny prastaré zprávy o přízni Panny Marie k Českému království. Jeho snahou tedy bylo najít všechny možné důkazy o její lásce k českým zemím. Pro tyto snahy získal i další osobnosti barokního dějepisectví, například Tomáše Pešinu z Čechorodu, Jiřího Crugeria nebo Jana Tannera.

Vznik této pověsti o zázračném zachránění Moravanů před Tatarů můžeme klást až do doby rekatolizace po třicetileté válce. Jezuité, ale nejen oni, se snažili navrátit naši zemi k pravé víře, tedy ke katolické církvi. Hledali proto všechny historické souvislosti a domácí tradice. Chtěli doložit kořeny katolické formy křesťanství, které by sahaly nejen do doby před reformací, ale i hlouběji do minulosti. Právě mariánská úcta se měla stát hlavním pilířem tohoto návratu. Boj křesťanů proti Tatarům v roce 1241 nebyl ani tak důležitý po stránce historické věrohodnosti, jako se měl spíše stát symbolem boje křesťanské Evropy proti tureckému nebezpečí, které ohrožovalo evropskou civilizaci.

V době, kdy se rodila hostýnská pověst o Tatarech, objevila se turecká armáda na východní Moravě. V roce 1663 Turci, lidově nazýváni Tataři, třikrát vpadli na naše území a napáchali na moravsko-uherském pomezí nedozírné škody. Zejména prostý lid byl vystaven krutému násilí a nepředstavitelnému utrpení. Právě v tomto tureckém vpádu viděli někteří badatelé (Václav Flajšhans) skutečný zdroj hostýnské pověsti.

Zařazení svatohostýnské legendy do různých kramářských písní lze chápat jako součást lidové zbožnosti. Jak jsem již uvedl několikrát výše, tyto písně pomohly šířit hostýnskou pověst a slávu Panny Marie Svatohostýnské mezi prostý lid. Jejich účel tedy byl, dá se říct, popularizační. Události u Hostýna a chvála Panny Marie se tak mohla rozšířit i dále než jen mezi učené kruhy.

V pozdějším období již nebyla aktuální rekatolizace, posilování vlastenectví a mariánského kultu. Tehdejší historiografové se začali o poutní místa a pověsti s nimi spojené zajímat spíše etnograficky. Znění hostýnské legendy je sice přejímáno od barokních autorů, ale nejsou již tolik zdůrazňovány zázračné prvky porážky Tatarů u Hostýna a pověst je zestručňována jen na nutné minimum.

Tato práce má hlavně přehledový charakter. Přináší přehled o všech textech v raně novověké literatuře, kde je Svatý Hostýn zmíněn. Zmapováním a souhrnem těchto děl jsem tedy dospěl k závěru, že v tehdejší literatuře byl Hostýn prezentován především ve spojitosti s pověstí o zázračné porážce Tatarů v roce 1241, která se v průběhu času měnila jen minimálně. Svatý Hostýn byl vnímán jako významné mariánské poutní místo se slavnou minulostí.

Anotace

Autor: Stanislav Buček

Katedra: Katedra bohemistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci

Název: Obraz Svatého Hostýna v raně novověké literatuře

Vedoucí: Mgr. Jana Kolářová, Ph.D.

Počet znaků: 155 145

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 60

Klíčová slova: Hostýn, raný novověk, baroko, legenda, píseň, historiografie, Panna Marie, Tataři, mariánský kult, poutní místo

Anotace diplomové práce: Tato práce se snaží zmapovat texty raně novověké literatury, které obsahují zmínky o Svatém Hostýně. V úvodu je shrnuta historie tohoto poutního místa. Poté se již věnuje analýze vybraných textů. Zaměřuje se na žánry, které jsou s poutními místy spjaty – barokní legendy, kramářské písně a historiografická díla. Zmíněna jsou i díla tematicky související se Svatým Hostýnem. Cílem této práce je ze zjištěných faktů vyvodit, jakou funkci plnilo zařazení konkrétních zmínek o Hostýně do děl jednotlivých autorů a zejména jaký byl v tehdejší literatuře obraz tohoto mariánského poutního místa.

Resumé

This thesis tries to chart all texts in early modern literature, which include references to Saint Hostyn and then examine what was its image in the former literature.

This famous place of pilgrimage has a rich history that dates back to prehistoric times and Celtic settlement. The beginning of this work focuses on this prehistoric history as well as on the possible visit of the Slavic missionaries Constantine and Methodius and also on the construction of a church for worshipping the Virgin Mary. This church culminated in the building of a great temple, as we know it in its present form.

The authors of the early modern period often mentioned in their works the legend of the miraculous defeat of the Tartars on Hostyn in 1241. The only exception is Jan Jiří Středovský's work which places the pagan sacrificial ground on Hostyn. There were also some allusions to Hostyn as iron and silver mines.

The legend about Saint Hostyn can be found in all genres which are usually associated with the places of pilgrimage – the baroque legends, broadside ballads and historiographical works. Variations in the written works are minimal. Bohuslav Balbín gave this tale its basic form. The final form of this tale, as we know it today, can be found in the work of Jan František Beckovský. In this submission the legend about Saint Hostyn underwent the largest expansion because this work was written in the Czech language and it was widely spread among the people. Thus, it was much more accessible than the Latin writings of Balbin or Crugerius.

This thesis also deals with the important question which is the function of subsumption of this tale in the works of particular authors. Bohuslav Balbín was a Czech patriot from the baroque period who tirelessly attempted to spread devotion to the Virgin Mary. Therefore his aim was to find all possible evidence of her love of the Czech lands. Bohuslav Balbín inspired another famous baroque historiographers such as Tomáš Pešina from Čechorod, Jiří Crugerius or Jan Tanner.

The origin of the story of the miraculous rescue of the Moravians in the fight against the Tartars we can date to the period of re-catholisation after the Thirty Years War. Mainly the Jesuits tried to return our country to what they saw as the true faith, the Catholic Church. Also, devotion to the Virgin Mary should be a key pillar of this return.

Inclusion of the legend about Saint Hostyn in various broadside ballads can be seen as part of popular piety. These songs helped to spread the reputation of Hostyn and the honour of the Virgin Mary of Saint Hostyn among the common people.

In a later period recatholisation was no longer relevant as well as the strengthening of patriotism and the cult of the Virgin Mary. The historiographers started to be interested in the pilgrimage sites and their reputation associated with them ethnographically. The text of the legend of Saint Hostyn was taken over from the baroque authors but the miraculous elements of the defeat of the Tartars at Hostyn were not emphasized. The story was often shortened to the minimum.

This thesis has attempted to give an overview. It provides a summation of all the texts of early modern literature, in which Saint Hostyn is mentioned. The thorough exploration of these works brought me to the conclusion that the legends of Saint Hostyn mainly presented the miraculous defeat of the Tartars in 1241 and this story was changed over time only minimally. Saint Hostyn was perceived as an important pilgrimage place with a glorious past dedicated to the Virgin Mary.

Seznam použité literatury

Primární literatura

BALBÍN, Bohuslav. *Diva montis sancti, seu origines et miracula magnae dei hominumque Matris Mariae, quae in Sancto Monte Regni Bohemiae, ad Argentifodinas Przibramenses, quotidiana populi frequentia, in Stahua sua mirabili, aditur et colitur. V. Libris comprehensa.* Praegae: Typis Universit. Car. Ferd. in Coll. S. J. ad S. Clem. per Georgii Czernoch, 1665, 618 s.

BALBÍN, Bohuslav. *Přepodiwná Matka Swato Horská Marya, W Zázcacých, a Milostech swých na Hoře Swaté nad Městem Přjbrami Hor Střjbrných, den po dni wjc a wjc se stkwěgjcý.* W Litomyssli: W Jana Arnolta, 1666, 480 s.

BECKOVSKÝ, Jan František. *Poselkyně Starých Přjbehůw Českých, Aneb Kronyka Česka, Od prwnjho do nyněgssý Země České Přjchozu Dwauch Knjzat Charwátských Czecha y Lecha Wlastnjch Bratřj Až do Sstiasného Panowánj Cýsaře Ržjmského, Krále Českého, ec. Ferdynanda Prwnjho Wždyckny Wjtěze Slawného: K Rozmnoženj Obecného Dobrého, k Zwelebenj Gazyka Českého, A k Prospěchu Bližnjho, Od Kněze Jana Beckowskýho Křjžownjka s Czerwenau Hwězdau na Swětlo wydaná. Djl Prwnj, W němž se někteřj Cyzý Přjbehové nacházegj, kteřj k Domácým.* W Králowském Starém Městě Pražském: u Jana Karla Geřábka, 1700, 1040 s.

CRUGERIUS, Georgius. *SACRI PULVERES MENSIS IVNII: Sub Auspicijis SACROMONTANAE VIRGINIS, ET SS: PATRIARCHAE NORBERTI, Candidissimi Ordinis PRAEMONSTRATENSIS editi ac publico donati.* PRAGAE, 1669, 190 s.

PEŠINA Z ČECHORODU, Tomáš. *Mars Moravicus: Sive Bella Horrida Et Cruenta, Seditiones, Tumultus, Praelia, Turbae: et ex ijs enatae Crebrae Et Funestae Rerum Mutationes, Dirae Calamitates, Incendia, Clades, Agrorum Depopulationes, Urbium Vastitates, Aedium Sacrarum Et Prophanarum Ruinae, Arcium Et Oppidorum Eversiones, Pagorum Cineres, Populorum Excidia, et alia id genus mala, quae*

Moravia hactenus passa fuit. Pragae: Typis Joannis Arnolti de Dobroslawina, 1677, 958 s.

PILARZ, Adolf. *Moraviae historia politica et Ecclesiastica cum Notis et animadversionibus criticis probatorum auctorum. Pars I.* Brunae: typis Joannis Siedler, 1785, 348 s.

PUBIČKA, František. *Francisci Pubitschka Priesters von der Gesellschaft Jesu Chronologische Geschichte Böhmens vom König Pržemisl Ottokar bis zur Erlöschung des Pržemislischen Stamms. Vierter Theil Zweyter Band.* Leipzig; Prag: Bey Franz Augustin Höchenberg und Compagnie, 1781, 606 s.

SCHMIDL, Jan. *Historiae Societatis JESU provinciae Bohemiae / Ab anno Christi 1555 ad annum 1592.* Pragae: Typis universitatis Carolo Ferdinandae in Collegio S. J. Ad S. Clementem, per Jacobum Schweiger Factorem, 1747, 660 s.

SCHMIDL, Jan. *Historiae Societatis JESU provinciae Bohemiae / Ab anno Christi 1633 usque ad annum 1653 inclusive.* Pragae: Typis universitatis Carolo Ferdinandae in Collegio S. J. Ad S. Clementem, per Jacobum Schweiger Factorem, 1759, 310 s.

STŘEDOVSÝ, Jan Jiří Ignác. *Sacra Moraviae historia sive vita ss. Cyrilli et Methudii, genere civium Romanorum, praerogativa patriciorum Constantinopolitanorum: Eruditione perspicacissimorum philosophorum, gradu ecclesiastico Welehradensium archiepiscoporum, meritis Moraviae, Bohemiae, Superioris Silesiae, Gazariae, Serviae, Croatiae, Mengrelliae, Circassiae, Bulgariae, Triballiae, Bosniae, Russiae, Dalmatiae, Pannoniae, Daciae, Carinthiae, Carnioliae et universae pene Slavonicae Zelantissimorum apostolorum ex diversis his.* Solisbaci: Impensis Georgii Lehmanni, 1710, 628 s.

STŘEDOVSÝ, Jan Jiří Ignác. *Rubinus Moraviae Id est: Venerabilis Joannis Sarcandri de Skoczovia, Holeschoviensis apud Moravos Parochi, ob Catholicae Religionis odium et sanctae servantum Confessionis Sigillum, crudelissime ab*

Haereticis excarnificati invictique Martyris admiranda Patientia. Brunae: Apud Georgium Lehmannum, 1712, 185 s.

TANNER, Jan Bartoloměj. *Geschichte derer helden von Sternen oder dess Uhralten und Ruhmwürdigsten Geschlechtes von Sternberg von seinen ersten Ursprunge an, hergerechnet, und zusammengetragen, mit Lieb und Fleiss...* Zu Prag gedruckt: bey Carl Johann Hraba, 1732, 433 s.

TANNER, Matěj. *Hora Olivetská.* 1. vyd. Brno: Host; Ostrava: Ústav pro regionální studia Ostravské univerzity, 2001, 223 s.

WANCKE, Bernard. *MONS PRAEMONSTRATUS, Das ist: Außführliche Beschreibung Des heilig- und mit Gnaden leuchtenden MARIAE Bergs Welchen die Gebenedeyte Mutter Gottes Unweit der Königlichen Hauptstadt Ollmütz in Mähren Vnter dem Gebiet des Marggräfflichen Stiffts und Kloster Radisch Praemonstratenser Ordens jhr selbst zu einer Wohnung zu Schutz und Nutz deß Vatter-Landes zu Trost Zuflucht und Heyl deß Volckes außewöhlet, Vnd wunderlicher Weise hat vorgewiesen.* Gedruckt in Ollmütz: Bey Johann Joseph Kylian, 1679, 423 s.

Sekundární literatura

ADÁMEK, František. *Tataři na Moravě.* 1. vyd. Praha: Neklan, 1999, 134 s.

BAUER, Jan. *Magická místa Čech a Moravy: putování po stopách dávných legend a tajemství.* 1. vyd. Brno: MOBA, 2004, 222 s.

BENEŠ, Bohuslav. *Česká lidová slovesnost: výběr pro současného čtenáře.* 1. vyd. Praha: Odeon, 1990. Lidové umění slovesné, 363 s.

BENEŠ, Bohuslav, ed. *Poslyšte písničku hezkou...: kramářské písně minulých dob.* 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1983, 160 s.

BENEŠ, Bohuslav. *Světská kramářská píseň: příspěvek k poetice pololidové poezie*. 1. vyd. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1970. Spisy Univerzity J.E. Purkyně v Brně, 287 s.

BZDILOVÁ, Jana. „Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annue Duci Solitarum“ a další prameny ve fondu olomoucké arcibiskupské konzistoře. In: *Staré stezky: poutní cesty: soubor referátů z 4. pracovního setkání*. 1. vyd. Brno: Památkový ústav, 1999, s. 21–25.

České písně kramářské. Praha: Svoboda, 1949. Sebrané spisy (Svoboda); sv. 7, 221 s.

DOLÁK, Petr, ed. *Ozvěny ze Svatého Hostýna v básních a písních od desítek ctitelů*. 1. vyd. v MCM. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1997, 215 s.

FLAJŠHANS, Václav. Zázrak hostýnský a báseň „Jaroslav“. *Český časopis historický*. 1932, č. 28, s. 84–85.

JANALÍK, František, ed. *Svatý Hostýn perla Moravy*. V Olomouci: Fr. Janalík, 1933, 26 s.

KALISTA, Zdeněk. *České baroko: Studie, texty, poznámky*. Praha: Evropský literární klub, 1941, 351 s.

KRÁLÍK, Oldřich. *Historická skutečnost a postupná mytizace mongolského vpádu na Moravu roku 1241*. Olomouc, 1969, 47 s.

KUTNAR, František a MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 3. dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, 1087 s.

LHOTECKÁ, Jitka. *Člověk a víra v kramářských písních*. Brno, 2007. Diplomová práce magisterská. Masarykova univerzita v Brně. Vedoucí práce PhDr. Hana Bočková, Dr., 134 s.

LINDA, Jaromír. Hora Olivetská Matěje Tannera. *Knihovní obzor: Čtvrtletník Státní vědecké knihovny Olomouc*. 1993, roč. 1, č. 4, s. 21–26.

LUTTERER, Ivan et al. *Zeměpisná jména Československa: slovník vybraných zeměpisných jmen s výkladem jejich původu a historického vývoje*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1982, Malé encyklopedie; Sv. 11, 373 s.

MAUR, Eduard. *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*. 1. vyd. Praha: Havran, 2006, Krok; sv. 3, 375 s.

NOVOTNÝ, Miloslav, ed. *Špalíček písníček jarmarečních*. Praha: Evropský literární klub, 1940. Národní klenotnice; sv. 12, 266 s.

ODEHNAL, František. *Poutní místa Moravy a Slezska*. 2. vyd., (v Glorii vyd. 1.). Rosice u Brna: Gloria, 2004, 277 s.

Památka Hostýnská, čili, Kratičkový výpis o počátku pauti k chrámu Panny Marye na Hostýn. W Brně: [s.n.], 1845, 16 s.

PELCL, František Martin. *Boehmische, Mährische und Schlesische Gelehrte und Schriftsteller aus dem Orden der Jesuiten von Anfang der Gesellschaft bis auf gegenwaertige Zeit*. Prag: Im Verlag des Verfassers, 1786, 295 s.

POJSL, Miloslav. *Svatý Hostýn. Bazilika Nanebevzetí Panny Marie*. Velehrad: Hist. společ. Starý Velehrad, 1992, Církevní památky; sv. 3, 28 s.

POKLUDA, Zdeněk. *Moravští Šternberkové: panský rod rozprostřený od Jeseníků ke Karpatům*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012, 353 s.

POSPÍŠIL, Jaroslav. *Svatý Hostýn v historii a povídkách*. 2. vyd. Vizovice: Lípa, 1998, 79 s.

PŘECECHTĚL, Josef Rupert Maria. *Českomoravský národ, vítěz nad Tatary 1241: Hostýn*. Olomouc: Josef Rupert Maria Přecechtěl, 1875, 82 s.

RAK, Jiří a KUČERA, Jan Pavel. *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1983, 415 s.

ROYT, Jan. Barokní pout' a poutní místa. *Dějiny a současnost*. 1991, č. 3, s. 27-31.

ROYT, Jan. *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. 2. dopl. a přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 2011, 479 s.

ROZKOŠNÝ, Rudolf. *Svatý Hostýn*. Praha: Duchovní správa svatohostýnská, 1930, 11 s.

SÁBA, František. *650 let brumovské farnosti 1342–1992: sborník, věnovaný na věčnou památku J. J. I. Středovského rodáka brumovského*. Brumov-Bylnice: Farní úřad, 1992, 118 s.

SCHEYBAL, Josef V. *Senzace pěti století v kramářské písni*. 1. vyd. Hradec Králové: Kruh, 1990. Prostor (Kruh), 388 s.

SKUTIL, Josef. *Knižnice "Našeho Valašska". č. 1, Z pravěku Hostýna*. Valašské Meziříčí, 1940, 53 s.

Sv. Hostýn – popis Sv. Hostýna, chrámu a ostatních jeho památek. nové přepracované vyd. Sv. Kopeček u Olomouce, 1912, 64 s.

ŠEBÁNEK, Jindřich. Pověst štramberská. *Časopis Matice moravské*. 1935, roč. 59, Sešit 1–2, s. 325–340.

V., J. a Karel EICHLER. *Sv. Hostýn: kratičké dějiny a popis svatyně hostýnské*. V Olomouci: R. Promberger, 1905, 27 s.

VESELSKÁ, Jiřina. *Soupis kramářských písní ve sbírce Okresního vlastivědného muzea ve Frýdku-Místku*. Frýdek-Místek, 1982, 282 s.

VÍDENSKÝ, František Borgiáš. *Sv. Hostýn ve svém původu a svých osudech*. V Praze: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1913, Knihy Dědictví Svatojanského; 124, 160 s.

WURZBACH, Constantin von. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. 30, Schindler–Schmuzer. Wien, 1875, 370 s.

ZAPLETAL, Florian. *Z minulosti Hostýna a Bystřice*. Dolní Újezd u Lipníka nad Bečvou, 1939, 32 s.

Elektronické zdroje

Historie Hostýna jako poutního místa. [online]. [cit. 2014–04–05]. Dostupné z: http://www.hostyn.cz/historie/historie3_pout_mista.htm

Historie po roce 1989. [online]. [cit. 2014–04–05]. Dostupné z: http://www.hostyn.cz/historie/historie7_po_roce_1989.htm

Knihopis Digital Database – FLÚ KKS AV – katalog Clavius, <http://db.knihopis.org/> [online], heslo „hostýn“ [cit. 2014–04–18].

KOUDELKOVÁ, Jarmila a KOUDELKA, František. BALBÍN Bohuslav. In: *KDO BYL KDO v našich dějinách do roku 1918*, <http://www.libri.cz/database/kdo18/main.php> [online]. 2001, heslo „Balbín“ [cit. 2014–03–31].

KOUDELKOVÁ, Jarmila a KOUDELKA, František. PUBIČKA František. In: *KDO BYL KDO v našich dějinách do roku 1918*, <http://www.libri.cz/database/kdo18/main.php> [online]. 2001, heslo „Pubička“ [cit. 2014–03–31].

Manuscriptorium: Building Virtual Research Environment for the Sphere of Historical Resources, <http://www.manuscriptorium.com/apps/main/index.php> [online], heslo „hostýn“ [cit. 2014-04-18].

Pravěká historie Hostýna. [online]. [cit. 2014-04-04]. Dostupné z: http://www.hostyn.cz/historie/historie1_pravek.htm